

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

ÎN ÎNTÂMPINAREA CONGRESULUI AL XI-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

PROGRAMUL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN
ȘI ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ

ROMÂNIA SOCIALISTĂ – FACTOR ACTIV DE PACE ȘI PROGRES ÎN
LUMEA CONTEMPORANĂ

GEORGE MACOVESCU

LUPTA CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA PENTRU UN REGIM DE
ASIGURĂRI SOCIALE (1922 – 1928)

SILVIA ISTRATE

ROMÂNIA ȘI POLITICA MARILOR PUTERI FAȚĂ DE SERBIA (OCTOMBRIE 1912 – AUGUST 1914)

VASILE MACIU

VALERIU BRANIȘTE ȘI MEMORANDUL

ALEXANDRU PORTEANU

DOCUMENTAR
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII
ÎNSEMNĂRI

9

TOMUL 27

1974

www.dacoromanica.ro
EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
SECTIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

VASILE MACIU (*redactor responsabil*) ; ION APOSTOL (*redactor responsabil adjuncță*) ; NICHIȚA ADĂNILOAIE ; LUDOVIC DEMÉNY ; GHEORGHE I. IONIȚĂ ; VASILE LIVEANU ; AUREL LOGHIN ; TRAIAN LUNGU ; DAMASCHIN MIOC ; STEFAN OLTEANU ; ARON PETRIC ; STEFAN ȘTEFĂNLĂSCU ; POMPILIU TUDOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 240 lei.

În ţara abonașilor se primesc la oficile poștale facturi poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poșta) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI,
str. Gutenberg, nr. 3 bis, sectorul VI.

La revue „REVISTA DE ISTORIE”, paraît 12 fois par an.
Toute commande à l'étranger sera adressée à Intreprinderea ROM-PRESFILATELIA, Boîte postale 2001, telex 011631, Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscisele, cărările și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „Revista de Istorie”.
Apare de 12 ori pe an.

Începând din ianuarie 1974, „Studii. Revistă de istorie” apare în continuare cu titlul de „Revista de istorie”.

Adresa redacției :
B-dul Aviatorilor, nr. 1
București, tel. 50.72.41.

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 27, 1974, nr. 9

S U M A R

ÎN ÎNTÂMPINAREA CONGRESULUI AL XI-lea AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

PROGRAMUL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN ȘI ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ	1281
GEORGE MACOVESCU, România socialistă — factor activ de pace și progres în lumea contemporană	1291

SILVIA ISTRATE, Lupta clasei muncitoare din România pentru un regim de asigurări sociale (1922 — 1928)	1299
--	------

VASILE MACIU, România și politica marilor puteri față de Serbia (octombrie 1912 — august 1914)	1315
ALEXANDRU PORTEANU, Valeriu Braniște și Memorandumul	1333

DOCUMENTAR

DAN BERINDEI, Publicarea documentelor privind istoria modernă a României . . .	1351
N. ADĂNILOAIE și GH. UNTARU, Contribuții documentare la cunoașterea activității lui Manuc-Bey	1356
GABRIEL PETRIC, Revendicări românești în dieta de la Sibiu din 1837	1370
DUMITRU CUMPĂNAȘU, Grădiștea de pe Olteț — sat de țărani liberi	1378

DEZBATERI

Dezbatere pe marginea comunicării <i>Acțiuni patriotice românești în Statele Unite ale Americii (1916 — 1918)</i> (N. Dascălu)	1381
--	------

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- Manifestări consacrate celei de-a XXX-a aniversări a eliberării României de sub dominația fascistă; Simpozionul pe tema „Epoca și personalitatea domnitorului Ion Vodă cel Viteaz” (Al. I. Gonța); Aniversarea a opt decenii de la procesul Memorialului (Alexandru Porțeanu); Sesiunea anuală de comunicări științifice a Direcției monumentelor istorice și de artă 1385

RECENZII

- CONSTANTIN VLĂDUT, *Ion Câmpineanu*, București, Edit. științifică, 1973, 264 p. (Anastasie Iordache) 1391
- ION VI. ȘADUȚIU, *Etnografia românească. Istoric, cultură materială, obiceiuri*, București, Edit. științifică, 1973, 507 p. (Maria Constantin) 1395
- TRÓCSÁNY ZSOLT, *Erdélyi Kormányhatósági levéltárak* (Arhivele organelor de guvernămînt ale Transilvaniei), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973, 784 p. (Margareta Gáspár) 1400
- MAURICE AGULHON, *1848 ou l'apprentisage de la République 1848 — 1852*, Paris, Editions du Seuil, 1973, 352 p. (Constantin Șerban) 1403

ÎNSEMNĂRI

- Istoria României.** G. ZANE, ELENA G. ZANE, *N. Bălcescu la Biblioteca poloneză din Paris*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1973, 98 p. (Vasile Maciu); * * * *Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu Hurmuzaki (Seria nouă)* *Rapoarte diplomatice ruse (1797 — 1806)*. Sub îngrijirea acad. Andrei Oțetea, București, Edit. științifică, 1974, 681 p. (Tr. Ionescu); HORIA I. URSU, *Moldova în contextul european (1517 — 1527)*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1972, 153 p., Colecția „Istorie și civilizație” (Ștefana Simionescu); *Istoria universală*, V. I. DAŠIČEV, *Bankrofsto strategii germanskogo fašizma*, t. I—II, Moscova, Izd. „Nauka”, 1973, 766 + 664 p. (Fl. Constantiniu); KARL NEHRING, *Angaben zu einer unveröffentlichen Kopie eines Registers aus der Kanzlei von Matthias Corvinus*, în „Levélári Közlemények”, XLIII, 1972, p. 85—96 (Şerban Papacostea); I. E. KARAYANNOPOULOS, Πηγαὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἰστορίας (Izvoarele istoriei Bizanțului,) ed. a II-a, Centrul de Studii Bizantine, Thessaloniki, 1971, 555 p. (Gh. Cronț) 1407

REVISTA DE ISTORIE

TOME 27, 1974, № 9

S O M M A I R E

EN L'HONNEUR DU XIe CONGRÈS DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN

LE PROGRAMME DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN ET L'HISTORIOGRAPHIE ROUMAINE	1281
GEORGE MACOVESCU, La Roumanie socialiste — facteur actif de paix et de progrès dans le monde contemporain	1291

SILVIA ISTRATE, La lutte de la classe ouvrière de Roumanie pour un régime d'assurances sociales (1922 — 1928)	1299
---	------

VASILE MACIU, La Roumanie et la politique des grandes puissances envers la Serbie (octobre 1912 — août 1914)	1315
ALEXANDRU PORTEANU, Valeriu Braniște et le Memorandum	1333

DOCUMENTAIRE

DAN BERINDEI, La publication des documents concernant l'histoire moderne de la Roumanie	1351
N. ADĂNILOAIE, GH. UNTARU, Contributions documentaires à l'étude de l'activité de Manuc-Bey	1356
GABRIEL PETRIC, Revendications roumaines présentées à la diète de Sibiu en 1837	1370
DUMITRU CUMPĂNAȘU, Grădiștea de pe Olteț — village de paysans libres	1378

DEBATS

Débat en marge de la communication <i>Actions patriotiques roumaines en Etats-Unis d'Amérique (1916—1918)</i> (N. Dascălu)	1381
--	------

VIE SCIENTIFIQUE

- Manifestations consacrées au XXXe anniversaire de la libération de la Roumanie de la domination fasciste ; Symposium sur le thème „L'Epoque et la personnalité du prince Jean le Brave” (*Al. I. Gonța*) ; 80e anniversaire du procès du Memorandum (*Alexandru Porfeanu*) ; La session annuelle de communications scientifiques de la Direction des monuments historiques et d'art 1385

COMPTES RENDUS

- CONSTANTIN VLĂDUȚ, *Ion Câmpineanu*, Bucarest, Editions scientifiques, 1973, 264 p. (*Anastasie Iordache*) 1391
- ION VLĂDUȚIU, *Etnografia românească. Istoric, cultură materială, obiceiuri* (L'ethnographie roumaine. Historique, culture matérielle, us et coutumes), Bucarest, Editions scientifiques, 1973, 507 p. (*Maria Constantin*) 1395
- TRÓCSÁNY ZSOLT, *Erdélyi Kormányhatósági levéltárak* (Les archives des organes de gouvernement de Transylvanie), Budapest, Akadémiai Kiado, 1973, 784 p. (Margareta Gáspár) 1400
- MAURICE AGULHON, *1848 ou l'apprentisage de la République 1848 — 1852*, Paris, Editions du Seuil, 1973, 352 p. (*Constantin Șerban*) 1403

NOTES

- Histoire de Roumanie.** G. ZANE, ELENA G. ZANE, N. Bălcescu la Biblioteca poloneză din Paris (N. Bălcescu à la Bibliothèque polonaise de Paris), Bucarest, Editions de l'Académie de la R.S.R., 1973, 98 p. (*Vasile Maciu*) ; * * * *Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu Hurmuzaki (Serie nouă). Rapoarte diplomatice ruse (1797 — 1806)* (Documents concernant l'histoire de Roumanie. La Collection Eudoxiu Hurmuzaki (Nouvelle série). Rapports diplomatiques russes (1797 — 1806). Volume paru par les soins de l'académicien Andrei Oțetea, Bucarest, Editions scientifiques, 1974, 681 p. (*Tr. Ionescu*) ; HORIA URSU, *Moldova în contextul european (1517 — 1527)* (La Moldavie dans le contexte européen 1517 — 1527), Bucarest, Editions de l'Académie de la R.S.R., 1972, 153 p. Collection „Istorie și civilizație” (*Ştefana Simionescu*). **Histoire universelle.** V.I. DAŠIČEV, *Bankroľstvo strategii germananskogo fašizma*, t. I—II, Moscova, Izd. „Nauka”, 1973, 766+664 P. (*Fl. Constantiniu*) ; KARL NEHRING, *Angaben zu einer unveröffentlichen Kopie eines Registers aus der Kanzlei von Matthias Corvinus*, in „Levélári Kozlemények”. XLIII, 1972, p. 85—96 (*Şerban Papacostea*) ; I. E. KARAYANNOPOULOS, Ήγειρε τῆς Βυζαντινῆς Ἰστορίας (Les source de l'histoire du Byzance), IIe édition, Centre d'Etudes Byzantines, Thessaloniki, 1971, 555 p. (*Gh. Cronf*) 1407

PROGRAMUL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN ȘI ISTORIOGRAFIA ROMÂNEASCĂ

Elaborarea pentru prima oară a Cartei fundamentale ideologice, teoretice și politice a partidului pe baza concepției materialismului dialectic și istoric constituie un moment deosebit în dezvoltarea științelor sociale în țara noastră, un moment cu semnificații multiple în orientarea și ridicarea pe trepte superioare a științei istorice românești contemporane.

Putem afirma că sinteza cuprinsătoare a istoriei patriei, coordonatele generale și cadrul de ansamblu în care s-a format și dezvoltat poporul nostru, lupta sa pentru eliberare socială și națională, pentru independență și suveranitate pe care programul o înfățișează va constitui un îndreptar prețios, un eveniment de referință îndelungată în alcătuirea planurilor noastre de cercetare.

Istoria deceniilor următoare va consemna în mod deosebit rolul hotărîtor, determinant pe care l-a îndeplinit în elaborarea Marelui Program secretarul general al Partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, care a fost de fapt inițiatorul acestui program. În calitate de președinte al Comisiei de redactare aleasă de Conferința Națională, secretarul general al partidului a lucrat direct, nemijlocit la întocmirea acestui mare și amplu document programatic care poartă amprenta personalității sale, clarviziune politică, luciditate științifică și spirit novator, trăsături ce definesc modul său de gîndire și acțiune.

Document de uriașă însemnatate în viața poporului român, proiectul de program al partidului făcind ample referiri în cuprinsul său la istoria luptelor de clasă purtate pe teritoriul patriei noastre de înaintași, la eforturile eroice pentru independență sa, la întregul proces al evoluției și devenirii sale în decursul celor două milenii de existență va exercita un puternic rol educativ-patriotic în rîndul maselor largi populare. Proiectul de program va insufla poporului încredere în forțele sale, în dreptatea cauzei pentru care muncește și luptă, va mobiliza noi forțe și energii în etapa edificării societății sociale multilateral dezvoltate și trecerii la comunism.

Referindu-se la necesitatea elaborării programului unitar al partidului, documentul subliniază faptul că pentru a-și înfăptui cu succes rolul istoric de organizator și conducător al maselor populare partidul trebuie să studieze temeinic realitățile economice și social-politice din țară și din străinătate aplicînd creator adevărurile general valabile la condițiile și particularitățile țării noastre. „Partidul – se arată cu dreptate în program – trebuie să pornească permanent de la principiul că revoluția, construirea noii orînduirii sociale nu pot fi decît rodul activității

conștiente a maselor muncitoare, creația fiecărui popor care își făurește liber noua sa istorie”¹.

Înmănuind vasta experiență a trecutului cu gîndirea și activitatea curentă a prezentului socialist, programul proiectează o lumină puternică mobilizatoare spre idealul călăuzitor al întregului proces constructiv al poporului român — comunismul. Sintetizind experiența luptelor revoluționare și a muncii de construcție socialistă din țara noastră, a mișcării revoluționare mondiale, a legilor obiective ale dezvoltării sociale în lumina tezelor socialismului științific, el constituie un tablou cuprinzător al direcțiilor activității partidului în etapele viitoare. „Se poate spune, deci, că programul — sublinia secretarul general al partidului la plenara din iulie a.c. — dă o orientare generală științifică, marxist-leninistă, pentru întreaga activitate pe plan național și internațional a partidului și poporului nostru. El stabilește linia generală de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare pe calea comunismului în România, de participare activă a țării noastre la viața internațională, la lupta pentru transformarea pe baze noi a omenirii, pentru făurirea unei lumi mai drepte și mai bune, a unei lumi a păcii și colaborării între toate popoarele”².

Adincind cu un sporit interes științific și politic cele trei materiale — proiectul de Directive cu privire la planul cincinal 1976—1980 și liniile directoare ale dezvoltării economico-sociale a României pentru perioada 1981—1990, proiectul Programului P.C.R. și tezele C.C. al P.C.R. pentru Congresul al XI-lea — istoricul poate distinge și înțelege mai profund sensurile și semnificațiile procesului istoric, poate releva noi laturi ale obiectului său de cercetare. Întrînd în analiza obiectivă a principalelor epoci și perioade istorice magistral sintetizate în Programul partidului, cercetătorul în domeniul istoriei constată că o permanență a devenirii noastre continuitatea poporului pe aceste meleaguri și ideea de progres în decursul veacurilor. Marcând ceea ce poporul nostru a oferit civilizației umane cât și ceea ce el a primit de la alte popoare, Programul reflectă procesul de înînărire reciprocă care a avut loc, contactele largi pe care dezvoltarea vieții materiale și spirituale a Daciei le-a avut cu civilizațiile mai avansate ale lumii antice.

Documentul la care ne referim face o trecere în revistă a principalelor momente și etape ale dezvoltării istorice a poporului român pe calea progresului economic și social, a libertății și neatîrnării, de la începuturile noastre statale, traco-dacice, care au atins un înalt nivel de organizare în timpul lui Burebista și Decebal, pînă la închegarea primelor formațiuni statale românești.

Relevînd faptul că pe teritoriul de azi al țării s-au succedat de-a lungul secolelor, corespunzător legilor obiective ale dezvoltării istorice orînduirile sociale cunoscute pe plan mondial, programul precizează că orînduirea feudală a imbrăcat în Țările Române și anumite forme specifice, originale, care au imprimat istoriei medievale românești unele trăsături proprii.

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății sociale multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism. Proiect, București, Edit. politică, 1974, p. 8—9.

² Nicolae Ceausescu, Cuvîntare la plenara comună al C. C. al P.C. R. și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României în „Scînteia” an XLIV, nr. 9934, 31 iulie 1974.

„Întreaga istorie a poporului român — remarcă Programul — se înfățișează ca istoria unor necontenite lupte de clasă, a bătăliilor purtate de masele populare pentru libertate și dreptate socială, pentru apărarea ființei naționale și neatîrnare, pentru progres și civilizație”³.

Istoriografia marxistă românească va trebui să ia în considerație mai mult ca pînă în prezent trăsăturile definitorii ale evoluției societății românești, adîncirea cercetărilor proceselor care au constituit firul călăuzitor al bătăliilor pe care poporul a trebuit să le ducă pentru apărarea entității naționale, a integrității patriei, a dreptului său la libertate națională și dreptate socială. Planurile noastre de cercetare, revistele de istorie, programele editoriale urmează să reflecte mai pregnant aportul țărănimii, care a reprezentat forța socială cea mai importantă a progresului și a constituit elementul preponderent al armatelor conducerilor noștri de oști mai multe secole în lupta împotriva asupririi și dominației străine.

Una din îndatoririle de frunte ale frontului istoric marxist este și aceea de a omagia faptele de arme ale înaintașilor, luptele purtate de ei pentru independență și neatîrnare. Așa după cum relevă programul „Figurile legendare ale lui Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și ale altor domnitori care au dobîndit mari victorii în fruntea oștilor române, vor rămîne deapururi în conștiința poporului nostru, în istoria patriei”⁴. „Revista de istorie”, ca principală publicație a istoriografiei din țara noastră, va trebui să aniverseze în viitor, după cum a procedat și pînă acum, marile personalități ale istoriei neamului și momentele epocale din viața acestora și a poporului român. Cu prilejul împlinirii în 1975 a 500 de ani de la bătălia de la Vaslui purtată de Ștefan cel Mare și 375 de ani de la unirea celor trei țări române sub Mihai Viteazul, ea va publica studii sau materiale, grupate pe rubrici, în care se vor omagia faptele de vitejie ale celor doi domnitori. Programul punctează de asemenea rolul revoluționar al țărănimii în nenumărate răscoale împotriva exploatației feudale, ca de exemplu cea condusă de Gheorghe Doja la care au participat țărani români, maghiari, germani, marea răscoală din secolul al XVIII-lea în fruntea căreia s-a aflat Horia, Cloșca și Crișan.

Elogiind cu multă justițe faptele celor care au pus bazele României moderne începînd cu revoluția lui Tudor Vladimirescu, continuînd cu opera revoluționarilor de la 1848, Documentul la care ne referim subliniază importanța istorică a înfăptuirii în 1859 a statului național, a cuceririi independenței de stat a României la 1877 care marchează trecerea țării în noua etapă a evoluției ei capitaliste.

Relevînd aportul țărănimii, care a dus greul luptelor împotriva contropitorilor străini, al maselor largi populare pentru unirea țărilor române, pentru cucerirea independenței și desăvîrșirea statului național unitar român la 1918, se subliniază că evoluția țării spre capitalism, intrarea proletariatului în arena socială a ridicat pe o treaptă superioară lupta de eliberare națională, mișcarea revoluționară a maselor muncitoare pentru drepturi și libertăți sociale.

³ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății sociale multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism. Proiect, București, Edit. politică, 1974, p. 13.

⁴ Ibidem, p. 14.

Referindu-ne în continuare la ampla frescă istorică pe care programul o prezintă, consemnăm tezele privitoare la dezvoltarea forțelor de producție în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, dezvoltarea proletariatului, organizarea mișcării muncitoreschi și socialiste, răspândirea marxismului în România, adoptarea programului din 1886, crearea Partidului Social Democrat al Muncitorilor din România la 1893, partid politic al clasei muncitoare din țara noastră. Sunt enunțate momentele deosebite cum sunt marea răscoală a țăranilor din 1907, participarea socialistilor români la congresele și întrunirile sociale și muncitoreschi internaționale, declanșarea primului război mondial și poziția mișcării muncitoreschi față de acesta, lupta armatei române pentru apărarea pământului străbun și realizarea statului național român unitar.

În contextul situației internaționale de după primul război mondial, al victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, al amplificării procesului revoluționar mondial, al radicalizării maselor muncitoare ca urmare a condițiilor interne, al situației economice sociale și politice, al desăvîrșirii statului național român, luptele de clasă în țara noastră se intensifică, are loc greva generală din 1920 iar în mai 1921 prin transformarea partidului socialist se creează Partidul Comunist Român.

Specialistul în domeniul istoriei găsește în această parte a programului numeroase aprecieri, considerații de larg interes științific, periodizări ale etapelor istorice de un real interes privind lupta revoluționară a P.C.R. împotriva regimului burghezo-moșieresc. De asemenea ne sunt infățișate activitatea P.C.R. împotriva fascismului pentru interesele celor ce munesc, pentru cauza democrației și a păcii, pentru mobilizarea clasei muncitoare, a forțelor patriotice naționale în lupta împotriva Germaniei hitleriste și a dictaturii militaro-fasciste, pentru ieșirea României din război și alăturarea ei coaliției antifasciste.

Un întreg capitol este dedicat infăptuirii insurecției naționale armate, antifasciste și antiimperialiste și participării României la războiul antihitlerist în care se subliniază că 23 August 1944 marchează un moment hotăritor în dezvoltarea țării noastre, deschizînd calea unor profunde transformări revoluționare în România.

Istoricul găsește în partea a doua a programului, intitulată „Lupta Partidului Comunist pentru instaurarea puterii revoluționar democratice, răsturnarea claselor exploatatoare, infăptuirea revoluției sociale și edificarea noii orizonturi sociale”, un tablou cuprinzător al istoriei contemporane a patriei, a ultimelor trei decenii. Reorganizarea partidului și a organizațiilor de masă și obștești în lupta pentru cucerirea puterii și transformarea revoluționară a societății românești, instaurarea puterii democrat populare și infăptuirea revoluției sociale, desfășurarea operei de construcție socialistă, consolidarea societății sociale și a bazei sale tehnico-materiale, trecerea la edificarea societății sociale multilateral dezvoltate sunt tot atîtea capitole din istoria nouă a patriei. Crearea primului guvern revoluționar democratic la 6 martie 1945, Conferința Națională a partidului din octombrie 1945, alegerile din noiembrie 1946, proclamarea Republicii la finele anului 1947, realizarea unității politice, ideologice și organizatorice prin făurirea partidului revoluționar unic al clasei muncitoare, naționalizarea principalelor mijloace de producție în iunie 1948,

plenara partidului din martie 1949, problemele industrializării, cooperativizării agriculturii, ale revoluției cultural-științifice, concretizate în primele trei cincinale din perioada 1950—1965, sunt momente de mare însemnatate în istoria mai nouă a țării, oferind cercetării istorice un cîmp larg de investigație, noi posibilități de afirmare a maselor largi populare pe tărîmul făuririi propriei lor istorii.

În program se arată de asemenea că în toată această perioadă de mărețe realizări au fost săvîrșite și unele greșeli în atitudinea față de unele categorii sociale și naționalități, s-au săvîrșit ilegalități și abuzuri față de o serie de activiști ai partidului. Așa după cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu la a 45-a aniversare a Partidului Comunist Român, istoria trebuie să reflecte veridic fenomenele sociale, atât momentele cruciale, cât și personalitățile proeminente cu părțile lor pozitive, dar și cu limitele și minusurile lor.

Odată cu Congresul al IX-lea din 1965 al partidului, cu adoptarea noii Constituții, cu proclamarea Republicii Socialiste România se deschide o etapă nouă în istoria țării, a dezvoltării sale socialiste și a activității partidului. Dacă planul cincinal 1965—1970 a avut menirea de a consolida construcția socialistă, baza tehnico-materiale a noii orînduirii, Congresul al X-lea a apreciat că odată cu cincinalul 1971—1975 România pășește într-o nouă etapă, aceea a făuririi societății sociale multilateral dezvoltate, care se va întinde pe o perioadă de cîteva cincinale.

În paginile străbătute de un fierbinte patriotism ale părții a III-a a proiectului de program, „Obiectivele fundamentale ale etapei următoare a istoriei României sociale”, sunt infățișate pe larg direcțiile în care va acționa partidul în noua epocă în toate aspectele vieții materiale și spirituale, politica industrială, agrară, de investiții și construcții, în domeniul gospodăririi apelor și protejării mediului înconjurător, al sistematizării teritoriului și al ridicării nivelului de trai. Numeroase capitole clar și concis conturate ale acestei părți se referă la politica demografică și de folosire a forței de muncă, la învățămînt, știință, cercetare și progres tehnic, la problemele financiare, la dezvoltarea economică și socială pe baza planului național unic, la perfecționarea continuă a relațiilor de producție, la conducerea și organizarea științifică a societății.

Proiectul de directive, care concretizează ideile programului pentru viitorul cincinal, oferă un tablou cuprinzător al obiectivelor și sarcinilor de bază economico-sociale, al dezvoltării industriei, agriculturii, transporturilor și telecomunicațiilor, politicii financiare și al ridicării nivelului de trai al întregului popor în perioada următoare. Dacă ne-am opri numai la două ramuri industriale de bază: industria chimică, a cărei producție din 1938 se realizează astăzi — în anul jubiliar 30 de la eliberarea țării de sub dominația fascistă — numai în două zile, contribuind substanțial la valorificarea superioară a resurselor noastre materiale, la modernizarea întregii activități economice, și la faptul că industria constructoare de mașini și-a sporit potențialul de peste 77 de ori față de 1938, realizînd în numai patru zile întreaga producție a anului antebelic amintit, ne putem da seama ce uriaș salt cantitativ și calitativ a făcut poporul nostru în perioada celor 30 de ani de la eliberare.

Dacă ne-am referi de asemenea numai la faptul că pe baza principiilor de amplasare rațională a forțelor de producție pe teritoriul țării se stabilește ca fiecare județ să nu aibă o producție industrială mai mică de 10 miliarde de lei pînă în 1980, ne dăm seama ce cotitură calitativă deosebită constituie această sarcină importantă în dezvoltarea tuturor zonelor și județelor țării, în ridicarea gradului de civilizație al întregii noastre țări.

Tezele Comitetului Central — publicate de curind — au menirea de a face o „analiză succintă a realizărilor dobîndite și a modului în care s-a muncit pentru îndeplinirea prevederilor Congresului al X-lea și Conferinței Naționale din anul 1972, indicind totodată, în lumina Programului și Directivelor ce urmează a fi adoptate de Congres, ce trebuie făcut și cum trebuie acționat în etapa următoare pentru a transpune cu succes în viață importantele obiective economice, politice și sociale pe care ni le propunem”⁵.

Marea Cartă a partidului care înfățișează cititorului trecutul, prezentul și viitorul comunist al României consacră cele mai ample părți și capitole îndeosebi căilor, metodelor și mijloacelor de realizare practică a tezelor teoretice expuse. Sunt prezentate într-o înlănțuire logică problemele fundamentale ale societății socialiste multilateral dezvoltate, ca, de pildă, creșterea rolului conducător al partidului și al statului în această etapă, dezvoltarea democrației socialiste, politica partidului în problema națională, activitatea ideologică și munca politico-educativă a partidului, principiile fundamentale ale trecerii în viitor la societatea comună. În aceste părți se fac ample referiri la tezele larg dezbatute ale programului ideologic adoptate de plenara din 3—5 noiembrie 1971 și însușite de Conferința Națională din iulie 1972. În centrul activității ideologice a partidului va sta promovarea principiilor eticii și echității socialiste, a umanismului socialist pentru care sunt chemate să militeze literatura și arta, presa, radioteleviziunea și celealte mijloace de informare în masă. Un rol aparte va fi rezervat științelor sociale, istoriei în special. Cadrele din domeniul istoriei trebuie să popularizeze mai susținut trecutul glorios de luptă al poporului, momentele de cotitură și personalitățile marcante ale țării, lupta P.C.R. pentru eliberare socială și națională, pentru edificarea noii orînduirii. Rolul educativ-patriotic al istoriei va crește, importanța social-politică a istoricului va cunoaște o nouă amploare în viitorul apropiat.

Un spațiu cuprinzător în mărețul program este afectat relațiilor economice internaționale și cooperării în producție cu alte state, schimbărilor petrecute în raporturile de forțe pe plan mondial, cit și perspectivelor dezvoltării internaționale. Ultimele părți sint dedicate politicii externe a României cu referiri la problemele securității și păcii în Europa, la înfăptuirea unei păci trainice în lume, la problema dezarmării, a democratizării relațiilor internaționale și solidarității internaționale a Partidului Comunist Român cu partidele frățești.

Studierea și aprofundarea acestei lucrări fundamentale, care constituie o Cartă a demnității naționale, reflectînd fermitatea și maturitatea politică a poporului nostru, a conducerii sale de partid în frunte cu secretarul general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, îndeamnă la noi reflecții și concluzii întreaga mișcare istoriografică din țara noastră. Ea dovedește

⁵ Tezele Comitetului Central al Partidului Comunist Român pentru Congresul al XI-lea al partidului, București, Edit. politică, 1974, p. 7.

încă o dată ce importanță deosebită prezintă pentru educarea și instruirea celor mai largi pături sociale istoria patriei, ce rol covîrșitor poate avea preambulul cu care începe Programul în însuflețirea și mobilizarea întregului popor la edificarea noii orînduirii sociale.

Se impune aşadar revederea în lumina marelui Program a planurilor noastre de activitate, de cercetare și valorificare a problemelor fundamentale a istoriei naționale și universale.

Pentru anul 1975 și în perspectivă unele cadre vor continua munca la principalele colecții de izvoare, orientale, occidentale și sud-slave de interes național (Documenta Romaniae Historica, Fontes Historiae Dacoromanæ, Colecția Hurmuzaki), inscripții, cronică, ca și la unele instrumente de lucru, bibliografii, dicționare, enciclopedii istorice etc.

Se va acorda prioritate unor domenii importante din istoria țării sugerate de programul partidului ca : istoria agriculturii românești, istoria claselor sociale (țărănim, boierime, burghezie) și luptelor de clasă purtate de masele oprimate, istoria căilor de comunicație, a instituțiilor, istoria adunărilor de stări și parlamentare, istoria fațăciunilor boierești și a partidelor politice, istoria mișcării muncitorești revoluționare și democratice, istoria P.C.R., istoria naționalităților conlocuitoare, probleme de istoriografie și de metodologie a cercetării istorice. Se va pune un accent mai mare pe problemele de relații internaționale ale României în decursul veacurilor, în primul rînd cu popoarele vecine, și se vor extinde investigațiile de istorie universală pe direcții mult mai largi de cercetare, ca istoria lumii islamică, cu privire specială asupra istoriei imperiului otoman, istoria Ungariei medievale, a Imperiului habsburgic și Austro-Ungariei, istoria slavilor apuseni, istoria Rusiei și a U.R.S.S., state cu care am avut numeroase contacte și legături în decursul timpului. O pondere mai însemnată vor căpăta problemele istoriei universale contemporane căutând a ne opri la istoria contemporană a marilor puteri din Europa, istoria fascismului european și criza parlamentului burghez, istoria Europei occidentale, istoria celui de-al doilea război mondial și istoria contemporană a S.U.A.

Se fac încercări, în lumina eforturilor actuale pe care conduceerea de partid și de stat o depune pe linia relațiilor de colaborare și cooperare, de a se iniția în perspectivă cercetări privind istoria contemporană a Chinei și a țărilor Extremului Orient, istoria contemporană a Africii negre, istoria modernă și contemporană a Americii latine.

În contextul actual, cînd există mai multe publicații de specialitate pe plan național dar și pe plan local, cînd concretizarea rezultatelor cercetării se reflectă în apariția a numeroase monografii științifice, manuale și tratate, atlase, bibliografii și dicționare de istorie, iar cercetarea a atins un nivel înaintat, principalei publicații de istorie din țară îi revin sarcini deosebite și importante. Trecerea la apariția lunară a revistei presupune, pe lîngă creșterea spațiului grafic și lărgirea posibilităților de valorificare, și ridicarea nivelului calitativ al materialelor publicate pe o bază documentară îmbunătățită, eu noi concluzii teoretice. Pornind de la cerințele superioare ce se pun frontului istoric în spiritul documentelor discutate, ne propunem îmbunătățirea structurii numerelor prin creșterea ponderii materialelor teoretice cu posibilități de generalizare și caracter orientativ, de îndrumare a mișcării istoriografice românești actuale.

Înțelegind să întâmpină cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român cu noi succese în domeniul istoriei, ne propunem ca revista de istorie să reflecte mai pregnant obiectivele majore ale unei publicații științifice și ideologice în valorificarea celor mai bune studii și materiale riguros argumentate, concise, cu nivel teoretic ridicat, să contribuie la educarea cititorilor în spiritul valoroaselor tradiții ale istoriografiei românești, la creșterea conștiinței lor socialiste.

În amplul proces de pregătire al Congresului, prin efervescența și spiritul științific novator în care întregul popor, și lucrătorii în domeniul științelor sociale în special, își însușesc ideile și tezele celor două proiecte de documente și al tezelor se impune revederea cu atenție a planurilor noastre de activitate. Repertoriul tematic al „Revistei de istorie”, elaborat de colectivul redacțional cu sprijinul unui cerc larg de specialiști aprobat în ultimele ședințe ale Comitetului de redacție, va trebui revăzut și îmbunătățit. Capitolul privind „Generalități, istoriografie, teorie, metodă și filozofia istoriei” urmează să se amplifice prin apariția regulată a editorialelor priilejuite de publicarea documentelor de partid sau a altor materiale cu caracter ideologic legate de consfătuiri, plenare sau conferințe ale partidului nostru, manifestări politice pe plan național care constituie evenimente de seamă în istoria contemporană a patriei și a partidului.

Vom depune eforturi pentru a materializa în articole de fond ideile și principiile susținute pe plan mondial de România Socialistă — la care programul face ample referiri — cu prilejul vizitelor secretarului general al P.C.R., Președintele Republicii, Nicolae Ceaușescu, le face în țările vecine și prietene, în țările în curs de dezvoltare, în cele capitaliste dezvoltate, cu ocazia unor confruntări sau dezbateri pe plan european sau mondial (Conferința pentru securitatea și cooperare de la Geneva, Conferința Mondială a Populației de la București și.a.).

Evidențierea luptelor de eliberare națională și socială, legăturile, uneori cu vechi tradiții, dintre poporul nostru și popoarele care și-au cîștigat independența cu un secol și jumătate în urmă, după al doilea război mondial sau chiar în deceniile VI — VII ale secolului al XX-lea și altele, a căror luptă de eliberare continuă, va constitui unul din obiectivele de perspectivă ale publicației noastre.

Problemele de metodă și teorie a istoriei, de istoriografie vor fi publicate cu prioritate. Prezentarea unor filozofi ai istoriei din țara noastră, ca : A. D. Xenopol, N. Iorga, V. Pârvan și.a., cit și de peste hotare, reconsiderarea teoriilor lor în mod critic, de pe pozițiile înaintate ale istoriografiei marxiste românești, vor ocupa un spațiu mai mare în fascicolele revistei. Domeniile istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României din Repertoriul tematic și planul de aniversări, care urmează să fie ilustrate în revistă cuprinzînd subiecte și teme actuale și de perspectivă din istoria vieții economice, sociale, politice culturale, vor trebui lărgite. Trebuie depuse eforturi pentru alcătuirea unor materiale de sinteză pe probleme fundamentale ale istoriei noastre pentru a vedea stadiul la care s-a ajuns și abordarea în continuare a problemelor cheie care să ducă în final la elucidarea aspectelor neclarificate încă.

Așa după cum ne-a sugerat studiul Programului, s-ar putea încerca concretizarea unor numere distincte referitoare la o anumită temă (istoria țăranimii sau a clasei muncitoare de la începuturi pînă în zilele noastre,

eriza regimului politic interbelic și.a.), numere distințe dedicate istoriei provinciilor noastre istorice sau unui aspect al relațiilor țării noastre cu o țară vecină de-alungul veacurilor, rubrici sau numere axate pe un moment de cotitură, în afara numerelor aniversative.

Pentru ancorarea revistei mai pregnant în actualitate se impun continuarea organizării unor dezbateri în colaborare cu institutele de istorie și arheologie din țară, cu Academia „Ștefan Gheorghiu”, facultățile de istorie din București, Iași, Cluj, Academia de Studii Economice. Concepem ilustrarea unor dezbateri pe o problematică majoră a istoriei României și universale în mai multe moduri. Vom continua cu redarea la rubrica „Discuții” a diverselor puncte de vedere exprimate pe marginea unor comunicări științifice susținute în cadrul plenarelor din Institutul de istorie „N. Iorga”, cît și a celorlalte instituții de istorie din țară.

O altă cale este aceea a reflectării în coloanele „Revistei de istorie” a unordezbateri ample, în cursul unui număr sau a mai multor numere, a problemelor fundamentale sau controversate din capitolul „Dezbateri, mese rotunde” ale Repertoriului nostru tematic. La rubrica Dezbateri, începută cu „Trăsăturile regimului politic din România în perioada anilor 1918–1944”, dorim să consemnăm și alte confruntări de opinii pe teme ca : periodizarea istoriei României, geneza și particularitățile feudalismului românesc, temeinicie și improvizație în scrierea unor lucrări de istorie locală, valorificarea tradițiilor înaintate de luptă ale poporului român, ale naționalităților conlocuitoare—obiectiv major al întregii noastre vieți ideologice în etapa actuală, România în istoria și cultura universală și.a.

O altă posibilitate ar fi aceea a organizării unor discuții pe marginea temei „Istoria și învățămîntul”, în care să subliniem necesitatea afectării unui număr mai mare de ore pentru studierea istoriei în cadrul cursurilor de cultură generală și liceale pentru educarea patriotică a elevilor, a redării discuțiilor care au loc în cadrul corpului profesoral în acest sens cît și al integrării cercetării cu practica didactică la catedrele universitare. S-ar putea concepe, de asemenea, o dezbatere asupra conținutului manualelor școlare, pentru început a celor elementare și medii, iar ulterior a cursurilor universitare.

Parcursind primele părți ale proiectului de program ne gîndim că ar trebui continuată și reluată într-o formă largită expunerea sarcinilor prioritare care stau în fața istoriei vechi, medii, moderne și contemporane, eventual pe subperioade, pentru a sublinia liniile directoare pe care urmează să se axeze cercetarea în domeniile respective.

Un capitol deosebit care contribuie la educarea patriotică a cititorilor și poate oferi specialiștilor și presei noi fapte și încheieri interpretative în activitatea de popularizare îl constituie momentele epocale și personalitățile marcante, ilstrate în fascicolele revistei. Anul acesta am aniversat într-un număr întreg „30 de ani de la eliberarea României de sub dominația fascistă” iar prin rubrici speciale, începînd cu nr. 5, același eveniment, prin studii, 30 de ani de la făurirea Frontului Unic Muncitoresc, comemorarea centenarului morții istoricului Eudoxiu Hurmuzachi, aniversarea nașterii lui Avram Iancu, 400 de ani de la luptele lui Ioan Vodă cel Cumpălit cu turcii iar pe planul istoriei universale, semicentenarul morții lui Vladimir Ilici Lenin, 30 de ani de la debarcarea anglo-americană în Normandia, 100 de ani de la moartea istoricului francez Jules Michelet. Pentru a marca lupta

comună împotriva asupririi și exploatarii dusă de poporul român și de naționalitățile conlocuitoare—subliniată pregnant în proiectul de program—un articol din nr. 10/1974 al „Revistei de istorie” va marca cei 40 de ani care au trecut de la crearea Madosz-ului și luptele înfrânte ale muncitorilor români și maghiari din Valea Ghimeșului. În același număr avem o rubrică dedicată aniversării a 1850 de ani de la întemeierea municipiului Cluj și un studiu consacrat aniversării cărturarului Dosoftei.

Vom omagia în cursul anului 1975 și în perspectivă alte momente și personalități care au făcut faima neamului românesc peste hotarele țării. Pe lîngă aniversarea luptelor purtate de Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, vom comemora centenarul morții luptătoarei de la 1848 Ana Ipătescu, activitatea unor militanți comuniști ca : Lucrețiu Pătrășcanu, Grigore Preoteasa, cu prilejul împlinirii a 75 de ani și respectiv a 60 de ani de la nașterea lor. Vom publica sinteze asupra operei lui Grigore Tocilescu, cu ocazia aniversării a 125 de ani de la nașterea sa, și un studiu consacrat centenarului nașterii lui Constantin Giurescu. Ne vom referi, prin materiale inserate în revistă, la împlinirea a trei decenii de la instaurarea guvernului Dr. Petru Groza și de la victoria împotriva fascismului, cît și asupra altor momente și personalități.

Vom continua să valorificăm materiale ce dezbat teme majore ale istoriei patriei și universale iar în ce privește partea a doua, de critică și informare științifică, vom îmbunătăji activitatea de recenzare a lucrărilor apărute, accentuând laturile de discuții și critică obiectivă asupra punctelor de vedere enunțate de autori.

Sunt încă numeroase forme și metode de a contribui la îmbunătățirea problematicii ideologice, dar și de discuții, în coloanele „Revistei de istorie”, pe care documentele în dezbatere ni le sugerează. Studierea profundă și reluarea lecturii programului Partidului Comunist Român, dezbaterea de către întregul popor și adoptarea lui de către Congresul al XI-lea vor constitui momente de referință pentru o perioadă îndelungată. Istoria patriei va consemna la loc de frunte, în chip deosebit, marele eveniment al anului 1974, în cartea de aur a neamului românesc.

ÎN ÎNTÂMPINAREA CONGRESULUI AL XI-LEA AL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

ROMÂNIA SOCIALISTĂ — FACTOR ACTIV DE PACE ȘI PROGRES ÎN LUMEA CONTEMPORANĂ

DE
GEORGE MACOVESCU

Retrospectiva celor trei decenii de la eliberarea patriei noastre de sub dominația fascistă reliefază, în mod pregnant, cursul ascendent al relațiilor externe ale României socialiste, participarea activă a țării noastre la soluționarea problemelor majore care confruntă lumea contemporană.

1. Elaborată și fundamentată de către Partidul Comunist Român, înfăptuită sub nemijlocita îndrumare a conducerii sale, personal a tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretar general al PCR, președintele Republicii Socialiste România, politica externă a României a dobândit în ultimii 30 de ani atributile definitoare ale personalității statului român socialist, independent și suveran. Reflectare a profundelor prefaceri structurale produse în viața politică, socială, economică și culturală a țării, politica externă a României exprimă interesele, aspirațiile și năzuințele profunde ale întregului popor român, aflate într-un acord deplin cu interesele fundamentale ale tuturor țărilor, și națiunilor, ale cauzei prieteniei, colaborării, păcii și progresului în lume.

Dinamismul politiciei externe a României, corolar și expresie a dinamismului societății noastre, s-a înscriș într-un context internațional specific, caracterizat în perioada postbelică de mari și profunde transformări. Modificarea raportului de forțe pe plan mondial, ca urmare a creșterii prestigiului și influenței țărilor socialiste, a ideilor înnoitoare ale socialismului, apariției pe arena internațională a numeroase state vital interesate în consolidarea independenței și alăturarea unor noi forțe social-politice la lupta pentru pace, democrație și progres social, s-a suprapus și impletit strîns cu revoluția tehnico-științifică, care adaugă în zilele noastre noi valențe și conferă un înalt grad de interdependență realităților internaționale contemporane.

2. Concepția ideologică a Partidului Comunist Român este izvorul din care se inspiră politica și activitatea internațională a României, concepție care îi determină substanța, orientarea, scopurile, precum și mijloacele de realizare a acestora. Definitoare pentru întreaga activitate externă, ca și internă, a Partidului Comunist Român și a Republicii Socialiste România este abordarea în spirit revoluționar, științific și novator, a raporturilor internaționale, a problemelor nodale care confruntă contemporaneitatea. Conștiința înaltei răspunderi față de poporul român, față de destinele întregii umanități, încrederea nestrămutată în viitorul

societății umane, în capacitatea popoarelor de a făuri o lume mai dreaptă și mai bună pe planeta noastră, ancorarea permanentă în realitățile vieții, studierea și analizarea științifică a fenomenelor și pe această bază, elaborarea celor mai adecvate soluții — iată cîteva din trăsăturile esențiale, care definesc politica externă a României, personalitatea ei distinctă în comunitatea națiunilor. Aceste temeuri teoretice și filozofice, care inspiră și guvernează activitatea internațională a României socialiste, sint grefate pe experiența trecută a poporului român, își au rădăcinile adine împlinire în evenimentele istoriei noastre. Preluind aceste tradiții în noile condiții istorico-sociale, Partidul Comunist Român a elaborat linile directoare ale politicii externe a României socialiste, conferindu-i o substanță mai profundă, dimensiuni și rezonanțe noi corespunzătoare menirii sale istorice.

Activitatea internațională a României demonstrează cu puterea evidenței că între politica internă și cea externă a Partidului Comunist Român și a statului nostru, între sarcinile naționale și internaționale ale poporului român există o strînsă legătură, o unitate dialectică inseparabilă. Eforturilor susținute ale întregului nostru popor consacrate edificării societății socialiste multilateral dezvoltate le corespund, în raporturile internaționale, o politică activă, științific fundamentată, caracterizată prin principialitate și spirit de inițiativă, fermitate și suplețe, creativitate și mobilitate, demnitate și personalitate, luciditate și optimism robust.

Pornind de la faptul că esența politicii partidului nostru, rațiunea supremă a socialismului însuși, este făurirea bunăstării și fericirii omului, România acționează pentru crearea pe planeta noastră a unei lumi mai drepte și mai bune. În consecință, sarcinile politicii externe a Republicii Socialiste România vizează asigurarea condițiilor externe favorabile construirii societății socialiste multilateral dezvoltate și trecerii treptate la făurirea societății comuniste, extinderea raporturilor de cooperare cu toate statele și așezarea deplină la baza relațiilor interstatale a principiilor dreptului și justiției internaționale.

3. Vocația de justiție și legalitate internațională a României este ilustrată de faptul că la baza politicii sale externe este așezat un ansamblu de principii, a căror promovare consecventă izvorăște din apărarea intereselor fundamentale ale poporului român, derivă din cerința imperioasă de a se asigura în mod efectiv tuturor statelor dreptul la existență liberă, la suveranitate și independență și se identifică cu năzuințele și aspirațiile de pace, libertate și progres social ale tuturor popoarelor lumii. Acest ansamblu de norme și principii fundamentale, cărora legea supremă a țării — Constituția — le conferă un caracter imperativ pentru conduită României în ansamblul raporturilor sale externe, se intemeiază pe respectarea suveranității și independenței naționale, deplina egalitate în drepturi, neamestecul în treburile interne și externe, integritatea teritorială și inviolabilitatea frontierelor de stat, avantajul mutual și respectul reciproc, dreptul inalienabil al fiecărui popor de a fi stăpinul propriilor destine, de a-și făuri viața potrivit năzuințelor și voinței sale suverane.

Rațiunile și premisele care fundamentează *principiile de bază ale politicii noastre externe* constau în luarea în considerare a realităților politice, economice și sociale interne, a destinelor poporului român, pre-

cum și în recunoașterea realităților lumii contemporane și a tendințelor definitorii ale evoluției omenirii, într-un cuvânt a destinului comun al acesteia. Trăim într-o epocă istorică în care problemele cardinale ale planetei au căpătat un caracter indivizibil, de interes comun și direct pentru întreaga omenire — instaurarea unei păci trainice; lichidarea decalajelor și inegalităților moștenite; asigurarea progresului social al întregii umanități; rezolvarea justă, în interesul comun al tuturor popoarelor, a unor probleme cu caracter mondial: protejarea mediului ambiant, accesul nestingherit la cuceririle științei și tehnicii, eliminarea inculturii și foamei etc.

În politica sa externă, România socialistă pornește de la *conceptul unicitatii dreptului internațional* a principiilor sale fundamentale, atât în sensul aplicabilității acestor principii raporturilor dintre toate statele, fără excepție, cît și în sensul că principiile formează un sistem unitar, aplicarea uneia presupunând în mod necesar respectarea tuturor celorlalte. Desigur, pronunțindu-se ferm pentru aplicarea deplină, în fapt, a tuturor principiilor relațiilor interstatale de către *toate* statele față de *fiecare* stat, România acordă o deosebită importanță principiului respectării stricte a suveranității și independenței naționale, care, prin natura și conținutul său, se situează pe primul plan al întregii vieți internaționale contemporane și este incisibil legat de cerința realizării egalității în drepturi a tuturor statelor, fie ele mari sau mici, bogate sau sărace, de exercitarea de către fiecare popor a dreptului său împrescriptibil de a dispune de propriul său destin potrivit voinței și năzuințelor sale. Subliniind necesitatea aplicării efective a principiului egalității în drepturi în raporturile dintre toate statele, țara noastră pornește de la considerentul că, în lumea contemporană, problemele mondale nu pot fi rezolvate în mod corespunzător, în interesul tuturor popoarelor, decât prin cooperarea activă, pe baza egalității, a tuturor statelor, inclusiv a țărilor mici și mijlocii, care alcătuiesc majoritatea covîrșitoare a statelor lumii. Această orientare se înscrie în coordonatele luptei împotriva discriminărilor, atât între oameni — pe motive de rasă, culoare, religie, sex, convingeri filozofice — cît și între națiuni, între popoare și între state. Totodată, România se pronunță cu fermitate împotriva recurgerii la amenințarea cu forța sau la folosirea forței, întemeindu-și atitudinea pe rațiuni de justiție și experiență milenară că forța nu poate crea drepturi, nu poate da răspunsuri și soluții viabile situațiilor complicate, ci, dimpotrivă, agravează instabilitatea relațiilor internaționale, pune în pericol direct securitatea și pacea mondială. Acest postulat fundamental al politicii externe a României, vizând eliminarea, sub orice formă, a forței ca instrument al politicii naționale a statelor, are ca revers firesc principiul potrivit căruia orice diferend sau dispută internațională trebuie rezolvată pe cale pașnică, prin tratative sau alte mijloace pertinente.

4. Pornind de la cerința obiectivă a participării tuturor statelor la diviziunea internațională a muncii, de la adevărul axiomatic că fiecare țară are de dat și de primit din circuitul mondial de valori materiale și spirituale, România extinde continuu raporturile de cooperare cu toate statele, dezvoltă intens conlucrarea fructuoasă cu toate națiunile.

În acest context, locul central îl ocupă promovarea prieteniei și alianței frățești cu țările socialiste, dezvoltarea continuă, pe multiple

planuri, a relațiilor cu toate celelalte 13 state ale sistemului socialist mondial-comunitate de state libere, independente și suverane, a căror cooperare și unitate, în spiritul internaționalismului socialist și al normelor universal valabile ale dreptului internațional, contribuie la propășirea fiecărei națiuni socialiste, la afirmarea unor raporturi noi, calitativ superioare, între țări și popoare — prototip al relațiilor viitoare dintre toate statele lumii.

Ca țară socialistă în curs de dezvoltare, România extinde și adîncește continuu relațiile de colaborare multilaterală cu noile state care au pășit pe calea afirmării independente, înțelege și sprijină lupta lor pentru depășirea înapoierii moștenite, recuperarea bogățiilor naturale, dezvoltarea de sine stătătoare politică, economică și socială, pentru participarea activă la viața internațională. Solidară cu lupta mișcărilor de eliberare națională, țara noastră le acordă constant sprijin politic, diplomatic și material.

În sprijinul imperativelor coexistenței pașnice România înfăptuiește o largă cooperare — în domeniile economic, politic, tehnic, științific și cultural — cu toate celelalte state, indiferent de regimul lor social-politic.

Dimensiunile raporturilor externe actuale ale României, natura și nivelul acestora, precum și rezultatele roadnice obținute în această sferă în ultimele trei decenii demonstrează în mod elocvent capacitatea creatoare a poporului nostru și măsura contribuției efective a României la statornicirea unui climat internațional, nou de natură să permită statelor și popoarelor să-și desfășoare plenar energiile creative și să se angajeze nestingherit pe calea progresului material și înfloririi spirituale.

5. Activitatea neobosită a României, a conducerii sale, consacrată soluționării problemelor internaționale majore, având drept obiectiv central salvagardarea bunului suprem comun al întregii omeniri-pacea, relevă deopotrivă *spiritul de dreptate și echitate tradițional a poporului român și înaltă responsabilitate a conducerii partidului și statului nostru* pentru destinele poporului român, ale întregii umanități, pentru soarta generațiilor actuale și viitoare. În această lumină, România socialistă pornește constant de la postulatul că împlinirea aspirațiilor legitime ale tuturor popoarelor la existență liberă și demnă, la bunăstare și progres social presupune în mod necesar statornicirea unei păci trainice pe planeta noastră, excluderea războiului, în general a forței, din viața omenirii, înfăptuirea dezarmării, cu precădere a celei nucleare, lichidarea împărțirii lumii în alianțe și blocuri militare, întărirea securității și cooperării internaționale pe calea edificării unor sisteme de securitate și cooperare internațională, reducerea și lichidarea decalajelor, creșterea rolului și eficienței ONU și a organismelor sale, asigurarea participării tuturor statelor, pe bază de egalitate, la rezolvarea problemelor internaționale, soluționarea tuturor diferendelor și litigiilor dintre state pe cale pașnică, prin tratative, încetățenirea statornică și efectivă în raporturile interstatale a legalității și moralei internaționale.

Economia lucrării nu ne îngăduie să analiza fie și succint, pozițiile de principiu adoptate de România și contribuția ei efectivă la soluționarea multiplelor probleme care confruntă lumea contemporană. Să cotăm util a releva doar că, în toate împrejurările în care s-a produs o încălcare sau

o atingere a păcii și securității într-o zonă sau alta a planetei, țara noastră a adoptat o atitudine hotărâtă împotriva actelor agresive și a manifestărilor de forță, a inițiat sau s-a alăturat acțiunilor celorlalte state vizînd stingerea focarelor de tensiune și conflict. Concluziile sunt în acest context, eforturile multiforme ale României pentru încetarea războiului din Vietnam, din întreaga Indochină, și perseverența cu care promovează și acționează pentru soluționarea pe cale pașnică a conflictului din Orientul Mijlociu. În aceeași ordine de idei, este de subliniat că nu există astăzi practic nici o problemă internațională de interes general față de care țara noastră să nu-și fi formulat atitudinea și, în consecință, să nu fi depus o activitate susținută și perseverentă în elaborarea și convenirea unor soluții — de multe ori originale — menite să satisfacă interesele și aspirațiile tuturor popoarelor să răspundă cauzei păcii și colaborării internaționale. Un exemplu caracteristic — pentru a cita cu titlu ilustrativ — îl constituie aportul tenace, efectiv și responsabil al țării noastre, personal al președintelui republicii, la edificarea unui sistem de securitate și cooperare în Europa, unul din dezideratele vitale ale popoarelor continentului. În discursul solemn rostit la Marea Adunare Națională cu prilejul investirii sale în funcția de președinte al Republicii Socialiste România — la 28 martie 1974 — tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia : „Este necesar să facem totul pentru încheierea cu succes, încă în acest an, a Conferinței general-europene, care trebuie să ducă la așezarea raporturilor dintre statele continentului pe principii noi, să asigure o largă colaborare între toate țările europene, să dea mai multă garanție fiecărui popor că se va putea consacra dezvoltării sale economico-sociale, fără pericolul vreunei agresiuni sau imixtiuni din afară. Înfăptuirea securității în Europa va constitui, fără îndoială, un eveniment de importanță istorică nu numai pentru popoarele europene, dar și pentru întreaga omenire”.

6 Împlinirea a 30 de ani de la eliberarea țării prilejuiește un bilanț plin de satisfacții, din care se degajă constatarea că, în condițiile socialismului, sub conducerea Partidului Comunist Român, poporul nostru și-a dobândit adevărata libertate și neatârnare.

Republica Socialistă România, stăpină pe propria-i soartă, și-a afirmat în această perioadă în mod strălucit personalitatea în concertul națiunilor, devenind un factor activ de pace și progres în lumea contemporană.

Măsura integrării României în ansamblul relațiilor internaționale ar putea fi ilustrată de următoarele date, care prin conținutul și dimensiunile lor constituie mărturie de netăgăduit a contribuției pe care activitatea de politică externă o aduce la înfăptuirea opțiunilor fundamentale ale statului român la determinarea locului acestuia în comunitatea mondială :

— *Dinamica relațiilor diplomatice și consulare a cunoscut modificări care se impun chiar și printr-o simplă enumerare statistică : în 1947 relații cu 25 de state; în 1956 — 38 state; 1960 — 48 state ; 1965 — 67 state ; 1970 — 97 state. În anul 1974, din 151 state existente în lume, România întreține relații diplomatice și consulare cu 118.*

— *Participarea activă a României socialiste la circuitul internațional de valori materiale este ilustrată de ritmul mediu anual de creștere*

a comerțului exterior, de volumul schimburilor comerciale (25,2 miliarde lei valută în 1971 față de 2,7 miliarde în 1950; în anul 1973 volumul comerțului exterior a fost cu 57,4% mai mare decât în 1970), de extinderea ariei geografice a schimburilor (relații comerciale cu 120 țări față de numai 29 în 1950), de modificările profunde intervenite în structura comerțului exterior, îndeosebi a exportului (diminuarea ponderii materiilor prime de la 74% în 1950 la 33% în 1971 — în favoarea creșterii puternice a ponderii produselor industriale — din care construcțiile de mașini și utilajele reprezintă în prezent aproape 29 la sută).

De asemenea, îndeosebi în ultimii ani, cooperarea în producție — formă nouă în relațiile economice internaționale — ocupă un loc tot mai important în raporturile noastre economice.

— *Frecvențele schimburi de vizite și întâlniri la nivelul înalt ale conducerilor statului român cu șefi de state au o excepțională importanță în realizarea și imprimarea unor noi dimensiuni politicii externe a României, în identificarea unor noi mijloace și căi de asigurare a unui climat de pace, progres și cooperare rodnică în lume. În perioada după Congresul al X-lea al P.C.R. au avut loc 114 vizite și întâlniri, dintre care 90 la nivelul tovarășului Nicolae Ceaușescu secretar general al P.C.R., președintele Republicii Socialiste România, și 24 la nivelul primului ministru. În aceeași perioadă s-a realizat un număr de peste 70 contacte ale ministrului afacerilor externe cu omologii săi din alte țări pentru convorbiri și consultări în probleme ce privesc relațiile bilaterale și chestiunile majore internaționale.*

— *Apartenența României la Organizația Națiunilor Unite și la toate instituțiile specializate ale acesteia, precum și la 45 organizații guvernamentale și peste 500 organizații neguvernamentale, în cadrul cărora se manifestă ca un factor activ al cooperării multilaterale între state — în cele mai variate domenii de activitate — aduce o contribuție proprie, originală la dezbaterea și soluționarea numeroaselor probleme politice, economice cultural-științifice cu care este confruntată lumea contemporană.*

Menționăm că în 1947, cînd țara noastră nu era membră a O.N.U., participa doar la 3 din instituțiile specializate ale O.N.U. și la un număr redus de organizații internaționale.

— *Lărgind considerabil cadrul juridic al relațiilor sale internaționale, România a încheiat sau a devenit parte, în perioada de la 23 august 1944 pînă în prezent, la un număr de peste 3 500 tratate, acorduri, convenții și alte înțelegeri cu caracter bi și multilateral.*

În acest context merită a fi subliniat că — alături de cele 6 tratate de prietenie și asistență mutuală pe care țara noastră le-a încheiat cu țările socialiste — o importanță aparte o au documentele semnate în ultimii ani cu prilejul vizitelor și contactelor la nivel înalt: 3 tratate de prietenie și cooperare, 24 declarații solemne și declarații comune, 3 acorduri generale de cooperare.

Putem afirma cu deplin temei că Declarațiile solemne comune încheiate de țara noastră cu numeroase state — la inițiativa părții române — oferă dovada strălucită a autorității noilor instrumente juridice de afirmare a normelor și principiilor noi de drept internațional, ca instituție

modernă și eficace a dezvoltării relațiilor și cooperării largi între state, indiferent de orînduirea lor social-politică, de ponderea lor economică sau militară.

Principialitatea consecventă a politicii externe a țării noastre, concordanța deplină între normele conviețuirii internaționale și acțiunile întreprinse de România, adăugate la importantele realizări obținute de poporul român pe plan intern au adus României un binemeritat prestigiu internațional.

„În această epocă istorică — aprecia tovarășul Nicolae Ceaușescu — România, ca rezultat al marilor succese obținute pe planul edificării lumii noi, socialiste, al politicii ei consecvente de promovare fermă a principiilor noi de relații între state, a egalității, respectului și conlucrării rodnice între națiuni, se bucură de prețuirea, simpatia și considerația cercurilor largi ale opiniei publice mondiale, are prieteni pe toate meridianele lumii. Viața, evenimentele au pus și mai puternic în evidență justitia și realismul acestei politici, care răspunde pe deplin aspirațiilor și năzuințelor poporului român, precum și intereselor generale ale popoarelor dornice să trăiască în pace și securitate, în înțelegere și colaborare”.

Profund națională, bucurindu-se de deplina aprobare a întregului popor, ale cărui interese și aspirații le servește, politica externă a Republicii Socialiste România exprimă dorința sinceră a poporului român de colaborare internațională, contribuie la afirmarea și aplicarea în relațiile dintre state a principiilor dreptului internațional, reprezintă un factor de nădejde pentru cauza păcii, securității și progresului tuturor popoarelor.

LA ROUMANIE SOCIALISTE-FACTEUR ACTIF DE PAIX ET DE PROGRÈS DANS LE MONDE CONTEMPORAIN

RÉSUMÉ

S'appliquant à relever les traits caractéristiques de la politique extérieure de la Roumanie socialiste, du Parti Communiste Roumain, l'étude présente amplement quelques-unes des lignes directrices essentielles de celle-ci.

On souligne de la sorte que la politique de la Roumanie contemporaine — reflétant les aspirations et les intérêts du peuple tout entier-est en même temps en parfaite concordance avec les intérêts fondamentaux de tous les pays et de toutes les nations épries de paix et de sécurité, de bien-être et de coopération internationale. On relève en même temps que le contenu, l'orientation et les buts de la politique internationale de la Roumanie découlent de la conception philosophique du Parti Communiste Roumain — la théorie marxiste-léniniste concernant le monde et la société.

Les normes fondamentales qui président à sa conduite sur le plan extérieur reposent sur les principes du droit internationale que la Roumanie s'attache à promouvoir avec fermeté, notamment le respect de la souveraineté et de l'indépendance nationale, la parfaite égalité en droits, la non-immixtion dans les affaires intérieures et extérieures d'autres peuples, la réciprocité des avantages et le respect mutuel, le droit de chaque peuple à décider de lui-même.

La politique extérieure de l'Etat roumain se caractérise par la promotion avec priorité de l'harmonie entre les pays socialistes, l'approfondissement et le développement plus avant des rapports avec les nouveaux Etats qui se sont engagés dans la voie du développement indépendant, des relations de collaboration avec tous les Etats du monde.

Pour souligner le niveau de l'intégration de la Roumanie dans les relations internationales, l'étude présente des chiffres et données significatives touchant la dynamique des relations diplomatiques et consulaires, la participation de la Roumanie au circuit mondial de valeurs matérielles, les nombreux échanges de visites et les rencontres au sommet des dirigeants de l'Etat roumain, l'appartenance de la Roumanie à différentes organismes et accords internationaux.

Résultat de l'unité d'intérêts et d'aspirations du peuple roumain avec ceux de tous les peuples épris de paix et de progrès la politique extérieure de la Roumanie confère à celle-ci une place de choix dans le concert mondial de nos jours.

LUPTA CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA PENTRU UN REGIM DE ASIGURĂRI SOCIALE (1922 – 1928)

DE

SILVIA ISTRATE

Importantele prefaceri social-politice pe care le-a cunoscut România în anii imediat următori primului război mondial, avîntul revoluționar ca și impulsul dat dezvoltării industriale prin desăvîrșirea unității de stat au ridicat, în mod obiectiv, necesitatea consolidării sub raport economic, administrativ și legislativ etc. a statului român întregit. În noul context istoric, problema muncitorească și legislația muncii au preocupat cercurile conducerătoare într-o măsură mult mai mare ca pînă atunci. În condițiile dezvoltării mișcării muncitorești și a creării, în 1921, a P.C.R., în condițiile creșterii forței numerice a clasei muncitoare și a rolului său în viața politică, partidele burgheze nu mai puteau ocoli această problemă, cel puțin ca preocupare programatică, desigur cu limite impuse de caracterul lor de clasă. În același timp, interesele burgheziei în dezvoltarea industriei și creșterea producției, în îmbunătățirea calității produselor, se puteau realiza numai prin aplicarea unor măsuri care să asigure anumite condiții de muncă și de trai muncitorimii. În intenția cercurilor conducerătoare, legile sociale ce urmau să fie adoptate trebuiau să reflecte, pe plan juridic, interesele burgheziei și să asigure menținerea, într-o formă mai voalată, a relațiilor economice capitaliste, bazate pe exploatare¹.

Analiza legislației muncitorești din perioada 1922–1928 evidențiază faptul că în politica cercurilor conducerătoare adoptarea unor măsuri cu caracter reacționar, menite să împiedice sau să înbănușe lupta clasei muncitoare, a fost însoțită de promovarea unei politici legislative, caracterizată uneori prin spirit realist, fiind legiferate repausul duminal, ocrotirea și durata muncii, sau adoptate măsuri privind protecția muncii, îmbunătățirea sistemului de asigurări sociale etc.

Deși problemele privind legislația muncii în anii 1922–1928 au fost abordate în literatura istorico-juridică din epoca interbelică sau în istoriografia marxistă după 23 August 1944, totuși diferite aspecte ale acestei chestiuni au fost neglijate parțial sau total, ori tratate doar tangențial. Între acestea din urmă figurează și problema *asigurărilor sociale* în România în anii 1922–1928 ca și preocupările mișcării muncitorești față de acest aspect esențial al vieții și luptei clasei muncitoare.

În domeniul asigurărilor sociale, se avea în vedere unificarea legislației respective pe baze democratice, recunoașterea autonomiei caselor

¹ Mișcarea muncitorească și legislația muncii în România 1864–1944, București, Edit. științifică, 1972, p. 102.

de asigurări (autonomie răpită prin măsurile antimuncitorești luate de guvernul Averescu în vara anului 1920)², respectarea prevederilor legale și garantarea lor practică în acordarea diferitelor forme de ajutorare, lărgirea conținutului legislației prin cuprinderea salariaților din diferite ramuri de activitate și prin recunoașterea tuturor cazurilor de asigurare, inclusiv a celui de șomaj, o repartiție mai justă a sarcinilor financiare și.a.

Preocupat continuu de totalitatea aspectelor vieții clasei muncitoare, Partidul Comunist Român a acordat acestor probleme o atenție deosebită. El a demascat caracterul antimuncitorești și antipopular al unor măsuri preconizate sau luate de guverne, a susținut unele prevederi pozitive din legislația muncii existente, cerind ca ele să fie complete și aplicate, sau votarea altor legi impuse de necesitatea asigurării unor elementare condiții de muncă și viață muncitorilor.

Una din sarcinile de bază ale Ministerului Muncii, constituit în martie 1920³, o reprezenta și unificarea legislației muncitorești existentă în diferitele provincii imediat după desăvârsirea unității de stat a României. Această acțiune s-a realizat foarte greu, inclusiv asigurările sociale au cunoscut pînă în 1933, cu anumite modificări, trei regimuri diferite⁴. Existenza a mai multor forme de organizare și a unei legislații diferite, neunitare pe întreg teritoriul țării, a creat numeroase neajunsuri asiguraților.

În anii 1922 – 1928 au existat încercări de unificare a unor sectoare din cadrul asigurărilor sociale⁵, s-au obținut și anumite rezultate pozitive.

Sub presiunea luptei proletariatului din acești ani, a activității desfășurate de organizațiile sale politice și profesionale, cercurile conducătoare au fost nevoie să satisfacă unele deziderate privind legislația muncii, a asigurărilor sociale, chiar dacă sarcina principală din acest domeniu – unificarea legislației de asigurări pe întreg teritoriul țării, pe baze democratice – nu a fost realizată pe deplin.

² *Documente din istoria partidului comunist și a mișcării muncitorești revoluționare din România (1921–1924)*, București, Edit. politică, 1970, p. 753.

³ Decretul lege nr. 1327 din 29 martie 1920, în „Monitorul Oficial”, nr. 272 din 30 martie 1920, p. 1533.

⁴ În vechea Românie rămînea în vigoare regimul stabilit prin legea pentru reorganizarea meserilor, creditului și asigurărilor muncitorești din 1912 (legea Nenițescu) care a suferit o serie de modificări atât din cauza fluctuațiilor monetare, cât și sub presiunea clasei muncitoare. În Ardeal se aplica regimul legii XIX maghiare, din 1907, privitoare la asigurarea salariaților industriali și comerciali, modificată în 1917, și apoi de Consiliul Dirigent în 1919 și 1920; în Bucovina se aplica legea austriacă din 1888 (modificată în 1917) pentru asigurarea în caz de boală a lucrătorilor, legea din 1887 (modificată în 1894 și 1917) pentru asigurarea contra accidentelor și legea din 1909 pentru asigurarea funcționarilor particulari. (Vezi studiul *Asigurările sociale în România în „Buletinul muncii, cooperăției și asigurărilor sociale”*, anul VII, nr. 4–5–6 din 1926, p. 205 și urm.; *Zece ani de politică socială*, București, 1930, p. 114–115; Ion V. Pupeza, *Problema asigurărilor sociale în România*, București, 1936, p. 69).

⁵ Din cele mai importante încercări, ainițiat proiectul de lege din anul 1925 a lui N. D. Chirculescu, încercarea din 1930 a lui I. Răducanu, legile din 10 august 1931 și 28 mai 1932. Ultima a pregătit unificarea din 1933, între altele, prin lărgirea cîmpului de asigurare în toată țara la industrie și comerț și prin extinderea în Transilvania și Bucovina a asigurărilor de invaliditate și bătrînețe.

Unul din rezultatele pozitive parțiale a fost adoptarea legii pentru modificarea și completarea provizorie a unor dispoziții din legea asigurărilor sociale din 4 iulie 1924⁶.

Ca urmare a nivelului foarte redus al pensiilor pentru majoritatea funcționarilor, guvernul a aprobat în 1925 legea pensiilor pentru funcționarii publici⁷. Legea a marcat un pas înainte în direcția unificării asigurărilor sociale prin introducerea unui sistem unic de pensionare și o oarecare sporire a pensiilor.

La sfîrșitul anului 1925 și începutul anului 1926 s-a făcut o nouă încercare de unificare a regimului de asigurări sociale prin depunerea în Senat a unui nou proiect de lege⁸, care prevedea lărgirea cîmpului de asigurări, cuprinsind pe toți salariații din industrie, comerț și meserii în vederea asigurării lor în caz de boală, bătrînețe, invaliditate și accidente, precum și acordarea de ajutoare sporite asiguraților etc. Nerecunoașterea autonomiei casei de asigurări și lipsa asigurării în caz de șomaj reprezentau limitele de bază ale acestui proiect prezentat de N. D. Chirculescu, limite supuse unei critici severe în paginile presei muncitorești⁹.

Clasa muncitoare a militat permanent pentru unificarea legislației de asigurări sociale pe baze democratice, prin extinderea drepturilor existente dintr-o provincie sau alta la întreaga țară, pentru un sistem de prevederi și dispoziții clar și eficient care să prevină sau să înlăture abuzurile.

Analiza modului de aplicare a legislației de asigurări sociale în perioada 1922—1928 relevă că rezultatele pozitive obținute nu erau consecința generozității sau a unor gesturi de caritate ale patronatului sau legiuitorului burghez aflat în slujba sa, ci constituau o necesitate obiectivă, un imperativ al dezvoltării sociale, o urmare a luptei hotărîte a clasei muncitoare. Analiza situației concrete a acestei probleme scoate în evidență abuzurile săvîrsite, nerespectarea unor drepturi elementare ale muncitorimii, lipsa mijloacelor materiale necesare garantării asigurărilor sociale etc.

⁶ Legea acorda asiguraților din vechia Românie și asiguraților din întreprinderile miniere din Transilvania un spor de scumpe pentru pensia de invaliditate și bătrînețe. Pe baza acestei legi au fost sporite cotizațiile, măsura fiind motivată prin necesitatea apropierea pensiilor de costul vieții, statul contribuind cu suma fixă de 15 000 000 lei anual. Asiguraților din Ardeal, care primeau o pensie din fondul fostelor case miniere frâșteți, li se acorda un spor de scumpe în limitele veniturilor casei respective. Pe lîngă fiecare casă cercuală se prevedea funcționarea unui consiliu de conducere, format din 6—12 membri, numiți de Ministerul muncii, cooperăției și asigurărilor sociale, în urma recomandărilor organizațiilor profesionale, consiliul avînd o serie de împuterniciri în domeniul asigurărilor sociale. Prin legea din iulie 1924 se mențineau, de asemenea, și drepturile muncitorilor asigurați care pleau de la o întreprindere la alta, dacă ambele întreprinderi aveau fonduri de pensii. („Monitorul Oficial” nr. 143 din 4 iulie 1924, „Monitorul Oficial” nr. 78 din 8 aprilie 1926; Circulaarea explicativă nr. 41 857 din 12 aprilie 1928 cu privire la constituirea și funcționarea Consiliului Consultativ; „Buletinul muncii, cooperăției și asigurărilor sociale”, anul IV, nr. 10 din 1924, p. 359 și urm.; *Darea de seamă asupra activității Caset centrale a asigurărilor sociale pe anii 1912—1934*, București, 1933, p. 11—12).

⁷ „Monitorul Oficial”, nr. 80 din 25 aprilie 1925.

⁸ Marco I. Barasch, *Legislația muncii în România. Mișcarea legislativă de după război*, București, 1927, p. 19; *Economia protecțului de lege întocmit de N. D. Chirculescu, ministru al muncii*, în „Argus” din 31 ianuarie 1926; *Noul proiect de lege al asigurărilor sociale*, în „Federatia” din 15 martie 1926.

⁹ „Viața muncitoare” din 15 februarie 1926; „Metalurgistul” din 1 ianuarie 1926; „Minerul” din 31 ianuarie 1926.

Problema unificării legislației asigurărilor sociale a fost mereu tărăgănătă tocmai pentru că prevederile numeroase și deosebite deschidea ușor calea abuzurilor și eludărilor, dădeau posibilități mai largi de neaplicare a acestora sau de aplicare limitată. Presa muncitorească a demascat o serie de carențe ale legislației în vigoare.

Intr-un articol intitulat *Asigurările sociale*, publicat în ziarul „Socialismul”, se scotea în evidență haosul existent în acest domeniu și consecințele acestei situații asupra muncitorimii; în același timp, erau dezvăluite și interesele politicianiste care tărăgăneau unificarea asigurărilor sociale¹⁰.

Aceeași problemă era dezbatută și într-un articol apărut în „Calendarul Tribunei Socialiste” pe anul 1927, care evidenția că „asigurările sociale din România sunt cît se poate de înapoiate”, în raport cu exigențele epocii, și că „partidele burgheze de la cîrma țării, nici după 8 ani de la unire, încă n-au crezut necesar să legifereze printr-o singură lege asigurarea socială pentru întreaga țară”¹¹.

Revista „Cultura proletară”, luînd în dezbatere problemele discutate la Conferința internațională a muncii din 1927, se referea și la o declarație a lui Trancu-Iași în problema legislației muncii din România, care tocmai sugera să se evite „graba” fiind vorba de „o operă de lungă durată”. Revista combătea cu hotărîre punctul de vedere interesat după care libertatea sindicală, minimum de salarii, asigurările sociale etc. erau probleme de realizat în viitor, arătînd că rezolvarea lor constituie o problemă de stringentă actualitate¹².

Mișcarea muncitorească a dezvăluit în repetate rînduri, abuzurile săvîrșite prin nerespectarea legislației de asigurări sociale. În articolul *Cum funcționează casele de boala din Ardeal*, apărut în „Viața sindicală”, se arăta că muncitorii primeau ajutorul de boală cu mare întîrziere, iar tratamentul medical era necorespunzător sau insuficient. Această stare de lucruri se datora și faptului că muncitorimea nu participa la conducerea caselor de boală¹³.

Analizînd bugetul pe anul 1924 al instituțiilor de asigurări ce funcționau în Transilvania și Banat, „Tribuna socialistă” aducea date convinsătoare asupra ajutorului necorespunzător primit de asigurați și asupra modului în care erau folosite fondurile financiare¹⁴.

Presă vremii conținea și alte materiale privind situația caselor de asigurări sociale a căror activitate era apreciată ca slabă și nemulțumitoare¹⁵. Astfel, ziarul „Gutenberg Typograph” consemena că în urma anulării autonomiei acestor case, „oamenii de încredere ai muncitorimii,

¹⁰ „Socialismul” din 26 aprilie 1925. Existența sistemelor diferite — se aprecia cu deplin temei — era în avantajul partidelor burgheze de guvernămînt, „care le întrebuiînțează pentru căpătuirea clientelei lor electorale”, ceea ce explică lipsa de inițiativă sau tărăgănarea în unificarea sistemului de asigurări sociale (ibidem).

¹¹ *Asigurările sociale în România*, în „Calendarul Tribunei Socialiste” pe anul 1927, p. 50.

¹² „Cultura proletară”, nr. 3—7 din aprilie—august 1927, p. 197.

¹³ „Viața sindicală” din 1 ianuarie 1922.

¹⁴ „Tribuna socialistă” din 18 martie 1924.

¹⁵ *Mizerabile de la casele cercuale*, în „Lemnarul” din 15 ianuarie 1923; *Să vorbim despre casele de boală*, în „Typograph” din 16 iunie 1923.

care se pricepeau la conducerea instituției au fost alungați și înlocuiți cu elemente care niciodată n-au avut vreo legătură cu clasa muncitoare". Asistența medicală aproape că nu se mai acorda, ajutoarele bănești nu au fost sporite în aceeași proporție cu cotizațiile. „Mai de plin și revoltătoare — aprecia ziarul — este situația accidentaților care și azi primește aceleiasi ajutoare ce erau în vigoare înainte de război”¹⁶.

Însuși ministrul muncii, cooperăției și asigurărilor sociale era nevoit să recunoască în ianuarie 1925 că problema „îngrijirii de boală la noi lasă foarte mult de dorit”, că „în privința asistenței medicale și mai ales în combaterea tuberculozei, suntem foarte înapoiati”. El își exprima totodată nemulțumirea față de atitudinea patronilor care nu au luat măsurile necesare pentru prevenirea accidentelor și pentru faptul că nici casa centrală „nu-și îndeplinește sarcinile de control în acest domeniu”¹⁷.

În referatul prezentat în ședință din 10—11 iunie 1926 a Comisiei consultative din Ardeal a Casei Centrale de asigurări sociale se aprecia că ajutorul de boală al asiguraților „reprezintă o sumă cu totul insuficientă pentru a se asigura existența lucrătorului cind el e bolnav”, în felul acesta „nu numai că asigurarea devine iluzorie, dar chiar ideea asigurării sociale poate fi compromisă”¹⁸.

Cauzele care au determinat muncitorii dintr-o serie de întreprinderi să-și intensifice eforturile pentru a obliga patronatul să accepte unele îmbunătățiri în privința regimului de asigurări sociale, a condițiilor de igienă și siguranță a muncii sunt prezente și în rapoartele alcătuite de inspectorii muncii în urma vizitelor efectuate în întreprinderi. Rapoartele evidențiază condițiile necorespunzătoare de lucru, în localuri lipsite de aerisire, fără lumină, insalubre, lipsa unor măști protectoare în medii toxice, absența ventilatoarelor, a instalațiilor pentru absorbit praful și scama, precum și lipsa de asistență medicală fapt ce facea ca numărul bolnavilor de tuberculoză să fie ridicat și mortalitatea sporită, aceste aspecte fiind de natură să contureze și mai clar stările de lucruri necorespunzătoare privind regimul de muncă al clasei muncitoare¹⁹.

Condițiile critice tehnico-sanitare de lucru, regimul defavorabil în care erau obligați să-și desfășoare muncitorii activitatea aveau consecințe nefaste asupra sănătății lor²⁰.

Prezentarea unui tablou atât de sumbru ne scutește de alte comentarii legate de motivele pentru care clasa muncitoare a procedat cu hotărîre la organizarea unor acțiuni concrete de luptă pentru aplicarea prevederilor legislației asigurărilor sociale, pentru modificarea și îmbunătățirea ei.

În general, documentele programatice ale organizațiilor politice și profesionale ale clasei muncitoare au abordat problema legislației muncii

¹⁶ „Gutenberg Typograph” din 25 aprilie 1925.

¹⁷ Arh. Ministerului Sănătății, fond. Direcția contabilității, dos. 62/1925, f. 183—184.

¹⁸ Ibidem, fond Direcția generală a contabilității, personalului și materialelor, dos. 34/1926, f. 31—33.

¹⁹ *Inspecția muncii în 1924*, București, 1926, p. 19, 38; *Inspecția muncii în 1925*, București, 1927, p. 12—15, 43; Vezi și N. N. Constantinescu ș.a. *Situația clasei muncitoare din România 1914—1944*, București, Edit. politică, 1966, p. 204—205.

²⁰ Vezi B. Duțescu, *Sănătatea publică în programul și activitatea organizațiilor de masă conduse de P.C.R.*, București, Edit. medicală, 1964, p. 35.

și în perioada 1922—1928, cu foarte multă atenție. În privința îmbunătățirii și a aplicării legislației muncii, punctele de vedere erau apropiate; în privința căilor și metodelor de acțiune pentru impunerea acestor deziderate ale muncitorimii „P.C.R. se detașa în mod vizibil de celealte partide ale clasei muncitoare, situându-se pe poziția luptei revoluționare intransigente, fără nici un fel de compromis sau oscilații în fața greutăților și represiunilor singeroase”²¹. Grupările socialiste, social-democrate au mers pe linia luptei reformiste, a metodelor de acțiune admise, în general, de legalitatea burgheză²².

În numeroase documente elaborate în perioada 1922—1928, în acțiunile revoluționare organizate, prin intermediul sindicatelor, B.M.T. și altor organizații de masă legale, pe care le-a îndrumat în anii ilegalității, P.C.R. și-a precizat poziția să înaintată și în domeniul legislației muncii, al asigurărilor sociale.

Într-un manifest electoral elaborat de Comitetul Executiv al P.C.R. și publicat în februarie 1922 se arăta: „În orice condiții, comuniștii vor lupta acum pentru ca numărul de ore de muncă al muncitorilor să se reducă din nou la 8 pe zi (...) Salariile să nu scadă sub un minimum necesar pentru trai. Libertatea completă a muncitorimii de a se organiza cum voiește trebuie garantată. Desființarea legilor Trancu și recunoașterea fără condiții a sindicatelor, precum și respectarea dreptului de grevă se impun. Amestecul statului în organizațiile muncitorești trebuie să se sfirșească. Autonomia caselor de boală este o nevoie urgentă”²³.

Alături de autonomia completă a asigurărilor sociale, P.C.R. se pronunța pentru asigurarea deplină a muncitorilor pentru invaliditate și bătrînețe, introducerea asigurării în caz de șomaj, scăderea cotelor care revineau muncitorilor și chiar acoperirea sarcinilor financiare ce revineau noilor asigurați de către patron și stat; se cerea, de asemenea, aplicarea acelor prevederi legale care veneau în sprijinul muncitorimii.

Un manifest al P.C.R., elaborat la scurt timp după ilegalizare, intitulat *Către membrii partidului comunist! Către poporul muncitor din întreaga țară!* arăta că partidul „a fost asvîrlit în afara legii, orice manifestare, orice activitate fi este gîtuită în chip samavolnic” și schema membrii de partid să continue lupta, chiar în aceste condiții grele, împotriva stării de asediu, pentru restabilirea autonomiei caselor de boală, împotriva șomajului etc.²⁴.

Avînd în vedere că asigurarea de invaliditate și bătrînețe nu era decît parțial recunoscută și că asigurarea de șomaj nu era prevăzută de lege, P.C.R. a acordat o atenție sporită acestei probleme. În acest sens, este edificatoare circulara Secretariatului Comitetului Central al P.C.R. din 1924, adresată secțiunilor și celulelor sale de fabrică. Circulara constata prezența șomajului cît și lipsa oricărora măsuri pentru ajutorarea șomerilor. În condițiile în care partidul era în afara legii, documentul

²¹ *Mișcarea muncitorească și legislația muncii în România 1864—1914*, București, Edit. științifică, 1972, p. 159—160.

²² *Ibidem*, p. 160.

²³ *Documente din istoria partidului comunist și a mișcării muncitorești revoluționare din România (1921—1924)*, București, Edit. politică, 1970, p. 145.

²⁴ „Socialismul” din 14 iunie 1924.

preciza necesitatea organizării în fiecare localitate a unui comitet de şomeri care să-i organizeze pe şomeri, pensionari și invalizi²⁵.

Rezoluția ședinței plenare a C.C. al P.C.R. și a Comisiei Centrale de Control din 21—24 iulie 1925, referitoare la situația politică internă, chema masele largi de oameni ai muncii să se unească într-un front comun în vederea realizării unui program de drepturi și libertăți democratice. Punctul 7 al acestui program prevedea o legislație a muncii cu orizont larg și în primul rînd aplicarea ei în practică sub controlul celor interesați — oamenii muncii —, asigurări sociale, subvenționarea satisfăcătoare de către stat a şomerilor, ziua de lucru de 8 ore etc.²⁶.

Cu ocazia reparației ei în 1926, revista „Lupta de clasă” aprecia că acțiunile pentru front unic trebuie să se desfășoare sub o serie de lozinci, dintre care unele priveau direct regimul de muncă: o largă legiferație socială sub controlul clasei celei mai interesate: proletariatul, care să cuprindă între altele, asigurarea socială, asigurarea contra lipsei de lucru, asigurarea de stat pentru bătrânețe, invaliditate, ziua de lucru de 8 ore etc.²⁷.

Unele documente ale P.C.R. din anul 1926 subliniau că anumite rezultate pozitive obținute în realizarea frontului unic au avut la bază deziderate din domeniul legislației muncii și anume autonomia caselor de asigurări, dreptul la întrunire, presă, asociere, dreptul la grevă, îmbunătățirea condițiilor de lucru. P.C.R. chema Consiliul General al Sindicatelor Unitare să acționeze ferm în vederea realizării intereselor imediate și stringente ale maselor muncitoare: ziua de muncă de 8 ore, mărirea salariilor, libertăți democratice, restabilirea autonomiei caselor de asigurări sociale, o largă legislație socială²⁸.

Cu prilejul alegerilor parlamentare din 1928, C.C. al P.C.R. a elaborat un manifest în care se arăta că partidul cheamă pe muncitori și țărani „la luptă curajoasă și neșovăieinică” pentru libertăți democratice, pentru desființarea stării de asediu, deplină libertate a sindicatelor unitare, a B.M.T., pentru desființarea legislației antimuncitorești (Trancu-Iași, Mărzescu, legea persoanelor juridice), pentru organizarea asigurărilor sociale de stat a invalidilor și bolnavilor, pentru ajutor de şomaj, pentru apărarea muncii femeilor și copiilor²⁹.

O activitate susținută, pe linia adoptării, îmbunătățirii și aplicării legislației muncii, a asigurărilor sociale, a desfășurat mișcarea sindicală în perioada anilor 1922—1928.

Congresul regional al sindicatelor din Banat, care a avut loc la Timișoara în zilele de 23—24 aprilie 1922, a luat în dezbatere și problema Casei de asigurări sociale. Rezoluția adoptată aprecia că în urma suspendării autonomiei, casele de asigurări nu mai corespund țelului pentru

²⁵ Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., cota A. VIII-16, nr. de inventar 1541.

²⁶ Ibidem, cota A. IX-10, nr. de inventar 158.

²⁷ „Lupta de clasă” nr. 1 din iunie 1926, p. 47.

²⁸ Arh. C.C. al P.C.R., fond. 1, mapa 178/1926; N. Nicolaescu, *Crearea sindicatelor unitare și locul lor în mișcarea muncitorească revoluționară din România în anii 1922—1929*, în „Studii” tom 26, nr. 6, p. 1 245.

²⁹ Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice, cota A. XII—4, nr. de inventar 243.

care au fost create. Congresul regional a dat mandat conducerii noi alese ca la Congresul pe țară al sindicatelor de la Sibiu să depună o moțiune cu privire la autonomia caselor de asigurări, inițiind în acest sens o vastă acțiune în întreaga țară. Congresul atrăgea atenția asupra condițiilor grele în care trăiesc muncitorii și asupra situației necorespunzătoare existente în domeniul asigurărilor sociale, precizând că în cazul în care cererile nu vor fi satisfăcute, ei vor folosi drept formă de protest refuzul de a mai plăti cotele de asigurare³⁰.

Înînd seama de starea de nemulțumire profundă existentă în rîndul muncitorimii, Congresul sindicatelor de la Sibiu din 4–7 iunie 1922 a analizat și situația asigurărilor sociale, relevînd modul nesatisfăcător de aplicare a legislației existente. Congresul s-a pronunțat cu hotărîre pentru trecerea instituției de asigurări sociale sub controlul muncitorilor și a chemat clasa muncitoare din întreaga țară să lupte pentru recuperarea autonomiei caselor de boală și pentru Ardeal, Banat și Bucovina și obținerea acestei autonomii pentru vechiul Regat, pentru ca „muncitorimea să se îngrijească singură cu tragere de inimă și cu cinste de apărarea situației sale și ajutorarea invalidilor săi”³¹.

Consiliul General al Sindicatelor Unitare în apelurile și manifestele lansate în anul 1923 demasca prevederile reacționare ale proiectului Codului Muncii și reclama recunoașterea autonomiei caselor de asigurări sociale, ziua de lucru de 8 ore, mărirea salariilor, libertatea de organizare, etc.³²

Într-o serie de documente elaborate cu ocazia zilei de 1 Mai Consiliul General al Sindicatelor Unitare și Consiliile sindicale locale chemau muncitorimea să manifesteze în cadrul unor întruniri publice împotriva legilor antimuncitorești, pentru autonomia deplină a caselor de asigurări, pentru asigurarea în caz de boală, accidente, șomaj și suportarea sarcinilor financiare de către patron și stat pentru condiții de muncă mai omenești³³.

Prin intermediul Blocului Muncitoresc Tărănesc, P.C.R. și-a afirmat poziția sa în legătură cu evenimentele mai importante ce frâmintau viața social-politică a țării, inclusiv problemele complexe ale legislației muncii.

Astfel, manifestul electoral din 1926 al C.C. al B.M.T., adresat maselor muncitoare, cerea restabilirea tuturor libertăților cetățenești, suprimarea legilor antimuncitorești, amnistie politică³⁴, iar manifestul B.M.T. din 1927, *Către muncitorii din fabrici și ateliere, tărâimea săracă și mijlocie, micii comercianți și micii industriași, funcționarii și intelectualii din*

³⁰ *Documente din istoria partidului comunist și a mișcării revoluționare din România (1921–1924)*, București, Edit. politică, 1970, p. 202–203.

³¹ *Ibidem*, p. 262.

³² Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 80/1923; fond 6, mapa 2/1923.

³³ Arh. Institutului de Studii Iсторice și Social-Politice, colo D. VIII-2, nr. de inventar 111; D. X-2, nr. de inventar 1351; D. XI-12, nr. de inventar 1352; D. XII-5 nr. de inventar 1355; „Viața muncitoare” din 25 aprilie 1926; O. Mătăescu, E. Georgescu, *1 Mai în România*, București, Mica bibliotecă de istorie, 1970, p. 156–190.; N. Petreanu, *Sindicatul unitar și rolul lor în lupta P.C.R. pentru interesele celor ce muncesc și refacerea unității mișcării sindicale (1923–1929)*, în „Anale de istorie”, nr. 3/1963, p. 82.

³⁴ Arh. C.C. al P.C.R., fond 21, mapa 13 1926; Fl. Dragne, *Blocul Muncitoresc Tărănesc, în Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R.*, București, Edit. politică, 1970, vol. 1, p. 265.

România, conținea între alte revendicări ziua de muncă de 8 ore, legislație socială cît mai largă și ajutor suficient de către stat pentru șomeri, pensionari, invalizi, văduve și orfani.³⁵ Apelul intitulat : *B.M.T. către toate păturile muncitoare de la orașe și sate din 1928* cuprindea, de fapt, un program minimal de revendicări : desființarea întregii legislații antimuncitorești, legalizarea P.C.R., a U.T.C., amnistie generală, sporirea salariilor, 8 ore de muncă, contracte colective, legi de protecție a muncii, ajutor șomerilor³⁶.

În preajma alegerilor parlamentare din 1928 B.M.T. a elaborat un program electoral care cuprindea 12 puncte³⁷. Punctul al 4-lea, *Legislația muncitorească*, prevedea „O legislație largă în interesul și sub controlul muncitorimii” care să cuprindă între altele : ziua de lucru de 8 ore, săptămîna engleză, asigurări muncitorești, ajutoare șomerilor din partea statului, a comunelor și de către organizațiile patronale, autonomia caselor cercuale de asigurare, mărirea ajutorului dat bolnavilor și invalidilor de muncă, precum și suportarea taxelor financiare de către patron.

Acest document, unul din cele mai ample documente programatice cu caracter minimal din perioada respectivă, urmărea o democratizare reală a țării, avînd în vedere interesele tuturor categoriilor de muncitori, bărbați și femei, din toate ramurile industriale. În privința asigurărilor sociale se preconizau măsuri de ajutorare în caz de șomaj, care nu existau în țara noastră și un principiu foarte înaintat, acela al suportării sarcinilor financiare pentru asigurări sociale de către stat și patroni.

Problematica legislației muncii, inclusiv legislația în domeniul asigurărilor sociale, și-a găsit reflectarea și în documentele programatice ale Partidului Socialist și ale Federației Partidelor Socialiste din România și, începînd cu 1927, a Partidului Social-democrat, precum și într-o serie de manifeste elaborate în această perioadă.

În ciuda unor limite generale pe care le prezintau programele și documentele elaborate de social-democrați — limite ce decurg din reformatismul acestor partide — clauzele relative la asigurările sociale sunt în general pozitive, deoarece găsim prezentă ideea asigurării tuturor salariaților, asigurarea în caz de boală, accidente, invaliditate și șomaj, unicificarea asigurărilor pe baza autonomiei și în spirit democratic etc.³⁸

Organizațiile sindicale aflate sub influența partidului socialist sau social-democrat și-au înscris în programul lor și au militat pentru satisfacerea unor revendicări privind legislația muncii. Un prilej de precizare a poziției mișcării sindicale față de legislația muncii, inclusiv problema asigurărilor sociale, l-a constituit Congresul general sindical din august 1926 de la București³⁹. Darea de seamă cuprindea și unele rezultate

³⁵ Arh. C.C. al P.C.R. fond 21, mapa 69/1927; Arh. stat. București, fond M.A.I., dos. 605/1927, f. 3—4.

³⁶ Arh. Institutului de Studii Istorice și Social-Politice, cota C. XII-3, nr. de inventar 251.

³⁷ Arh. C.C. al P.C.R., fond 21 mapa, 108, 126/1928.

³⁸ „Calendarul Tribunei Socialiste” pe anul 1924, p. 18—22; „Tribuna Socialistă” din 1 Mai 1924; M. C. Stănescu, *Mișcarea muncitorească din România în anii 1921—1924*, București, Edit. politică, 1971, p. 70, 137, 215; Programul și Statutul Partidului Social democrat din România, 7—9 mai 1927, Cluj, Tipografia Gutenberg, 1927; Arh. C.C. al P.C.R., fond 46, mapa 7/1927, 17/1928; Arh. statului, București, fond M.A.I., dosar 606/1927, f. 19 bis.

³⁹ *Mișcarea sindicală din România 1923—1926*, Cluj, Tipografia Gutenberg, 1926.

pozitive obținute de mișcarea muncitorească în domeniul politicii sociale, era însă evidentă tendința de a explica aceste succese exclusiv prin activitatea Consiliului general al sindicatelor proprii trecindu-se sub tăcere activitatea P.C.R., a sindicatelor unitare, acțiunile revoluționare ale clasei muncitoare. Raportul privind asigurările sociale făcea o aspră critică Casei centrale a asigurărilor sociale pentru modul în care minuia fondurile și quantumul redus al pensiei de invaliditate etc.⁴⁰. Referitor la asigurările sociale, congresul a adoptat o hotărîre prin care cerea reunificarea căt mai urgentă a legislației respective pe principiul celei mai largi autonomii, cuprinzând : îndatorirea patronilor și a statului de a contribui în mod egal cu muncitorii la susținerea caselor de boala și de pensii pentru invaliditate și bătrânețe ; îndatorirea patronilor de a contribui în mod exclusiv la susținerea asigurărilor pentru caz de accidente și asigurarea dreptului pentru muncitori de a participa în mod egal la conducerea și administrarea acestei ramuri de asigurări ; introducerea sistemelor existente în Ardeal pentru incasarea cotizațiilor, renunțându-se la sistemul timbrelor de cotizații ; fixarea tuturor ajutoarelor în strinsă legătură cu actualele necesități de viață.

Uniunile sindicale de ramură au desfășurat și ele o activitate bogată în direcția dezvăluirii condițiilor grele de muncă ale muncitorilor din ramurile respective și pentru îmbunătățirea legislației muncii, a asigurărilor sociale⁴¹.

Condițiile grele de lucru ale muncitorilor în întreprinderi, lipsa de grijă pentru protecția muncii, accidentele frecvente și ajutorul medical necorespunzător acordat accidentaților și în general diferențelor categoriei de asigurați, abuzurile și nedreptățile existente la casele de asigurări, haosul izvorit din regimul legislativ diferit existent în domeniul asigurărilor sociale, toate acestea au dus la adîncirea contradicțiilor dintre proletariat și burghezie și au determinat muncitorimea să lupte pentru respectarea legilor în vigoare, căt și pentru înscrierea unor noi revendicări în afara celor prevăzute de lege în cadrul convențiilor și contractelor colective de muncă și impunerea lor prin acțiuni concrete de luptă : manifestări, întruniri, conflicte de muncă, greve etc.

Situația precară a clasei muncitoare, activitatea desfășurată de organizațiile sale politice și profesionale au impulsionat lupta muncitorimii,

⁴⁰ Arh. C.G. al P.C.R., fond 16, mapa 4/1926 ; „Socialismul” din 5 septembrie 1926 ; „Federatia” din 31 octombrie 1926.

⁴¹ Congresele uniunilor sindicale pe ramuri care au avut loc în perioada 1924–1928 au constituit o tribună fructuoasă de discuții și dezbateri, de analiză critică a multiplelor aspecte ale asigurărilor sociale, o manifestare de protest față de încălcarea prevederilor legislației în vigoare și un cadru propice pentru schițarea unui program concret de acțiune și luptă menit să satisfacă cerințele majore ale clasei muncitoare în acest domeniu.

Printre congresele uniunilor sindicale pe ramură care au luat în dezbatere diferite probleme ale legislației asigurărilor sociale cităm : Congresul Uniunii muncitorilor din lemn din aprilie 1923 și Conferința regională din Banat și Valea Mureșului din noiembrie 1924, „Lemnaru” din 15 mai 1923 și 15 noiembrie 1924 ; Congresul al III-lea al Uniunii muncitorilor constructori, „Constructorul” din 1 februarie 1924 ; Congresul al III-lea al Uniunii muncitorilor din metal, fier și chimie, din 16–18 martie 1924 și Congresul al IV-lea, din 12–14 sept. 1926 ; „Metalurgistul” din 1 februarie 1924 și din octombrie 1926 ; Congresul al V-lea al Uniunii muncitorilor minieri din 28–29 iunie 1925 ; „Minerul” din 31 iulie 1925 ; Congresul uniunii muncitorilor din imbrăcăminte din România din august 1926, „Muncitorul Imbrăcămintei” din 20 septembrie 1926, etc.

care a reușit să impună patronatului unele clauze noi, favorabile ei, în domeniul asigurărilor sociale. Astfel, dacă în 1924 numărul convențiilor referitoare la aceste clauze este mai redus, în anii care urmează cu toate măsurile luate de stat se remarcă o creștere a lor.

Această sporire a numărului convențiilor încheiate în anii 1925—1928 în care sunt prezente probleme referitor la condițiile de igienă și siguranță, precum și unele dispoziții relativ la cazuri de boală, accidente și invaliditate⁴², demonstrează nemulțumirea muncitorilor față de măsurile în vigoare, acțiunile desfășurate pentru înscrierea unor noi cerințe care să constituie o garanție în plus peste minimum fixat în legi și regulamente.

Din succesele obținute de clasa muncitoare în sensul de mai sus amintim convențiile încheiate în 1925 la uzinele statului din Transilvania, fabrica Metaloglobus din Oradea, fabrica de tutun Belvedere, R.M.S.⁴³, Lemaître București, minele de cărbuni Concordia din Vulcan și minele de cărbuni Mehadia, fabrica de bere Turda — încheiate în 1926⁴⁴.

Contractele colective de muncă din anii 1922—1928 înserbiau printre revendicările majore ale celor ce muntesc, în afară de ziua de muncă de 8 ore, problema salarizării, protecția muncii, pregătirea profesională, o serie de aspecte privind îmbunătățirea regimului de asigurări sociale⁴⁵.

Neglijarea de către patroni a măsurilor pentru securitatea muncii și vieții muncitorilor conjugate cu intensificarea exploatarii au atras după sine un număr mare de accidente soldate cu scoaterea din muncă — parțială sau totală — a numeroși muncitori. După datele „Anuarului statistic al României” între anii 1923—1928 numai în industria minieră au fost înregistrate 9 443 de accidente⁴⁶, iar în industria extractivă de petrol s-au produs 9 513 accidente⁴⁷. Pensiile celor accidentați în muncă erau extrem de reduse, ele „nu ajungeau nici pentru cea mai precară întreținere a existenței”⁴⁸.

Lupta clasei muncitoare, diferitele acțiuni întreprinse în perioada 1922—1928 au constituit factorul fundamental în obținerea unor rezultate pozitive, atât în ce privește recunoașterea drepturilor cîștigate, cit și în extinderea legislației asigurărilor sociale.

În regiunea petrolieră a Văii Prahovei, în cadrul acțiunilor muncitorii sunt un loc important l-au ocupat cele referitoare la asigurări sociale. La Cîmpina, de pildă, a avut loc la 9 decembrie 1922 o mare adunare a muncitorilor din industria petrolului organizați în sindicale profesionale, în cadrul căreia muncitorii au cerut o nouă distribuire a sarcinilor finanțare (75 % pentru patroni și 25 % pentru muncitori), crearea unui fond

⁴² În 1924—24 convenții, 1925—53 convenții, 1926—86 convenții, 1927—69 convenții și 1928—57 convenții.

⁴³ *Convențiile colective de muncă din 1925*, București, 1926, p. 20—21.

⁴⁴ *Ibidem*, 1926, p. 26.

⁴⁵ I. Ceaușescu, *Din istoria contractului colectiv în România*, București, Edit. politică, 1970, p. 58.

⁴⁶ „Calendarul muncii”, 1937, p. 39.

⁴⁷ „Anuarul statistic al României”, 1939 și 1940, p. 477.

⁴⁸ Gh. Surpat, *Pauperizarea clasei muncitoare din România burghezo-moșierească*, București, Edit. științifică, 1962, p. 184.

pentru ajutorarea celor rămași fără lucru și mărirea ajutoarelor în raport cu scumpetea⁴⁹.

Adunarea muncitorilor de la fabrica de cherestea din Tîlmaciu din 18 septembrie 1922 — subliniind lipsa asistenței sociale pentru muncitorii accidentați în producție, — „care ajung în mizeria disperării cu familiile lor” — schema muncitorimea din toată țara „să și ridice glasul și să pretindă autonomia acestor instituții muncitorești, ca astfel să putem dispune singuri de aceste case de boală susținute din banii noștri”⁵⁰.

În cadrul adunărilor muncitorești organizate cu ocazia zilei de 1 Mai în 1923 în sala Dacia din Capitală⁵¹, la care au participat Gh. Cristescu, Elena Filipovici și alții conducători ai P.C.R., cît și la întrunirea publică a muncitorimii revoluționare din Ploiești⁵², participanții la cuvînt au cerut, între altele, abrogarea legilor cu caracter reacționar, respectarea asigurărilor muncitorești și autonomia caselor de boală. 12 000 de muncitori din Valea Jiului, întruniți într-o grandioasă manifestație la 1 Mai 1923, și-au ridicat glasul de protest față de legislația elaborată în mod arbitrar de clasele conducătoare, „fără ca adevărații reprezentanți ai acesteia să fie consultați la făurirea acestor legi, aşa-zise muncitorești”. Rezoluția adoptată includea un program de revendicări în domeniul legislației muncii și cerea „deplina autonomie a caselor cercuale, instituții (de asigurări) care sătă susținute de clasa muncitoare și în mod arbitrar le-a fost răpit acest drept”⁵³.

Tot în Valea Jiului, puternic centru muncitoreșc, au avut loc acțiuni de protest împotriva pensiilor mici, a lipsei de asigurare în caz de șomaj, etc. Astfel în cadrul unor adunări muncitorești din martie 1926 de la Vulcan și Lonea s-a cerut sporirea pensiilor⁵⁴.

Conducerile unor întreprinderi începeau concedierile cu muncitorii bolnavi. Muncitorii au protestat împotriva acestei practici cu totul inumane. Mai multe memorii ale sindicatelor din Valea Jiului adoptate în urma întrunirilor și manifestațiilor care au avut loc au cerut includerea în contractele colective a prevederii ca cei bolnavi, atât timp cât prinseasc ajutor de boală să nu poată fi concediați⁵⁵.

Chestura poliției din Ploiești, într-o notă informativă din 4 martie 1926, aducea la cunoștința forurilor superioare că sindicatele din localitate au înaintat un memoriu directorilor de fabrici din oraș prin care cereau mărirea salariilor, 10 zile concediu cu plată, respectarea celor 8 ore de muncă și a asigurărilor sociale ș.a. Memoriul arăta că în caz de neacceptare a acestor revendicări în 24 de ore se va declara grevă⁵⁶. Sindicatul unitare din alimentație au organizat la Timișoara, în septembrie 1927,

⁴⁹ „Minerul” din 31 ianuarie 1923, „Viața sindicală” din 17 decembrie 1922.

⁵⁰ „Lemannul” din 15 octombrie 1922.

⁵¹ Arh. C.C. al P.C.R., fond 50, dosar 6 126/1923, f. 46—47.

⁵² Ibidem, dos. 792—1923, f. 312.

⁵³ Ibidem, fond 5, dos. 1 147, f. 128—133.

⁵⁴ Arh. Stat. Deva, fond Brigada de Siguranță Petroșani, dos. 40/1926 (*Documente hunedorene din istoria mișcării muncitorești revoluționare, 1920—1944*, Deva 1971, p. 46—47).

⁵⁵ Memorul cuprinzind revendicările minerilor din Valea Jiului întocmit la Petroșani la 1 iulie 1926, Arh. Stat. Deva, fond tribunalul Hunedoara, dos. 4/1926 (*Documente hunedorene din istoria mișcării muncitorești revoluționare, 1920—1944*, Deva 1971, p. 40—52).

⁵⁶ Arh. Stat. Ploiești, Fond Chestura polițici, dos. 11/1926, f. 76.

mai multe adunări de protest împotriva modului în care funcționau asigurările sociale de boală și invaliditate⁵⁷.

Intr-o adunare a minierilor aurari de la Baia de Argeș și Roșia Montană de la sfîrșitul lunii septembrie 1927 s-a relevat că activitatea caselor de boală era necorespunzătoare, 40 % din cazurile de deces datorindu-se bolilor de plămîni. Se întîmpinău mari greutăți în procurarea medicamentelor; de multe ori ajutorul medical venea prea tîrziu, cînd muncitorul nu mai putea fi vindecat sau salvat⁵⁸.

În întreaga perioadă a anilor 1922—1928, muncitorii au protestat împotriva răpirii autonomiei caselor de asigurări sociale și au cerut în numeroase memorii, adunări, manifestații, întruniri, conferințe și congrese sindicale, restabilirea ei. Astfel de acțiuni au avut loc în 1922 la Cluj, Timișoara⁵⁹, Valea Jiului⁶⁰, la Iași⁶¹ în București⁶², în 1923 la Arad⁶³, în 1927 la Brăila, Ploiești⁶⁴ etc.

Un obiectiv de seamă al mișcării muncitorești în domeniul asigurărilor sociale a fost modificarea repartiției sarcinilor financiare în favoarea muncitorimii, cerîndu-se fie suportarea lor de către muncitori, stat și patron în părți egale, fie acoperirea lor în proporție de 75 % de către patroni și 25 % de către muncitori și, în sfîrșit, poziția cea mai înaintată, aceea a suportării lor numai de către stat și patroni. În legătură cu acest obiectiv s-a acționat permanent împotriva tendințelor exagerate de majorare a cotizațiilor mai ales că sumele respective nu primeau întotdeauna destinația pentru care erau strînsse, pentru o reașezare mai judicioasă a cotizațiilor în raport cu salariile și o simplificare a perceperilor în scopul înlăturării abuzurilor.

La începutul anului 1927, mișcarea muncitorească și-a ridicat glasul său de protest împotriva majorării cotizațiilor. Astfel, comisia locală a sindicatelor muncitorești socialiste din Capitală a hotărît, în februarie 1927, să organizeze o campanie de protest împotriva ridicării cotizațiilor și să editeze un manifest în care să arate situația de la Casa centrală a asigurărilor sociale⁶⁵. S-au remarcat, în același scop, prin spiritul lor de fermitate și combativitate, întrunirile muncitorilor metalurgiști din capitală și a muncitorilor din Ploiești din luna februarie 1927⁶⁶.

O manifestare de seamă în lupta clasei muncitoare pentru un regim de asigurări sociale corespunzător intereselor sale vitale au constituit-o conflictele de muncă, greve, conflicte de muncă latente declarate la unele întreprinderi în anii 1924—1928 avînd drept mobiluri principale, printre altele, obiective ce vizau aplicarea și îmbunătățirea regimului de asigurări

⁵⁷ „Federația” din 20 septembrie 1927.

⁵⁸ Arh. Consiliului Popular al Municipiului Turda, fond. Prefectura jud. Turda, dos. 138/1928, nepaginat.

⁵⁹ „Viața Sindicală” din 30 iulie și 10 decembrie 1922.

⁶⁰ Ibidem, din 8 ianuarie 1922.

⁶¹ Ibidem, din 17 decembrie 1922.

⁶² „Socialismul” din 26 aprilie 1922.

⁶³ „Munkás” din 5 august 1923.

⁶⁴ „Federația” din 20 februarie 1927.

⁶⁵ Campania împotriva ridicării cotizațiilor la Casa centrală, în „Socialismul” din 13 februarie 1927.

⁶⁶ „Socialismul” din 6 februarie 1927; „Federația” din 20 februarie 1927.

sociale. Cităm în această privință greva muncitorilor de la fabrica de mobilă Cireșoaia din 1924, județul Bacău⁶⁷, greva muncitorilor de la fabrica de ghete „Herma” — Sibiu din 1925⁶⁸, precum și o serie de conflicte de muncă declanșate la unele întreprinderi din București⁶⁹, Satu Mare, Oradea, Cimpulung, Zărnești⁷⁰, Ploiești⁷¹, etc.

În cadrul acestor conflicte de muncă muncitorii au obținut satisfacerea parțială a unora dintre revendicările solicitate ca : îmbunătățirea condițiilor igienice în întreprinderi, construirea de băi și depozite de medicamente, plata salariului integral în caz de accidente, înființarea unor case de boala și pensie, sporirea ajutorului de bătrânețe, asigurarea contra bolilor și accidentelor etc. Soluționarea acestor deziderate era de natură să aducă o anumită ameliorare în condițiile de viață și de muncă ale clasei muncitoare. Reușita acestor acțiuni nu poate fi înțeleasă dacă n-avem în vedere activitatea desfășurată de comuniști, în numele realizării unor idealuri imediate și de perspectivă, ale clasei muncitoare.

Modificarea și completarea legislației de asigurări sociale precum și îmbunătățirile aduse cu toate limitele lor, trebuie apreciate ca succese ale clasei muncitoare obținute sub presiunea sa, menite să satisfacă anumite revendicări ale muncitorilor.

Noile condiții social-economice ale României întregite, dezvoltarea industrială mai rapidă și preocupările existente pe plan internațional de reglementare a raporturilor de muncă, ca și acțiunile întreprinse de clasa muncitoare sub conducerea P.C.R. au fost factorii importanți care, într-o măsură diferită, au impus anumite transformări și îmbunătățiri în domeniul asigurărilor sociale în perioada 1922—1928.

În condițiile consolidării pozițiilor burgheziei românești, ale ofensivei patronale, clasa muncitoare, sub conducerea P.C.R., utilizând o gamă largă de forme și mijloace, a desfășurat în acești ani o activitate susținută pentru îmbunătățirea sistemului de asigurări sociale și cuprinderea tuturor categoriilor de muncitori, pentru recunoașterea asigurării în caz de șomaj, redobândirea autonomiei caselor de asigurări și unificarea legislației existente.

Adoptarea legii pentru modificarea și completarea provizorie a unor dispoziții din legea asigurărilor sociale din 1924, ca și legea pensiilor din 1925, trebuie considerate ca măsuri luate sub presiunea acțiunilor întreprinse de clasa muncitoare. Acordarea unor sporuri de scumpete pentru pensii de invaliditate și bătrânețe, extinderea asigurării în caz de invaliditate și în noile provincii, introducerea unui sistem unic de pensionare reprezentă succese parțiale care au adus anumite îmbunătățiri în acest domeniu.

Eforturile depuse și acțiunile inițiate de clasa muncitoare pe linia restabilirii autonomiei caselor de asigurări nu au fost încununate de succes

⁶⁷ *Conflicttele colective de muncă din 1924*, București, 1926, p. 32—33.

⁶⁸ „Muncitorul imbrăcămintei” din 1 octombrie 1925, vezi I. Chiper, *Aspecte ale luptei împotriva ofensivei patronale reflectate în presa legală îndrumată de P.C.R. (1924—1928)*, „Studii” anul XIV, nr. 2/1961, p. 464.

⁶⁹ *Conflicttele colective de muncă din 1926*, București, 1927, p. 90—91.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 94—95, 116—117, 132—133 și 148—149.

⁷¹ *Ibidem*, 1927; București, 1928, p. 48—49.

deplin. Totuși, prezența delegaților muncitorilor în Consiliul Consultativ de pe lîngă Casa Centrală de asigurări sociale din Ardeal și în consiliile de pe lîngă casele cercuale a făcut ca o serie de revendicări în domeniul asigurărilor sociale, care au constituit obiectul a numeroase acțiuni de protest, să-și găsească o soluționare mai favorabilă. Sunt de reținut în acest sens folosirea mai judicioasă a fondurilor financiare, unele ameliorări ale asistenței medicale, sporirea ajutorului în caz de boală, invaliditate și accidente etc.

Deși s-au obținut unele rezultate pozitive, ele nu au fost de natură să antreneze îmbunătățiri substanțiale în domeniul asigurărilor sociale, iar clasele dominante au tergiversat rezolvarea problemei principale, aceea a unificării regimului de asigurări. Unificarea asigurărilor sociale, reclamată de clasa muncitoare, ar fi semnificat îmbunătățirea asigurărilor atât de drept cît și de fapt, ar fi dus la înlăturarea unor abuzuri ale birocrației și a tendinței de folosire a caselor de asigurări în scopuri politicianiste.

Cercurile guvernante au înțeles că măsurile antimuncitorești trebuie însoțite și de unele concesii — e drept limitate — pentru a se evita astfel pericolul unor mișcări de amploare.

Partidul Comunist Român, sindicatele și alte organizații aflate sub conducerea sau influența sa, în ciuda condițiilor grele în care activau, au inițiat acțiuni hotărîte în vederea menținerii sau extinderii drepturilor ciștigate de clasa muncitoare și pentru recunoașterea unor noi revendicări legitime în domeniul de care ne-am ocupat.

Experiența dobândită de clasa muncitoare în anii 1922 — 1928 în lupta dusă pentru adoptarea unei legislații muncitorești favorabilă intereselor sale vitale, cu un conținut democratic, a fost valorificată și ridicată pe o treaptă superioară în perioada următoare, în anii crizei economice, cînd acțiunile proletariatului au cunoscut o amploare deosebită, impunînd adoptarea unei legislații unice în domeniul asigurărilor sociale.

LA LUTTE DE LA CLASSE OUVRIÈRE DE ROUMANIE POUR UN RÉGIME D'ASSURANCES SOCIALES (1922—1928)

RÉSUMÉ

L'auteur examine les principaux aspects de la lutte menée par la classe ouvrière de Roumanie, sous la direction du P.C.R., pour un régime d'assurances sociales répondant à ses intérêts vitaux, durant la période 1922—1928. Constamment préoccupé de défendre les droits et les libertés des ouvriers, le parti communiste a dénoncé le caractère réactionnaire de certaines mesures législatives prises par les gouvernements de l'époque. L'auteur de l'article présente ces mesures et surtout la riposte des ouvriers à leur mise en application au profit des capitalistes.

De nombreux documents du Parti Communiste Roumain, du Parti Social Démocrate, du Bloc Ouvrier Paysan et des syndicats reflètent la conception progressiste concernant le rôle d'un régime d'assurances

sociales répondant aux aspirations des travailleurs. La presse ouvrière a débattu amplement ce problème dans ses pages, adoptant une attitude combative, révolutionnaire.

Sous la pression des actions de lutte du prolétariat — grèves, manifestations, réunions, protestations etc. — les classes dominantes se sont vues obligées d'adopter diverses mesures, venant à la rencontre de certaines doléances des masses laborieuses.

L'adoption de la loi pour la modification et le complètement provisoire de certaines dispositions de la loi des assurances sociales de 1924, la loi des pensions de 1925 ont constitué des réalisations partielles qui ont contribué dans une certaine mesure à améliorer le régime des assurances sociales.

L'expérience acquise durant la période 1922—1928 par la classe ouvrière dans sa lutte pour la création de meilleures conditions de travail s'élèvera à un échelon supérieur dans les années de la crise économique, au feu des grandes luttes révolutionnaires.

ROMÂNIA ȘI POLITICA MARILOR PUTERI FAȚĂ DE SERBIA (OCTOMBRIE 1912 – AUGUST 1914)

DE
VASILE MACIU

Criza bosniacă din 1908–1909 a scos în evidență voința cercurilor conducătoare din Austro-Ungaria de a da un curs forțat politicii lor de dominare în sud-estul Europei. Deși nu se afla, în acel moment, direct vizată de această acțiune, România și-a dat totuși seama că pătrunderea Austro-Ungariei mai adînc în Balcani — ceea ce însemna să se inceapă cu nimicirea Serbiei — pericleta propria sa existență ca stat suveran și independent și amenința cu înăbușirea mișcării de eliberare națională și de unire cu patria liberă, a românilor din Imperiul habsburgic. Situată între cele două mari imperii rivale, Rusia și Austro-Ungaria, ea fusese silită, prin presiuni repetitive și prin acordul regelui Carol I, care nu uita că e un Hohenzollern, să semneze în 1883 un tratat de alianță secret cu Austro-Ungaria în vederea apărării în comun împotriva unui eventual atac din partea Rusiei. La acest tratat, prelungit periodic, a aderat Germania, al cărei împărat vedea în ruda sa de la București un aliat credincios țării de unde plecase cu mulți ani în urmă, precum și Italia, întrucât România apărea Triplei Alianțe ca o anexă necesară punerii eventuale în aplicare a planurilor ei de război. Între timp, în cele trei decenii scurte, au avut însă loc importante schimbări atât în România, cât și în raporturile dintre Marile Puteri europene.

Față de această evoluție, alianța României cu Austro-Ungaria, răminind secretă, nu fusese adusă la cunoștința poporului și nu fusese supusă aprobării parlamentului. Opinia publică românească avea cunoștință de ea numai din zvonuri și nu se simțea îndatorată să o respecte. Persecuțiile naționale la care erau supuși români din Imperiul habsburgic, provocau în România proteste publice și luări de atitudine potrivnice Austro-Ungariei chiar și în rândurile unora din cercurile guvernamentale, cărora regele Carol I stăruia totuși să le impună tratatul de alianță secret cu Austro-Ungaria. Conducătorii acesteia nu făceau însă nimic pentru a calmă nemulțumirea și agitația românilor din Ungaria, unde, atât Partidul Național Român cât și secția Română a Partidului Social-Democrat din Ungaria revendicau, între altele, votul universal, a cărui aplicare ar fi dus la răsturnarea dominației șovine a moșierimii și marii burghezii maghiare. Ștefan Tisza, din 1910 adevăratul conducător al Ungariei¹, s-a

¹ Lucian Boia, *Contribuții privind mișcarea națională a românilor din Transilvania în anii 1910 – 1914*, în „Studii. Revistă de istorie”, Tom. 25 (1972) nr. 4, p. 783.

pronunțat însă cu hotărîre contra votului universal și a căutat să destrame Partidul Național Român, atrăgind la politica sa un grup de clerici români în frunte cu episcopul Vasile Mangra², combătut însă cu vigoare de poetul Octavian Goga în ziarul „Tribuna”. Grupul clerical al lui Vasile Mangra fiind prea slab, Ștefan Tisza, simulind că vrea o înțelegere cu Partidul Național Român, a început tratative cu conducătorii acestuia, dar fără să le facă vreo concesie reală, din care cauză Comitetul de conducere al Partidului Național Român a desfășurat o agitație și mai puternică prin întruniri și manifestații ostile, cît și prin noul său ziar „Românul”, editat cu începere de la 1 ianuarie 1911 la Arad sub redacția lui Vasile Goldiș. O grupare restrânsă din rândurile acestui partid, în fruntea căreia se aflau Aurel C. Popovici, autorul lucrării apărute în 1906 *Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich*, și Al. Vaida-Voevod, căuta sprijinul arhiducelui moștenitor Francisc-Ferdinand împotriva lui Ștefan Tisza³. În întregimea sa Partidul Național Român era însă sprijinit de cercurile politice din România⁴, prin stăruința cărora în toamna anului 1912 neînțelegerile din Partidul Național Român au fost lichidate pentru a se susține aceleiasi revendicări naționale. Impresionat, Ștefan Tisza s-a declarat încă o dată gata să facă concesii⁵.

Urmărind cu atenție mișcarea națională a românilor din dubla monarhie austro-ungară, opinia publică din România făcea presiuni asupra cercurilor guvernante în direcția schimbării politicii externe oficiale a țării. Însuși Take Ionescu, președintele Partidului Conservator Democrat, aflat în 1911–1912 în opozitie, a atacat în Adunarea deputaților guvernul conservator presidat de P.P. Carp, un adept îndărătnic al alianței cu Puterile Centrale, pentru indiferența declarată a acestuia față de revendicările naționale ale românilor din Austro-Ungaria⁶. Tot în 1911, C. Dobrogeanu-Gherea, ideologul social-democraților din România, anunță că „va suna și ceasul liberării națiunilor mici de sub jugul celor puternici” și cel al întregirii României, care trebuia să cuprindă pe toți românii⁷.

În octombrie 1912 a izbucnit primul război balcanic, în care Bulgaria, Serbia, Muntenegru și Grecia luptau împotriva Imperiului otoman, aliate din indemnul și sub egida Rusiei, care spera prin această acțiune să înlăture pe turci din Europa și să opreasă expansiunea austro-ungară în Balcani. Diplomatica habsburgică se pregătea însă să intervină spre a provoca vrajba între statele balcanice aliate, cu scopul de a lovi în primul rînd în Serbia. Cum România se declara neutră, împăratul Francisc-Iosif a trimis în octombrie 1912 la Sinaia pe generalul Conrad von Hoetzendorf, șeful statului major al armatei austro-ungare, spre a sonda intențiile regelui Carol I în cazul unui război mondial. Regele Carol I s-a grăbit să răspundă că

² Ibidem, p. 785.

³ Ibidem, p. 790.

⁴ Ibidem, p. 793–794.

⁵ Ibidem, p. 796.

⁶ Anastasie Iordache, *Viața politică în România 1910 – 1914*, Edit. științifică, București, 1972, p. 107.

⁷ C. Dobrogeanu-Gherea, *Asupra socialismului în țările înapoiate*, în K. Kautsky, *Bazele social-democrației*, București, 1911, p. 256.

„România va participa la el ca un aliat credincios”⁸. Dacă regele se declara credincios Puterilor Centrale, nu tot aşa se pronunțau exponenții opiniei publice și chiar unii oameni politici români, al căror cuvînt putea fi hotărîtor în următorii ani. Informat de această stare de spirit și din îndemnul guvernului francez pentru o apropiere a Rusiei de România, în vederea desprinderii acesteia de Puterile Centrale, ministrul Afacerilor Externe al țărilui, contele S. Sazonov, care acționase încă de la începutul carierei sale ministeriale în această direcție, a determinat pe suveranul său în noiembrie 1912 să trimită în România spre informare pe marele duce Nicolae Mihailovici, istoric apreciat și rudă a țărilui Nicolae II. Carol I-a declarat emisarului rus că în cazul unui război între Tripla Alianță și Tripla Întegritate, neutralitatea României „este posibilă...”. „Dar niciodată, se pronunță el, n-ăs putea ridica sabia mea contra Germaniei, contra unui Hohenzollern, — astă-i exclus”⁹. Titu Maiorescu, președintele Consiliului de Miniștri, i-a declarat că e pentru raporturi cît mai bune cu Rusia, Austria și Bulgaria „păstrîndu-și toată libertatea de acțiune”¹⁰. Take Ionescu, ministrul Afacerilor Interne, i-a spus că n-ar vrea ca România „să se strice cu Austria, pe care o crede în stare de completă descompunere și într-o completă surescitare, înainte de a se angaja cu Rusia, punind de acord acțiunea României cu vederile Rusiei”¹¹. Întrebăt și el, I.I.C. Brătianu, președintele Partidului Național Liberal aflat în opoziție, s-a declarat potrivnic politiciei externe a guvernului și a regelui¹². Țara va trece însă peste vederile acestora, susținea el, dacă Rusia „s-ar angaja într-un război cu austro-germanii în condițiuni favorabile pentru dinsa, adică cu Franța și Anglia, simpatiile majorității românilor ar merge necontestat spre Rusia...”. În continuare, s-a pronunțat pentru o politică realistă față de Rusia; dacă ar fi la putere ar pune „chestiunea Transilvaniei în prima linie” și ar face totul să se apropie de Rusia¹³.

Fără să țină seama de opinia publică potrivnică Austro-Ungariei, regele Carol I, sub presiunea printului Fürstenberg, ministrul austro-ungar la București, a semnat la 30 martie 1913, cînd primul război balcanic era pe terminat, o nouă prelungire a tratatului de alianță cu monarhia habsburgică.

Întrunindu-se conferința de la Londra, pentru încheierea păcii între țările balcanice și turci, România a cerut să se satisfacă cererea ei de rectificare a frontierei dobrogene, dar Marile Puteri au căzut de acord să medieze într-o conferință a reprezentanților lor la Petersburg pentru revendicarea ei, protocolul final al conferinței fiind semnat la 9 mai 1913. Guvernul și parlamentul României au acceptat hotărîrea Marilor Puteri de a se face o ușoară rectificare a graniței dobrogene în favoarea României, dar guvernul bulgar amîna punerea în aplicare a

⁸ N. Iorga, *Supt trei regi. Istoria unei lupte pentru un ideal moral și național*, ed. a II-a, București, 1932, p. 134.

⁹ *Lettres des Grands-ducs à Nicolas II*, p. 133–137, apud Emil Diaconescu, *România și Marile Puteri după congresul de la Berlin din 1914*, Iași, 1937, Anexa II, p. 67.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 68.

protocolului menționat, ceea ce provoca nervozitate în rîndurile partidelor de guvernămînt române. Singuri social-democrați și N. Iorga, președintele unui mic partid naționalist-democrat, s-a opus fățuș unui eventual conflict cu Bulgaria. Deși nemulțumit, guvernul român n-a pus în aplicare amenințarea că și va mobiliza armata.

După încheierea păcii de la Londra între statele balcanice aliate și Imperiul otoman, diplomația austro-ungară a reușit, folosind veleitățile regelui Bulgariei, Ferdinand de Coburg, să provoace neînțelegeri între Bulgaria, de-o parte, și Serbia și Grecia, de alta, în legătură cu împărțirea teritoriilor luate de la turci. Austro-Ungaria urmărea să slăbească Serbia cît mai mult spre a-și ușura înaintarea în Peninsula Balcanică.

Față de perspectiva zdrobirii Serbiei, obstacolul imediat în calea înaintării Austro-Ungariei în Balcani, Rusia și-a schimbat atitudinea, pînă atunci binevoitoare față de Bulgaria, începînd să sprijine cererile României cu scopul de a o desprinde de Puterile Centrale. APLICÎND directivele primite de la guvernul său, Schebeko, ministrul Rusiei la București, a îndemnat la 26 iunie 1913 guvernul român să prezeze asupra guvernului bulgar spre a-l împiedica să atace Serbia¹⁴. În urma izbucnirii celui de al doilea război balcanic, dintre Bulgaria, de o parte, și Serbia și Grecia, de alta, România a intervenit și ea, cu aprobarea majorității Marilor Puteri, pentru a împiedica înfrîngerea Serbiei și a impune satisfacerea cererilor sale. Încă la 27 iunie, C. Blondel, ministrul Franței la București, ceruse guvernului român să mobilizeze armata și să intervină în sprijinul Serbiei¹⁵. Însăși Austro-Ungaria, reținută de Germania, bătea în retragere, aprobind pe ocolite intervenția armată a României¹⁶, iar S. Sazonov se declara de acord cu rectificarea de frontieră cerută de guvernul român¹⁷, depășind prevederile protocolului Conferinței de la Petersburg. Pacea încheiată la București la 10 august 1913, cu toată opoziția Dublei Monarhii, dar cu acordul Franței, Rusiei și Germaniei, nu ca rezultat al unei medieri a Marilor Puteri, ci ca un act al statelor balcanice, a nemulțumit profund cercurile conducătoare habsburgice, care ieșeau astfel înfrînte în planul lor de nimicire a Serbiei. Pacea de la București a avut și urmarea că a îndepărtat de Puterile Centrale România, care, obiectiv, era determinată să se apropie de Serbia și de Grecia pentru apărarea aplicării prevederilor tratatului.

Nepuțind împiedica încheierea păcii de la București, diplomația habsburgică a actionat de îndată pentru revizuirea ei, deși, formal, s-a declarat mulțumită de ea; era însă împiedicată de opoziția Germaniei, care considera pacea de la București definitivă¹⁸, precum și de opoziția Franței, al cărei guvern, raporta la 5 august 1913 Al. Em. Lahovary,

¹⁴ Ministerul Afacerilor Streine, *Documente diplomatiche. Evenimentele din Peninsula Balcanică. Acțiunea României: 20 septembrie 1912—1 august 1913*, București, 1913, p. 136.

¹⁵ Alexandru Marghiloman, *Note politice 1897—1924*, vol. I. 1897—1915, București, 1927, p. 155 și Auguste Gauvain, *Les origines de la guerre européenne*, Deuxième Edition, Paris, 1915, p. 40—41.

¹⁶ Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 169.

¹⁷ *Ibidem*, p. 168.

¹⁸ *Cartea Verde...*, București, 1913, p. 256.

ministrul României la Paris, „continuă să intervină pe lingă Marile Puteri, pentru ca să asigure respectul integral al clauzelor Tratatului, care va fi semnat la București, contra unei revizuiri totale sau parțiale ...”¹⁹.

La 10 august, ministrul României la Petersburg raporta că S. Sazonov i-a comunicat „via mulțumire” a țarului „pentru fericitul sfîrșit” al Conferinței din București²⁰, deși își păstra rezerva revizuirii tratatului ce se încheia. În cele din urmă, izolată, și Austro-Ungaria s-a declarat multumită că pacea s-a făcut la București, dar manevra în culise pentru revizuirea ei²¹. Diplomația habsburgică era aşa de dușmanoasă față de Serbia încât, cum a relatat G. Giolitti, președintele Consiliului de Miniștri al Italiei, în memoriile sale, la 9 august 1913, în ajunul semnării tratatului de la București, ea a făcut cunoscut Germaniei și Italiei „intenția ei de a porni o acțiune contra Serbiei”, cerind în acest scop concursul Triplei Alianțe, dar a fost silită să renunțe de cele două partenere ale sale²². Încă la 31 iulie Berchtold, președintele Consiliului de Miniștri austriac, făcea cunoscut lui Fürstenberg, la București, că tratatul ce se va încheia aici va trebui să aibă „formă europeană” iar dacă România nu va da satisfacție intereselor Austro-Ungariei, el va trebui revăzut. Berchtold aprecia tratatul de la București doar ca „un aranjament prealabil”, dar Titu Maiorescu, președintele Consiliului de Miniștri al României, căruia i se transmiteau aceste aprecieri, observa „că nu poate fi vorba de revizuirea tratatului din Berlin, de vreme ce nu s-a hotărît asupra unor teritorii turcești ...”²³.

Fără să ia atitudine, ci apreciind numai situația creată, secretarul general al Ministerului Afacerilor Externe al Italiei spunea, cum raporta la 12 august însărcinatul cu afaceri al României, că este puțin probabil „ca revizuirea să se facă, din cauza noilor greutăți internaționale pe cari ar putea să le aducă și mai ales din cauza imposibilității de a executa hotărîrile pe cari eventual le-ar lua Puterile după revizuire ...”²⁴. Si Anglia avea o atitudine neclară în privința menținerii tratatului de la București. Astfel, raporta la 14 august N. Mișu, ministrul plenipotențiar al României la Londra, Sir Edward Grey, ministrul Afacerilor Străine britanic, i-a spus „că Tractatul de la București este opera politică cea mai meritorie ce s-a făcut în ultimul timp” dar că „negreșit, în principiu, Marile Puteri au dreptul de a examina acest Tractat, întrucât el atinge interesele europene”, dar că Anglia „se va asocia la propunerile provenind din partea unanimitatii Puterilor în această chestiune”. În practică, adăuga el, „crede că această unanimitate nu se va obține”²⁵. Rusia a renunțat curând la rezerva sa. Înțînd să nu fie slăbită poziția cucerită de Serbia prin tratatul de la București, S. Sazonov a declarat, cum raporta la 14 august ministrul plenipotențiar român la Petersburg, „că

¹⁹ Ibidem, p. 251.

²⁰ Ibidem, p. 257.

²¹ Ibidem, p. 258.

²² Apud, C. Xeni, *Take Ionescu 1858–1922*, ed. a III-a (București, 1933), p. 245.

²³ N. Iorga, *Supti trei regi...*, p. 170–171.

²⁴ *Cartea Verde...*, p. 257–258.

²⁵ Ibidem, p. 259–260.

ideea revizuirii este părăsită”²⁶. Franța avusese însă atitudinea cea mai categorică de apărare a tratatului de la București, inclusiv a intereselor Serbiei și României, motiv pentru care simpatiile românești pentru ea au crescut considerabil. Vizitând la 9 septembrie 1913 pe R. Poincaré, devenit președinte al Republicii Franceze, Take Ionescu, încă ministru în guvernul conservator presidat de Titu Maiorescu, i-a declarat că, „într-un eventual război european, n-ar găsi armata română în tabăra dușmanilor Franței”, atrăgind atenția că în urma evenimentelor din vara acelui an „nimeni nu va putea face România să meargă împotriva voinței ei, a cerințelor, onoarei și ursitei ei”²⁷.

Nu numai tratatul de la București îndepărta România de Austro-Ungaria, ci și accentuarea contradicțiilor dintre mișcarea națională a românilor din cuprinsul Ungariei și poziția șovină și reacționară a guvernului ei.

Reluarea ofensivei românești a început-o poetul Octavian Goga, la 26 mai/8 iunie 1913, publicind în ziarul „Românul”, organul oficial al Partidului Național Român, articolul *După furtună*, în care cerea adoptarea unei linii „de intransigență națională a politicei noastre” și propunea „o radicală reformă a mentalității politice”, scoțind în evidență că niciodată „n-a fost mai actuală o îndrumare spre stînga a credințelor noastre decât tocmai acum”. Mai departe, Octavian Goga, constatănd „absoluta neputință a unei înțelegeri cu adversarul”, conchide că „trebuie să mergem înainte noi de noi, făcind să palpite în inimi cît mai adinc conștiința unității sufletești a marelui corp național românesc”²⁸.

Față de noul guvern al Ungariei, presidat de Ștefan Tisza, venit la putere la 10 iunie 1913, Partidul Național Român și-a arătat neîncredere²⁹. Cu prilejul semnării tratatului de la București, la 10 august 1913, ziarul „Românul” scria că România „va avea forța ca să apere interesele românilor întreg, a cărui soartă va fi de aci înainte inseparabilă de soarta României”³⁰. Totuși, Ștefan Tisza a stărtuit pentru reluarea tratativelor de împăcare cu Partidul Național Român. În decembrie 1913 acesta a acceptat să-i înmîneze un memoriu cuprinzînd revendicările românilor, pe care însă președintele Consiliului de Miniștri maghiar nu le-a satisfăcut, din care cauză la 17 februarie 1914 Comitetul de conducere al Partidului Național Român a hotărît încetarea tratativelor și continuarea luptei naționale³¹.

Dindu-și seama că asuprirea românilor din Austro-Ungaria periclită alianța României cu aceasta, deci și cu Germania, guvernul german aprecia ca juste revendicările Partidului Național Român³². La 23 martie 1914 însuși Wilhelm II i-a demonstrat lui Ștefan Tisza, într-o întîlnire la Viena, necesitatea pentru Tripla Alianță a satisfacerii revendicărilor românești..

²⁶ Ibidem, p. 260.

²⁷ Take Ionescu, *Aminliri*, ediția N. Baboceanu, București (f.a.), p. 7.

²⁸ Apud Lucian Boia, op. cit., p. 797.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Ibidem, p. 798.

³¹ Ibidem, p. 801.

³² Ibidem.

Ştefan Tisza s-a declarat de acord cu acest punct de vedere³³, dar a continuat politica de asuprire și dezbinare a românilor transilvani.

Și în România opinia publică se pronunța tot mai viu împotriva Austro-Ungariei și pentru eliberarea teritoriilor din cuprinsul acesteia locuite de români. Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor și Partidul Naționalist Democrat condus de istoricul N. Iorga se aflau în fruntea acestei mișcări, care vedea în Serbia, spre deosebire de regele Carol I, și de cîțiva conducători ai Partidului Conservator, o eventuală aliată împotriva Dublei Monarhii. Încă în 1911, N. Iorga telegrafia istoricului sărb Iovan Radonici că „în caz de conflict [cu Austro-Ungaria], orice ar hotărî România oficială, sufletul românesc e alături de dînsig”³⁴. După încheierea păcii de la București, același N. Iorga, care militase pentru sprijinirea militară a Serbiei în al doilea război balcanic, a făcut o călătorie la Belgrad, sub pretextul ducerii unei relicve istorice regelui Petru al Serbiei, fiind primit de acesta și de primul ministru N. Pachitch, care i-a exprimat dorința unei viitoare alianțe cu România. La Belgrad, N. Iorga, ca autor al unei vaste istorii a Imperiului otoman, a ținut în cadrul Academiei sărbe o conferință cu titlul semnificativ *Despre cauzele căderii Imperiului otoman*. La reîntoarcere, a întemeiat la București Institutul pentru studiul Europei sud-orientale, cu scopul de a solidariza pe cale culturală popoarele din această regiune.

Ecoul mișcării naționale a românilor din Austro-Ungaria a influențat starea de spirit a românilor din afara arcului carpatice. În manifestațiile de stradă din iulie 1913 din București s-a strigat „Jos Austria!”, provocînd protestul lui Fürstenberg³⁵. În luna precedentă, Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor făcuse la București o întrunire publică pentru sprijinirea românilor transilvani și împotriva Austriei³⁶. Trimis să cerceteze opinia publică din România, contele Hoyos, șeful de cabinet al lui Berchtold, semnală în noiembrie 1913 că militarii români voiau războiului contra Austro-Ungariei și că „Sufletul românesc e îndreptat spre Ardeal”³⁷.

Tratatul de la București și mișcarea națională românească din Austro-Ungaria duceau astfel la anularea tratatului de alianță secret dintre România și Dubla Monarhie, reînnoit cu o jumătate de an înainte. În septembrie 1913, maiorul Massov recunoștea „cît de mult opinia publică [din România] se întoarce contra Monarhiei”, iar diplomatul maghiar cu un rol important la Viena, Forgách, ținea să arate că într-o asemenea atmosferă tratatul de alianță româno-austro-ungar, ținut în mare secret de regele Carol I, nu e decît «un petic de hirtie»... «așa cum majestatea sa însăși a atras atenția»³⁸. La rîndul său, Haymerlé a apreciat

³³ Ibidem, p. 802.

³⁴ N. Iorga, *O viață de om = așa cum a fost*, II. Lupta, București, 1934, p. 181.

³⁵ Idem, *Supt trei regi ...*, p. 153.

³⁶ Ibidem, p. 155.

³⁷ Ibidem, p. 172–173.

³⁸ N. Iorga, *Comment la Roumanie s'est détachée de la Triplice – d'après les documents austro-hongrois et de souvenirs personnels*, în „Revue Historique de Sud-Est Européen”, publicée par N. Iorga, professeur à l’Université de Bucarest, IX-e année № 7–9, Juillet-Septembre, 1932, p. 288.

că România „va luneca spre cealaltă tabără”³⁹. Berchtold însă, ca deputat lui Francisc-Ferdinand, persevera să credă că nu era nici o priimejdie, leacul fiind numai „să se bruscheze lucrurile cerind publicarea tratatului”⁴⁰.

În aprecierea problemei românești era la Viena, arată Ottokar Czernin în memoriile sale, o mare deosebire. „Un curent prieten al românilor lupta contra unuia dușmănos lor. Exponentul primului curent era arhidecele Francisc-Ferdinand, alături de el, dar mai puțin pronunțat, Berchtold”, în timp ce curentul potrivnic românilor avea în frunte pe Ștefan Tisza și majoritatea parlamentului ungur. Ambele curente căutați să ajungă la o deplină lumină în privința alianței cu România și dacă Austro-Ungaria „mai avea dincolo de Carpați un prieten sau un dușman”⁴¹. În acest scop, în noiembrie 1913, a fost trimis la București ca ministru plenipotențiar Ottokar Czernin, care cunoștea România, unde mai fusese cu doi ani înainte. Instrucțiunile primite îi impuneau să arate limpede lui Carol I și consilierilor săi că înțelegerea cu Serbia era cu neputință, căci „ori această țară va fi cu totul scăzută, ori Monarhia se va zgudui pînă în temelii. România (...) nu poate merge pe două căi deodată ...”. În consecință, tratatul de alianță româno-austro-ungar să fie publicat, pentru ca opinia publică din România „pornită contra Austro-Ungariei, să-și dea seama de riscul pe care-l face”⁴².

În prima conversație a lui O. Czernin cu regele Carol I, acesta a luat partea Serbiei și i-a spus ca guvernul prezentat de Ștefan Tisza „să se gîndească serios la drepturile naționalităților”⁴³. Vorbind cu I.I.C. Brătianu, încă în opoziție, dar succesor sigur la conducerea guvernului, președintele Partidului Național-Liberal i-a declarat că „liberalii condiționează menținerea alianței de schimbarea sistemului [politic] în Transilvania”. Și Take Ionescu i-a declarat „că dificultatea rezidă în cheștiunea transilvană”⁴⁴. În a treia sau a patra audiență, O. Czernin l-a întrebat pe rege „dacă alianța s-ar putea pragmatiza, adică de paramentele din Viena, Budapesta și București, pentru a fi ratificată”⁴⁵. Neasteptîndu-se la o asemenea întrebare, regele Carol I a fost cuprins de spaimă la gîndul că secretul „asa de sever pastrat” al alianței cu Austro-Ungaria ar putea fi dat în vîltag. Această spaimă, spune O. Czernin, i-a dovedit că de mult tratatul de alianță cu România era o literă moartă⁴⁶. În consecință a raportat la Ballplatz că s-a lămurit că „alianța cu România în condițiile actuale nu e nimic altceva decît o bucată de hîrtie fără conținut”⁴⁷. Încheindu-și cercetările asupra eficienței tratatului de alian-

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ottokar Czernin, *Im Weltkriege, Berlin und Wien, 1919 ...*, p. 103.

⁴² N. Iorga, *Supt trei regi ...*, p. 174.

⁴³ Idem, *Comment la Roumanie s'est détachée de la Triplice ...*, p. 289.

⁴⁴ Ibidem, p. 290.

⁴⁵ Ottokar Czernin, *op. cit.*, p. 106.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem, p. 107.

anță cu România, diplomatul austro-ungar a cău „sau trebuia să se renunțe la această alianță, sau mai curind «s-o înmădăcineze în sufletul națiunii române», — căci raporturile cu România se decid «mai puțin la Viena sau la București decit la Budapesta», deoarece atitudinea românilor „e determinată de politica guvernului ungar față de conaționalii lor”⁴⁸.

Întrebăt, cu alt prilej, asupra valabilității alianței intr-un viitor război, regele Carol I i-a spus lui O. Czernin că „națiunea română nu va voi să se bată alături de Austro-Ungaria”, dar el speră că nu se va ajunge curind la război. Situația este totuși foarte serioasă, a adăugat el, căci ofițerii români „sînt foarte iritați contra Monarchiei [austro-ungare] și cei mai tineri vorbesc pe față că Transilvania va reveni României”. Accentuează: „chestiunea ungaro-română taie drumul [alianței]”⁴⁹.

Vizita în februarie 1914 a primului ministru sîrb N. Pachitch și a celui grec, E. Venizelos, ca și călătoria perechei prințare române la Petersburg îl îngrijorează pe O. Czernin⁵⁰, cum îl îngrijorase și venirea la putere, la începutul anului 1914, a Partidului Național-Liberal sub președinția lui I.I.C. Brătianu, pentru că acesta „avea o deplină orientare vesteuropeană și în adîncul inimii sale era un germanofob”⁵¹. Adăugîndu-se manifestațiile Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor contra Austro-Ungariei în iarna și primăvara anului 1914, O. Czernin, neliniștit, alarmă Viena. Întrebîndu-l și pe I.I.C. Brătianu despre soarta tratatului de alianță, acesta la rîndul său îi pune chestiunea: „... ce valoarează un tratat — acum știa de el — fără opinia publică ? ” Continuînd, conchidea că situația va fi grea „dacă în Ardeal nu se face nimic”⁵².

Neputînd obține publicarea și ratificarea tratatului de alianță, la sfîrșitul lui martie 1914 Berchtold a renunțat la ele⁵³. Pentru a preîntîmpina reproșuri nedorite și chiar urmări mai grave, la 23 aprilie 1914 regele Carol I i-a trimis împăratului Francisc Iosif o scrisoare, în care începe prin a se referi la greutățile sale dinăuntru, hrănîte sistematic din afară, cu scopul să slăbească alianța lor, dar ele „nu vor zgudui strînsele legături care sunt aşa de mult în interesul ambelor noastre țări”. Curentele neplăcute răsărite de câtva timp, în realitate luptele interne de partid, „trebuie considerate ca un fel de paroxism, care se manifestă mai adesea în țări tinere”. Ele „nu vor influența de loc buna legătură între Statele noastre ...”⁵⁴, își încheia bătrînul rege scrisoarea sa.

În februarie 1914, N. Pachitch, care a mers și la Petersburg, a obținut de la țarul Nicolae II asigurarea împotriva vreunei încercări de revizuire a tratatului de la București. Spunînd țarului că I.I.C. Brătianu își exprimase dorința încheierii unei alianțe cu Serbia și Grecia, N. Pachitch a fost încredințat de țar că el știe că „în Austro-Ungaria

⁴⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 291.

⁴⁹ *Ibidem.*

⁵⁰ *Ibidem*, p. 292.

⁵¹ Ottokar Czernin, *op. cit.*, p. 109.

⁵² N. Iorga, *Supt trei regi ...*, p. 176.

⁵³ *Ibidem*, p. 177.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 178.

se găsesc trei milioane și jumătate de români care doresc să se unească cu România”⁵⁵.

Acțiunea de desprindere a României de Austro-Ungaria, urmărită de I.I.C. Brătianu, de N. Pachitch și de guvernele francez și rus, a făcut un pas înainte prin vizita țarului Nicolae II la Constanța în ziua de 1/14 iunie 1914, făcută sub pretextul întoarcerii unei vechi vizite la Petersburg a regelui Carol I*. Cu acest prilej și în zilele următoare S. Sazonov și I.I.C. Brătianu au avut un schimb de vederi care a contribuit mult la apropierea României de Rusia și de aliatele sale. Regele Carol I, întrebîndu-l pe ministrul Afacerilor Externe al Rusiei dacă el prevedea „posibilitatea unui război european”⁵⁶, Sazonov i-a răspuns că „războiul n-ar putea să izbucnească decât dacă Austro-Ungaria ar ataca Serbia”. El a adăugat că „în timpul primului război din Balcani” i-a spus-o foarte deschis ambasadorului Austro-Ungariei, contele Turn, și apoi și contelui Pourtalès, ambasadorul Germaniei, „rugîndu-i pe amîndoi să-și informeze guvernele”. După un moment de îngrijorare, regele Carol I a zis: „Trebuie să sperăm că el [războiul] nu se va face”⁵⁷. Impresionat, regele a transmis declarația lui S. Sazonov lui O. Czernin, participant el însuși la festivitatea de la Constanța, care a raportat-o de îndată la Viena.

După o sedere de 12 ore la Constanța, țarul și familia sa au plecat în aceeași zi la Odesa, S. Sazonov rămînind în România cîteva zile, ca invitat să meargă la București al lui I.I.C. Brătianu⁵⁸. Din conversația cu acesta s-a dovedit, după părerea ministrului rus, că primul ministru român se eliberasă de vechile „prejudecăți” ale multor compatrioți ai săi, care-i împiedicau „să înțeleagă utilitatea de a se aprobia de Rusia în vederea unor evenimente politice, care păreau să devină iminente”, dar că România „aștepta cu nerăbdare să valorifice drepturile sale asupra unei importante părți a moștenirii austriace”, acțiune al cărei succes nu putea fi asigurat decît cu ajutorul Rusiei. Pe baza informațiilor culese în timpul călătoriei lui S. Sazonov la București și la Sinaia, guvernul rus și-a fixat pentru cîțiva ani politica sa față de România⁵⁹.

La invitația regelui, S. Sazonov a vizitat Sinaia, însoțit de I.I.C. Brătianu, împreună cu care, în automobil, a trecut un moment frontiera pe teritoriul Transilvaniei, provocînd nemulțumirea ziarelor din Buda-pesta și pe aceea a Vienei⁶⁰. Raportînd asupra vizitei de la Constanța și a călătoriei lui S. Sazonov în România, O. Czernin a apreciat că „ziua de la Constanța reprezintă o piatră miliară în cursul vieții Statului român și poate și în aceea a Monarhiei”⁶¹. Vizita de la Constanța a fost urmărită cu atenție și de diplomația franceză, care, perseverînd să în-

⁵⁵ Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 47.

* Asupra acestei vizite a se vedea Ester Uribe, *La rencontre de Constanța du 14 Juin 1914*, în „Revue Roumaine d’Histoire”, Tome VII (1968), no. 2, p. 233—246.

⁵⁶ *Les années fatales — Souvenirs de S. Sazonov ancien ministre des Affaires Etrangères de Russie (1910 — 1916)*, Payot, Paris, 1927, p. 119.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 120.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 120—121.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 122.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 123.

⁶¹ *Corespondența austriacă*, VIII, p. 173—176, la N. Iorga, *Supt trei regi ...*, p. 179.

demne Rusia să aibă față de România o atitudine de colaborare, acum se declara satisfăcută că guvernul român ducea o politică liberă de angajamente⁶².

Cum înfruntările dintre cele două tabere europene se ascuțeau, în zilele de 12—14 iunie 1914 s-au întîlnit împăratul Wilhelm II și arhiducele Francisc-Ferdinand în castelul acestuia de la Konopischt în Boemia, unde au discutat raporturile cu România și problema românilor din Ungaria. S-a decis să fie sondat regele Carol I al României dacă e hotărît să acționeze pentru menținerea păcii și a *statu-quo*; a fost dezaprobat tratamentul aplicat românilor din Ungaria de contele Ștefan Tisza și au fost constatațate efectele lui defavorabile legăturilor cu Puterile Centrale asupra opiniei publice din România⁶³. Deși Wilhelm II și Francisc Ferdinand credeau posibilă menținerea și întărirea alianței cu România, confruntările dintre mișcarea românească din regatul Ungariei și cercurile conducătoare ale acestuia deveniseră aşa de ascuțite încât Ștefan Tisza nu mai credea că România mai putea să fie aliata Austro-Ungariei⁶⁴. După plecarea lui Wilhelm II, arhiducele Francisc-Ferdinand l-a chemat pe Berchtold și i-a cerut să convingă pe Ștefan Tisza să facă mai serioase concesiuni românilor din Ungaria, dar primul ministru ungar s-a situat pe vechea poziție, declarându-i acestuia că făcuse suficiente concesiuni românilor⁶⁵.

Intr-o atmosferă de început de vacanță, la 28 iunie 1914 a avut loc la Sarajevo, în Bosnia, asasinarea arhiducelui moștenitor Francisc-Ferdinand. Știrea i-a fost anunțată lui O. Czernin de I.I.C. Brătianu la Sinaia. În cercurile monarhice frecventate de diplomatul habsburgic prima impresie „a fost, cum arată acesta în memorile sale, de compătimire și consternare din cele mai adinci și mai sincere”⁶⁶. Această stare de spirit era determinată și de speranța ce se pusea de cîteva personajii politice românești în arhiduce că va ajuta la unirea pașnică a românilor⁶⁷. Guvernul român a privit însă cu calm evenimentul, neînchipuindu-și însă că Puterile Centrale vor folosi această întîmplare spre a dezlănțui războiul. Însuși regele Carol I, la 9 iulie, la plecarea în concediu în Franța și Anglia a lui Take Ionescu, îi spusese să-și petreacă vacanța în liniște, asigurîndu-l că „nu va fi război încă trei, patru ani . . .”⁶⁸. El se înșela totuși, deoarece cercurile guvernamentale și militare din Viena, care încercau de cîțiva ani să provoace agresiunea contra Serbiei, conștiente că din agresiune ar ieși războiul dintre cele două tabere ale Marilor Puteri, au hotărît să dezlănțuie furtuna, în speranța că vor obține, cu ajutorul Germaniei, victoria dorită. Ele au folosit planul de acțiune imediat cu-

⁶² Anastasie Iordache, *op. cit.*, p. 323.

⁶³ Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 49.

⁶⁴ *Istoria diplomației*. Sub redacția lui V. P. Potemkin, vol. III, Edit. Cartea Rusă, (București), 1948, p. 279.

⁶⁵ Emil Diaconescu, *op. cit.*, p. 49—50.

⁶⁶ Ottokar Czernin, *op. cit.*, p. 114.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Take Ionescu, *Les origines de la guerre*, Paris, 1915, p. 17.

prins într-un Memoriu alcătuit în timpul scurs din mai pînă la 24 iunie, cînd era terminat⁶⁹. La 4 iulie seara, contele Hoyos, șeful de cabinet al lui Berchtold, a plecat la Berlin cu Memoriu menționat, mărit cu o concluzie și însotit de o scrisoare autografă a împăratului Francisc-Iosif. În scrisoarea sa, împăratul austriac propune un plan de acțiune diplomatică pentru izolare și micșorarea Serbiei⁷⁰. Planul avea în vedere, indirect, și România. Cînd se va recunoaște la București că Tripla Alianță e hotărîtă să primească Bulgaria, scria Francisc-Iosif, „se va reveni poate de la direcția în care a fost atras [Carol I] de prietenia cu Serbia și de apropierea cu Rusia”⁷¹. El denunța guvernul român pentru că tolera agitațiile Ligii pentru unitatea culturală a poporului român. În plus, adăuga împăratul, „să se facă știut limpede și deslușit la București că prietenii Serbiei nu pot fi prietenii noștri și că nici România nu va mai putea conta pe noi ca aliați, dacă nu se desparte de Serbia și nu suprimă cu toată puterea agitația din România îndreptată contra dăinuirii Împărației mele”⁷². Wilhelm II ținea însă, din motive strategice și dinastice, la alianța cu România : „... pun cea mai mare valoare, scria el la 14 iulie, pe păstrarea legăturii de alianță, plină de încredere pînă acum, cu România, care legătură și în cazul unei alipiri a Bulgariei la Tripla Alianță nu trebuie să sufere o scădere”⁷³.

Ultimatumul austro-ungar adresat Serbiei în seara zilei de 23 iulie ora 18 fu cunoscut a doua zi, 24 iulie, în toată Europa. El nu putea fi primit de Serbia în întregimea lui, căci ar fi dus la nimicirea ei ca stat independent și suveran. Efectul lui în România a fost zguduitor. „Ca printr-o lovitură, scrie O. Czernin în memoriile sale, s-a schimbat îndată situația la cunoașterea ultimatumului ...”. Aceasta „de la o oră la alta amenințind la orizont cu primejdia războiului care se iavea, a răsturnat starea de spirit — „Psyche-a” — română și m-am văzut, continuă diplomatul austro-ungar, nevoit să recunosc îndată că țelul românilor s-a îndreptat pe altă cale : nu pașnică, ci războinică, nu cu Monarhia, ci contra Monarhiei. Nu mi-a fost cu putință să înțeleg, continuă O. Czernin, că un asemenea reviriment se putea îndeplini cu adevărat numai în cîteva ore. O adevărată răzvrătire contra tonului ultimatumului era la ordinea zilei și maxima generală sună : « L'Autriche est devenue folle ». Femei și bărbați, care de un an se aflau cu mine într-o bună și prietenoasă relație, deveniră pe neașteptate dușmani îndrîjiți, peste tot se întinea un amestec de răzvrătire și o poftă deșteptată, acum în sfîrșit putîndu-se împlini fierbinte dorință a inimii”⁷⁴. În unele cercuri, continuă relatarea sa O. Czernin, această dispoziție a stăruit numai puține zile. Forța militară a Germaniei impunea mult respect, dar această grija fu răsturnată într-o clipire de ochi, cînd Anglia intră în rîndurile dușmanilor Puterilor Centrale. Pentru majoritatea zdrobitoare a românilor

⁶⁹ Pierre Renouvin, *Les origines immédiates de la guerre (28 juin—4 août 1914)*, Paris. 1927, p. 37.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 39.

⁷¹ *Ibidem*, p. 40.

⁷² N. Iorga, *Supt trei regi ...*, p. 181.

⁷³ *Ibidem*, p. 182.

⁷⁴ Ottokar Czernin, *op. cit.*, p. 115.

era limpede, își încheie diplomatul habsburgic constatările, că împlinirea aspirațiilor lor „era numai o chestiune de timp și de dibăcie diplomatică”⁷⁵.

Primind sarcina din partea guvernului său, O. Czernin a făcut cunoscut lui Carol I ultimatumul în aceeași oră și zi cînd acesta a fost remis guvernului din Belgrad. Regele și-a dat de îndată seama de,, nemăsurata urmare a acestui pas” și înainte ca plenipotențiarul habsburgic să-i fi citit textul pînă la sfîrșit, galben ca ceară, l-a întrerupt cu exclamația : „Acesta e războiul mondial !”. Își aducea, de bună seamă, aminte de răspunsul lui S. Sazonov la întrebarea dacă crede sigură situația europeană : „Pourvu que l'Autriche ne touche pas à la Serbie”⁷⁶. Acționînd pentru despărțirea României de Serbia, care n-aveau însă un tratat de alianță, la 26 iulie Berchtold comunică telegrafic lui O. Czernin să ceară României, în eventualitatea războiului Austro-Ungariei contra Serbiei, o strictă neutralitate. „Ne bazăm, adăuga el, spre a se pune în vedere guvernului român, pe cooperăția loială a României, aliată noastră, pentru cazul în care Rusia ar afecta o atitudine agresivă contra noastră”⁷⁷.

La 28 iulie 1914 Austro-Ungaria a declarat război Serbiei, considerînd răspunsul la ultimatumul său nesatisfăcător. În aceeași zi, Berchtold a cerut guvernului german să pretindă românilor, o „declarație netă la Petersburg și ca ei să consimtă la publicarea alianței”⁷⁸. În aceeași zi regele Carol I răspundeă însă categoric : „... ceea ce poate oferi e numai o neutralitate strictă în timpul războiului contra sîrbilor, sperînd că interesele României nu vor fi atinse. Cît privește un război contra Rusiei, va fi greu să procure o colaborare română”⁷⁹. La 29 iulie, O. Czernin a încercat o nouă presiune asupra României fără a obține rezultatul dorit. În aceeași zi Ștefan Tisza i-a trimis o telegramă pentru a-l orienta în raporturile cu românii. „Tot ceea ce atitudinea noastră fermă față de Serbia a ciștigat în prestigiul, s-ar pierde dacă noi, accentua el, ne-am lăsa intimidați de România. (...) ; n-avem nimic de temut din această parte și să procedăm la reglementarea relațiilor viitoare cu ea pe o bază satisfăcătoare și solidă numai printr-o atitudine sigură, capabilă de a impune”⁸⁰.

Și Rusia a căutat să determine România la o atitudine favorabilă ei. La 26 iulie, S. Sazonov a telegraflat lui Poklevsky, reprezentantul rus la București, să comunice guvernului român că Rusia crede că „toate simpatiile și speranțele de viitor ar trebui să indice României solidarizarea intereselor sale cu cele ale Serbiei. Dacă Austria asaltează azi Serbia, continua el, acuzînd-o de irredentism, mîine aceeași soartă va atinge România, sau mai curînd va fi forțată să renunțe ea însăși la realizarea idealului național”. Telegîama se încheia prin întrebarea, ce

⁷⁵ Ibidem, p. 115–116.

⁷⁶ Ibidem, p. 117.

⁷⁷ Ministère I. et R. des Affaires Etrangères. *Documents diplomatiques concernant Les Rapports Diplomatiques entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie: 22 Juillet 1914 – 27 Août 1916*, Vienne, 1916, p. 2.

⁷⁸ N. Iorga, *Comment la Roumanie s'est détachée de la Triplice*..., p. 302.

⁷⁹ Ibidem, p. 303.

⁸⁰ Ibidem, p. 304.

poziție va adopta România „în cazul în care conflictul va fi inevitabil ? ”⁸¹. Temându-se că România ar urmă indicațiile Vienei și Berlinului contra Rusiei, S. Sazonov a telegrafiat la 31 iulie reprezentantului său la București să aducă la cunoștința guvernului român că Rusia ar fi gata „să-i promită Transilvania . . . ”⁸². Acesta era și punctul de vedere al ambasadorului Rusiei la Paris, Izwolsky, sugerat de Franța.

Războiul izbuinse și România, prinsă între cele două tabere gata să se lupte, trebuia să-și examineze forțele și să-și găsească drumul de urmat conform intereselor sale vitale. La 29 iulie, regele Carol I, discutând cu Alexandru Marghiloman situația, găsește : 1) starea opiniei publice și a armatei e antiaustriacă ; 2) nu se poate merge alături de Austria, contra Rusiei, căci ar fi periclitată Constanța ; 3) onoarea îl oprește să meargă contra Austriei. Împăratul acesteia i-a cerut telegrafic să aprobe declarația sa de război, iar țarul, să colaboreze „pentru menținerea păcii dacă e posibilă”. Nu crede (e și părerea interlocutorului său) că problema Transilvaniei „e destul de coaptă ca să riscăm totul pentru tot (. . .). Ea va fi coaptă peste 20 de ani și va veni la sigur, fiindcă Austria tot se va disloca din cauza Ungariei”⁸³.

Fără să declare, neutralitatea îi apără astfel ca singura ieșire practică din situația periculoasă care se crea.

Urmărind să împingă România în război, von Jagow, secretar al Statului pentru Afacerile Externe al Germaniei, în urma solicitării lui Berchtold, în ziua de 30 iulie a cerut telegrafic lui Carol I să intervină pe lingă țar, făcind cauz de « obligațiile de alianță ale României », pentru a se opri conflictul. El spera, în realitate, să determine guvernul român să-și ia un angajament fățuș, dar Carol I a refuzat, referindu-se iarăși la mariile dificultăți «ce-ar avea să satisfacă pentru obligațiile sale de aliat ». A doua zi, însuși Wilhelm II insistă : «Am incredere că tu, ca rege și Hohenzollern, vei rămâne credincios prietenilor tăi »⁸⁴. Regele Carol I rezistă totuși și acestei presiuni, dar la 2 august, cancelarul german Bethmann-Hollweg a cerut guvernului român „mobilizarea imediată și atacul contra Rusiei”⁸⁵.

Față de presiunile repetitive ale Puterilor Centrale asupra lui, Carol I, la propunerea președintelui Consiliului de Miniștri, a convocat pentru după amiază zilei de 3 august 1914, ora 17, în castelul său de la Sinaia, Consiliul de Coroană pentru a lua o hotărâre⁸⁶. Prin acest mijloc el căuta o acoperire atât față de cei doi împărați, din Viena și din Berlin, cit și față de propria sa conștiință, deși el arătase limpede în întrevederile sale că nu acceptă să fie antrenată în război țara sa. Întîrzierea s-ar fi datorat așteptării lui Take Ionescu, care s-a putut reîntoarce din Occident

⁸¹ *Documents diplomatiques secrets russes 1914 — 1917. D'après les archives du Ministère des Affaires Etrangères à Pétrograd. Traduits du russe par J. Polonsky, Payot, Paris, 1928*, p. 20.

⁸² *Ibidem*, p. 47.

⁸³ Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 227.

⁸⁴ Pierre Renouvin, *op. cit.*, p. 284.

⁸⁵ N. Iorga, *op. cit.*, p. 306.

⁸⁶ Georges Fotino, *Une séance historique au Conseil de la Couronne — 3 août 1914*, în „Revue des Deux Mondes”, centième année, 1er august 1930, Paris, p. 532.

deabia în ziua precedentă⁸⁷. Părerea mea este că regele Carol I și I.I.C. Brătianu au voit să cîștige timp pentru a se putea lua o hotărîre mai corespunzătoare intereselor și posibilităților țării, considerate în funcție de raporturile strategice și politice pe punctul de a se fixa. Sunt totodată de acord cu punctul de vedere exprimat de N. Iorga, că regele s-a pronunțat pentru război alături de Puterile Centrale „tocmai pentru că bănuia care va fi decizia Consiliului, neutralitatea românească”⁸⁸.

La Consiliu au participat, în afară de regele Carol I și de principalele moștenitor Ferdinand, I.I.C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri, trei miniștri, M. Pherckyde, președintele Adunării deputaților, Theodor Rosetti și P.P. Carp, foști președinți ai Consiliului de Miniștri, Alexandru Marghiloman, președintele Partidului Conservator însorit de trei colaboratori, Take Ionescu, președintele Partidului Conservator Democrat împreună cu trei colaboratori. Ministrul I.G. Duca l-a noteat. Regele a citit o declarație în care cerea ca România să se alăture Puterilor Centrale, invocînd tratatul de alianță din 1883, care obliga însă România numai pentru cazul cînd Austro-Ungaria ar fi fost atacată, dar nu agresoare, cum era în acel moment⁸⁹. Theodor Rosetti, cel mai în vîrstă dintre membrii Consiliului, a declarat că tratatul cu Austro-Ungaria nu obligă România la acțiune și s-a pronunțat pentru neutralitate. P.P. Carp, unul din autorii alianței din 1883, a cerut ca România să intre în război contra Rusiei, alături de Puterile Centrale. Alexandru Marghiloman, după lectura tratatului declară că „Aliajii noștri... n-au fost atacați, ei au atacat, nu e deci *casus foederis* (...). Trebuie să se țină seama și de opinia publică, care nu vrea războiul de partea Triplei Alianțe. Acest război ar fi o infruntare a sentimentului național. Ceea ce Austria impune astăzi Serbiei, miine s-ar putea să ne fie nouă impus de Ungaria. Independența micilor state ar deveni astfel iluzorie”. S-a pronunțat pentru neutralitate⁹⁰. Si cei țieci colaboratori ai săi au vorbit în același sens. Take Ionescu a declarat că nu e *casus foederis* pentru România⁹¹. E de neînțeles, continuă el, că „asociata noastră, parte contractantă, să fi declarat războiul fără să ne fi prevenit de intențiile sale și fără a ne consulta asupra alor noastre” (...). „Sintem liberi să ne pronunțăm după interesele țării noastre...”. Tratatul cu Austro-Ungaria e caduc. Trebuie să ținem seama de sentimentul public. Se declară pentru neutralitatea armată⁹². Colaboratorii săi s-au pronunțat în același sens. I.I.C. Brătianu, expunînd vederile guvernului, s-a pronunțat și el pentru neutralitate. Austro-Ungaria și Germania au pregătit războiul fără a fi consultat România, care e stat independent și egal în drepturi cu toate celelalte. Tara n-ar putea participa la un război, al cărui scop e nimicirea unei mici națiuni. „Chestiunea românilor din Transilvania domină întreaga situație. Orice guvern [român] este în ineluctabilă necesitate de a ține seama de drepturile iredentistilor și de realizarea ide-

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ N. Iorga, op. cit., p. 307.

⁸⁹ Georges Fotino, op. cit., p. 534.

⁹⁰ Ibidem, p. 535.

⁹¹ Ibidem, p. 536.

⁹² Ibidem, p. 537.

alului nostru național ... ”⁹³. În concluzie, regele Carol I a constatat că reprezentanții țării „aproape în unanimitate, cer neutralitatea României. Ca rege constituțional, a declarat el, mă supun votului Dvs.”. După ce a mai spus cîteva cuvinte de regret că n-a fost urmat, a închis ședința. Împreună cu I.I.C. Brătianu, Alexandru Marghiloman și Take Ionescu a redactat apoi comunicatul, ce urma să apară în ziarul oficial și telegrama prin care se aducea la cunoștința Puterilor Centrale că România nu se putea asocia lor în război⁹⁴.

Opinia publică a primit bine hotărîrea de neutralitate. Aproape tot așa și Puterile Înțelegerii. În speranța că România va reveni și se va alătura totuși lor, Puterile Centrale s-au văzut nevoie să accepte și ele neutralitatea.

LA ROUMANIE ET LA POLITIQUE DES GRANDES PUISSANCES ENVERS LA SERBIE (OCTOBRE 1912—AOÛT 1914)

— RÉSUMÉ —

La crise balkanique de 1908—1909 a suscité une puissante impression en Roumanie, défavorable au maintien de l'alliance secrète que le gouvernement roumain avait conclue avec l'Autriche-Hongrie en 1883. Mais les sentiments d'hostilité de l'opinion publique roumaine à l'égard de la double monarchie étaient dûs notamment aux persécutions nationales auxquelles étaient soumis les Roumains de Transylvanie.

Par suite du déclenchement de la première guerre balkanique, l'empereur François Joseph envoya à Sinaia le général Conrad von Hoetzen-dorf, chef de l'Etat Major de son armée, pour sonder l'orientation du roi Charles I^e au cas d'une conflagration mondiale. Une action similaire fut organisée en novembre 1912 par le ministre des Affaires Etrangères de la Russie, S. Sazonov. L'émissaire de celui-ci eut l'occasion de constater qu'une partie importante de l'opinion publique roumaine était hostile à l'Autriche-Hongrie. Sous la pression de cette dernière, le roi Charles I^e signa dès le 30 mars 1913 une prolongation du traité d'alliance de 1883.

Les revendications de la Roumanie quant à la révision de la frontière de Dobroudja furent acceptées en mai 1913 par la conférence de Saint-Pétersbourg des représentants des grandes puissances, mais le gouvernement bulgare, qui avait accepté lui-aussi la décision de la conférence, tergiversa sa mise en application. La deuxième guerre balkanique étant déclenchée, sur l'initiative du roi Ferdinand de Bulgarie, avec le consentement de la majorité des grandes puissances, la Roumanie intervint par ses forces armées, imposant la paix de Bucarest le 10 août 1913, à laquelle s'opposait la double monarchie. Cette situation à laquelle s'ajoutèrent aussi les manifestations de l'opinion publique roumaine en faveur des Roumains de Transylvanie, détermina le ministre des Affaires Entrangères de la monarchie des Habsbourg à envoyer à Bucarest, en septembre 1913, Ot-

⁹³ Ibidem, p. 538.

⁹⁴ Ibidem, p. 541.

tokar Czernin en qualité de ministre plénipotentiaire. Celui-ci put constater que le traité d'alliance roumano-austro-hongrois n'avait plus la moindre valeur. La venue au pouvoir, en janvier 1914, du Parti National Libéral imprima à la politique extérieure de la Roumanie une orientation toujours plus accentuée en faveur de l'Entente. Cette position fut renforcée par la visite à Constantza en juin 1914 du tsar Nicolas II et de son ministre des Affaires Etrangères, S. Sazonov.

L'assassinat de l'archiduc François Ferdinand à Sarajevo fut accueilli avec compassion par les milieux monarchiques de Roumanie, sans qu'on lui attache toutefois une importance politique particulière. La déclaration de guerre de l'Autriche-Hongrie contre la Serbie constitua une surprise, mais l'opinion publique roumaine ne tarda pas à reconnaître sa signification, prenant une attitude résolue en faveur de la Serbie.

Malgré les pressions exercées sur le gouvernement roumain — notamment sur le roi Charles Ier — l'Autriche-Hongrie et l'Allemagne ne réussirent pas à attirer la Roumanie dans la guerre à leurs côtés. Le Conseil de la Couronne de Sinaia du 3 août 1914 aboutit à la décision, conforme aux intérêts de la Roumanie, de conserver la neutralité du pays. Guillaume II et François Joseph subirent de la sorte un échec.

www.dacoromanica.ro

VALERIU BRANIŞTE ŞI MEMORANDUL*

DE

ALEXANDRU PORTEANU

Memorandul, de la al cărui proces s-au împlinit 80 de ani, reprezintă, după cele mai recente concluzii ale istoriografiei marxiste românești, jalonul cel mai de seamă al luptei de eliberare națională și socială din Transilvania, din întreaga epocă cuprinsă între revoluția de la 1848—1849 și Unirea din 1918; el marchează lărgirea apreciabilă a caracterului de masă al luptelor politice ale românilor, contribuind substanțial, prin urmările sale directe și indirecțe, la ridicarea nivelului și amploarei acestor lupte¹, care vor triunfa prin actul istoric de la 1 Decembrie 1918.

Prin cele mai importante semnificații, Memorandul nu interesează numai pe români sau numai pe români și maghiari, fiind un fapt pilditor pentru lupta de eliberare socială și națională a oricărui popor. Nu se poate trece sub tăcere adevărul că Memorandul reprezintă un moment grav, de tensiune, în relațiile româno-maghiare, dar tocmai de aceea el este plin de învățăminte. Memorandul și acțiunea pe care acesta a generat-o nu a însemnat o acțiune antimaghiară, fiind îndreptat numai împotriva opresorilor, nicidcum împotriva poporului maghiar. Sunt binecunoscute cuvintele lui Ioan Rațiu adresate lui Aurel Mureșianu în 1888, îndemnându-l ca redactarea memoriului „să spună adevărul, să combată sistemul și regimul, dar nu pe națiunea maghiară... să restrîngă atacul la aristocrații și privilegiați, căci aceștia sănt și au fost inamici noștri neîmpăcați, pe cind poporul lor și al secuilor au iobăgit deopotrivă cu noi”².

Memorandul nu este scutit de limite; nu ne propunem însă a le examina acum, după cum nu ne propunem să examinăm istoriografia problemei. La această istoriografie aduce o contribuție remarcabilă, de ordin memoriaștic, cunoscutul om politic, profesor și ziarist, apărător în procesul Memorandului, Valeriu Braniște, ale cărui *Amintiri din Închisoare*³, scrise în temnița Seghedinului în 1918, au văzut nu de mult lumina tiparului.

Istoria Memorandului rezervă un loc aparte lui Valeriu Braniște.

* Comunicare prezentată în plenara Institutului de istorie „N. Iorga” din 15 mai 1974.

¹ *Istoria României. Compendiu*. Sub redacția: Miron Constantinescu, C. Daicoviciu, Ștefan Pascu, ed. a II-a, București, EDP, 1971 p. 308—309 (Al. Porțeanu).

² Aurel A. Mureșianu, *Documente pentru istoria Memorandului „Transilvania”* nr. 4—5/1929. Pentru problema Memorandului și a relațiilor româno-maghiare, vezi articolul nostru din „A Hét” 1974, V, nr. 22, 31 mai p. 9.

³ Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare. Însemnări contemporane și autobiografice*. Studiu introductiv de Miron Constantinescu și Alexandru Porțeanu. Ediție îngrijită și note de Alexandru Porțeanu. București, Edit. Minerva, 1972, p. VI, XX XXXII, I., 174—192, 195—196, 208—222, 231—217, 219—250, 256, 261—265, 269, 557 558.

În anul depunerii Memorandului la cancelaria imperială vieneză, Valeriu Braniște avea vîrstă de numai 23 ani, era proaspăt absolvent al Universității din Budapesta, doctor în filozofie și profesor, în primul său an de învățămînt, la liceul român din Brașov. El mărturisește că nu înțelegea inițial fondul divergențelor de păreri dintre fruntașii politici români în jurul acțiunii memorandiste, al împrejurărilor și modalităților acesteia. „Nouă generației tinere, nu ne era simpatică ideea de a ne milogi iar pe la împăratul după drepturi. Ne era acru sufletul după tristele experiențe ale trecutului”. În primăvara anului 1892 însă, vizita la Brașov a lui Septimiu Albini, redactor al „Tribunei” apreciat de Braniște, cu prilejul cununiei lui G. Bogdan-Duică, aduce unele deslușiri prietenilor neorientați din grupul tinerilor profesori români brașoveni. În esență, S. Albini pornea și el de la constatarea că poporul s-a săturat de „cercul vicios al credinței în drăguțul de împărat”, Memorandul fiind conceput — după afirmațiile lui S. Albini — tocmai ca o verificare politică: „mergem ca un popor demn și conștient, iar dacă nu ne obținem drepturile — inaugurăm o altă politică... Vorbele acestea ne plăcură și astfel am devenit noi memorandisti” — arată Braniște, fără a bănuia complicațiile ce vor urma. Felul în care a prezentat Septimiu Albini situația politică — deși nu corespundeau întru totul realității — a avut darul să convingă, fără a capta în întregime.

Conferința națională de la Sibiu din ianuarie 1892 a prilejuit o viață confruntare între orientarea ardelenilor care susținea înaintarea imediată a Memorandului și gruparea mai precaută a bănățenilor, în frunte cu Alexandru Mocioni. Desigur că observațiile memorialistice din 1918 ale lui Valeriu Braniște asupra Memorandului sunt influențate substanțial de orientarea sa mocionistă, dar trebuie să precizăm că Braniște va ajunge adept politic al lui Al. Mocioni după lansarea Memorandului, la sfîrșitul anului 1893, cînd se va stabili la Timișoara și va conduce ziarul „Dreptatea”. În ceea ce privește activitatea lui Al. Mocioni, este de asemenea necesar să se sublinieze meritele deosebite ale acestei personalități a românilor bănățeni, care îndreptățesc reconsiderarea sa. Perioada dintre lansarea Memorandului și procesul de la Cluj (1892–1894) este aşadar pentru V. Braniște o perioadă de căutări politice, observațiile sale asupra acțiunii memorandiste trebuind a fi apreciate prin această prismă. Ele vor fi desigur înfiruri de aderarea treptată la curentul bănățean, precum și de puternicul conflict personal cu Eugen Brote (din toamna 1893).

Deosebit de prețioase sunt detaliile ce ni le oferă Braniște asupra persoanelor care formau cele două „tabere” politice. Al. Mocioni, susținătorul formulei de înaintare a Memorandului „la timp potrivit”, era sprijinit, în afara fratelui său Eugen și a vărului său Zeno, de Vichentie Babes, Coriolan Brediceanu, Emanuil Ungureanu, Pavel Rotariu, Mihai Popovici (succesorul lui Traian Doda în deputație), Ștefan Petrovici, G. Dobrin și alții, adică toată „fruntea Banatului”, cum spune Braniște. Lor li se alăturau — deși din alte considerente politice — „pasivștii principiali ai Ardealului, cari nu recunoșteau starea de drept public creată prin unirea Ardealului cu Ungaria, ci așteptau restabilirea stării de drept public ardelean din 1863/65” (celebra dietă din Sibiu nu era dizolvată, ci numai amintă în concepția lor); între aceștia erau Aurel Mureșianu de la Brașov, Francisc Hossu Longin din Deva, Aurel Isac din Cluj.” În fruntea membruștilor cu orice preț era Eugen Brote — sufletul întregii mișcări —

apoi dr. V. Lucaciu, oratorul celebru al acelor zile, Iuliu Corcianu — avocat cu mare trecere pe atunci în Cluj, bătrinul George Pop de Băsești, ducind cu sine și pe venerabilul președinte dr. Ioan Rațiu din Turda care oscila, nevoind să rupă legăturile cu bănațenii, apoi cei din părțile arădene, care din « tradiție » abderită (mărginită — n.n. — după părerea lui Braniște) nu mergeau cu bănațenii : dr. A. Suciu, avocat în Arad, Mihai Veliciu avocat în Chișinău-Criș, celebrul « agitator » al acelor zile din Arad, profesorul suspendat cu anii Vasile Mangra ... cu întreaga sa școală și alții. Din Ardeal mai era cu ei avocatul Rubin Patiția din Alba Iulia ... cu fruntașii din Munții Apuseni și generația mai tînără, dr. T. Mihali avocat la Dej, dr. Tripone și dr. Ciuta avocați în Bistrița, apoi prietenii din Sibiu ai lui Brote ... aderenți postumi ai lui Șaguna ..., delegații brașoveni D. Manole, G. B. Popp și alții, mai puțin importanți din părțile Sînmărtinului, Reghinului etc. Cu un cuvînt grosul ardelenilor stînd sub hipnoza scriselor din « Tribuna », ziarul nostru conducător din acele vremuri”.

Publicul românesc a manifestat un mare interes pentru conferința de la Sibiu, „pentru gradiozitatea manifestării naționale,” prin participarea numeroasă, prin ținută și însuflețire, fiind reprezentate porturile naționale specifice din diferite regiuni, în frunte cu cel săliștean. În zilele conferinței, Sibiul „adormit avea un caracter vivace românesc ... poporul, care nu se mulțumește cu rolul de «chibit» la masa de săh liniștită a politicienilor de profesie, are trebuință din cînd în cînd de asemenea descărcări sufletești, prin care se ușurează și se însuflețește pentru lupta ce duce !” — notează Braniște.

Înfruntarea dintre cele două orientări s-a produs în comisia de 40. Al. Mocioni a făcut unele propuneri care aveau menirea să asigure solidaritatea și unitatea de acțiune, pe deasupra diferențelor de opinii. Dar la «timpul potrivit» al lui Mocioni răspundeau memorandiștii cu «acum ori niciodată !». Mergem la împăratul cînd voim noi, nu cînd ne chiamă. Dacă acum nu ne primește și nu ne satisfac dorințele, zadarnic ne va chema mai tîrziu, căci atunci nu vom voi noi să mergem ! Era o beție de vorbe demagogice — după părerea lui Braniște — care însuflețea multimea lipsită de sentimentul realității și străină de cugetarea politică. De vreo 8 ori vorbise Mocioni cu accentul său greoi românesc al limbajului învățat în anii 60 și deprins a cugeta în preciunea frazelor complicate germane, anevoie de urmărit. De tot atîtea ori lua cuvîntul un preot simplu de la sate ... cu mîini mari, roșii, arse de soare, semn că se îndeletnicea a ține coarnele plugului ... ca în modul său simplist, fără multă carte, să-i răspundă cu : «acum ori niciodată !»⁴. Cu toate acestea, datorită impresiei profunde ce făcu Al. Mocioni asupra auditorului, se părea la un moment dat că punctul său de vedere va deveni precumpăñitor. Braniște arată că se făcuseră deja, cu acel prilej, pregătirile pentru o festivitate în cîinstea lui Al. Mocioni, oratorul urmînd a fi Vasile Lucaciu „la care totdeauna învingea în ultimul moment inima”. Dar manevrele abile și rapide ale lui Brote, modificără situația în favoarea tezei „fără amînare”. Cu acel prilej, ne spune Braniște, a lansat Lucaciu faimoasa deviză : „Mergem

⁴ Ibidem, p. 178.

la împăratul ca să pîrim pe regele Ungariei !”. Noul comitet național, aşa-zisul „comitet omogen” ales la conferință — care va fi apoi inculpat în întregime în marele proces din 1894 — avea ca președinte pe dr. Ioan Ratiu „venerabila figură de voevod cu glas de stentor, care avusese deja rol important politic în anii 60 ; vicepreședinti Eugen Brote «spiritus rectorul» întregii mișcări memorandiste, o fire rece, socrată, care impunea tocmai prin felul său de a ține oamenii la distanță și George Pop de Băsești, marele om de inimă, odinioară deputat kossuthist dar părăsind acest partid cînd s-a votat la 1879 introducerea obligatoare a limbii maghiare în școlile poporale, bărbatul care a semnat convocătorul la 1880 pentru confiștuirea din care s-a născut la 1881 partidul național român, de prezent (în 1918 — n.n.) preșintele partidului nostru național ; iar în comitet, pe lîngă Iuliu Coroianu, dr. V. Lucaciu și d. T. Mihali au fost aleși oameni politicește încă neafirmați”.

Fapt este că clarificarea căii de luptă și a metodei necesare s-a produs cu destule eforturi, după o lungă perioadă, de un întreg deceniu, de căutări și dezbateri, iar conferința de la Sibiu rezolvase problema la nivelul central. Pe plan local, continuau să se manifeste deosebirile de opinii. Dacă gruparea lui Brote și-a dat seama, în mod realist, că nu va putea modifica situația din Banat, ea a încercat acest lucru cu Brașovul. Episodul ne este redat de Braniște fidel și deosebit de plastic, cum nu ni-l consemnează nici un alt document.

Din cauza distanțării pe care și-o impunea după mai bine de un sfert de secol de la evenimente, cînd își scria memoriile în temnița Seghedinului (1918), Valeriu Braniște exagerează desigur cînd vorbește de o oarecare tărgănanare a transpunerii în realitate a hotărîrilor conferinței de la Sibiu, căci, după cum se știe, în urma unei noi conferințe, în același oraș (martie 1892) Memorandumul a fost definitivat și depus la cancelaria imperială. În dezbaterea procesului de la Cluj, doi ani mai tîrziu, conferința din martie 1892 a fost examinată cu deosebită stăruință, pentru stabilirea responsabilităților. Ca apărător al memorandistului Gavrilă Tripon din Bistrița în procesul de la Cluj, Braniște afirmă că procesul verbal al ședinței comitetului din martie 1892 nu a existat, iar cel prezentat a fost de fapt improvizat la sfatul avocaților, în scopurile apărării. De altfel, nici Brote nu a participat la ședința amintită, din motive familiiale (îi murise soția). Iuliu Coroianu adusese diferențele proiecte anterioare (Vaida, Lucaciu, Al. Mocioni, Barițiu). Braniște nu cunoaște direct desfășurarea completă a lucrărilor întrunirii din martie 1892 a comitetului național, iar din cauza orientării sale politice este inclinat să-i subaprecieze importanța. Prezintă însă un interes real amănuntele de la Viena, din momentul sosirii marii delegații memorandiste. Potrivit afirmațiilor lui Valeriu Braniște, din cauza unor defectiuni de organizare, se crease situația riscantă ca delegația să fie eventual primită în audiență fără a fi în posesia textului integral, tradus, al Memorandumului. Acesta ieșea la Sibiu filă cu filă, destul de greoi după aprecierea lui Braniște, în limba română, în redactarea lui Slavici, care lucra încet și întirzia. Traducerea germană o făcea D. Barcianu, iar cea maghiară Tit Liviu Albini. Aflat deja la Viena, Lucaciu — bun cunoscător al limbii maghiare — nu era mulțumit de traducerea făcută de T. L. Albini și a intervenit substanțial, după mărturia lui Braniște, în finisarea traducerii maghiare, aproape

o traducere liberă, tipărită tot în grabă la Viena, trimisă apoi ministrilor și oamenilor politici maghiari. Braniște afirmă că între cele două texte există deosebiri esențiale, că textul german nu s-a mai tipărit din lipsă de timp, iar în prezentarea caligrafiată, paralelă, a textului în cele trei limbi — română, maghiară și germană — acesta din urmă era mult mai lung (nu numai din motive filologice).

Trebue precizat însă că Braniște nu cunoștea amănuntele preliminariilor și lansării Memorandului în mod direct, ci din dezbatările procesului Memorandului, îndeosebi cele pregătitoare, în calitatea sa de apărător. La aceste circumstanțe intermediare se adaugă desigur și deosebirile de vederi politice. Detaliile menționate mai sus nu apar în alte lucrări consacrate Memorandului; fie și numai din această cauză, ele au o anumită importanță, referindu-se la aspecte esențiale ale acțiunii memorandiste, deși unele dintre ele — ca de exemplu cele despre legătura defecuoasă între Sibiu și Viena — nu par verosimile. Oricum însă, memoriile lui Braniște reprezintă și în acest caz un important stimulent al cercetării.

Valeriu Braniște are cuvinte de dezaprobară nu numai pentru modul cum a fost concepută acțiunea ci, desigur și pentru conținutul propriu-zis al Memorandului, pentru tonul adoptat, de supunere față de împărat. Acesta „ne aștepta, dar nu ca să ne primească și satisfacă doleanțele, ci ca prin noi să facă presiune asupra maghiarilor, cari din prilejul împlinirii de 25 ani de la încoronarea lui Francisc I ca rege al Ungariei scoteau la suprafață dorințele lor naționale de drept public, ca apoi Viena în schimb, pentru concesiile ce le vor face maghiarilor nu nouă, ci Vienei, să ne dea ca răsplată pe mîna maghiarilor”. Mai presus de toate însă, indignarea lui Braniște este motivată de tratamentul rezervat întregii acțiuni de curtea imperială, care urmărea ca textul Memorandului să fie reprimit de autorii lui, prin intermediul oficialității ungare, „cu sigiliu neutins, ca nu cumva să bănuiască măcar cineva, că în zilele cît a zăcut acest plic la Viena, a aruncat cineva fie și numai pe furiș — o privire în acest făt al durerilor unui neam ! Cînd dreptul de petiționare este o garanție constituțională, recunoscîndu-se și ultimului țigan, s-a făcut la curtea împărătească această batjocură cu deputația venită în numele unui neam întreg, care se lăuda cu neclintita sa fidelitate față de inaltul tron. Si după această batjocură se întrunește deputația în restaurantul « Elterlein », unde s-a și fotografiat, ca să expedieze de acolo o depeșă omagială monarhului ! . . . Ne-am ales cu o umilire de-ți vine să te bagi sub pămînt de rușine cînd te gîndești la ea ! „— apreciază Braniște. Dar greșeala ungarilor a fost și mai mare, căci ei au pornit imediat acea campanie șovină care a culminat cu devastarea casei lui Rațiu de la Turda.

Gruparea lui Al. Mocioni se întrunise la Brașov, la redacția „Gazetei Transilvaniei”, hotărînd să păstreze aceeași conduită politică rezervată față de Memorandum propriu-zis, dar să ajute cu toate puterile pe cei prigoniți, pentru că prigoana privește pe toți români, neavînd nimic de a face cu diferențele lor interne de opinii. „Tribuna” însă a pornit o intensă campanie anti-mocionistă nesfîndu-se a arunca asupra „mocio-niștilor” răspunderea pentru eșecul de la Viena ! În această campanie interesată nu a fost cruceată nici chiar o personalitate de profilul lui Coriolan Brediceanu, speculindu-se discursul acestuia rostit la Lugoj în congregația comitatensă : „Tribuna” a publicat trunchiat, după procedeul

clasic, numai acele pasaje de circumstanță care exprimau speranța românilor în restabilirea constituției ungare, acuzîndu-l pe Coriolan Brediceanu de „trădare de națiune”. Pe de altă parte, Eugen Brote plasa diferite comunicate și articole de același fel, în presa din România și — ceea ce e grav — în presa străină, pe care apoi „Tribuna” le relua, invocînd autoritatea acelor organe.

Conferința națională din vara anului 1893, a fost „cea mai grandioasă conferință ca aranjament exterior, din cîte ani văzut — spune Braniște. Veniseră mai mulți din România, veniseră slovacii fiind primiți în mod impozant. Sute de oameni plingeau de emoție cînd răsună în grădina Hermann imnul « Hei slovaci ! » cintat de un public imens”. Valeriu Braniște participă la această conferință ca delegat al unui cere bistrițean, datorită lui Gavrilă Tripo, dar și ca ziarist. El va descrie scene de la această conferință în schițele sale intitulate *Qui pro quo*⁵, scrise și ele în închisoarea de la Seghedin din 1918, publicate doar parțial și al căror manuscris, din păcate, s-a pierdut. Importanța conferinței de la Sibiu din iulie 1893⁶ constă, după cum se știe, în restabilirea deplinei solidarități naționale, românești, care marca totodată își începutul pregătirilor efective pentru marea confruntare ce se anunța (acțiunea penală împotriva memorandistilor fiind deja intentată). O impresie deosebită a făcut toastul neoficial, inspirat, al lui Ghiță Pop, colegul de odinioară al lui V. Braniște ; refuzul imperial habsburgic de a primi delegația memorandistă a fost asemănat în acel toast cu palma primită de la împăratul bizantin de Asan, care s-a întors apoi acasă și a răscusat poporul. Oratorul și-a exprimat deschis speranța într-o desfășurare similară a evenimentelor.” « Și noi am primit acum o palmă de la împăratul ! Dee Dumnezeu ca și palma aceasta să fie în ceas bun ! » Nu se poate deserie furtuna de aplauze ce a urmat. Lumea l-a înțeles pe deplin. Toastul acesta fusese o adeverărată descărcare sufletească. Raportul despre banchet l-am scris eu în « Tribuna ». Braniște afirmă că raportul comitetului la conferință amintită n-a menționat faptul că Memorandum nu fusese primit de împărat, creînd prin aceasta o anumită confuzie, întreținînd iluziile. De fapt, rezultatul demersului memorandist la curtea imperială era bine cunoscut nu numai fruntașilor politici, ci și maselor populare, iar menționarea lui — fie și pasageră — într-un raport politic oficial nu ar fi putut face decît să agraveze circumstanțele procesului care se apropia ; credem că *aceasta* este explicația pentru ceea ce Valeriu Braniște consideră a fi o omisiune regretabilă din unghiul de vedere al orientării ce o reprezenta. „Aplauzele cutremurătoare din sală, cu care a primit publicul toastul lui Ghiță Pop dovedeau însă că tot nu este atît de prost poporul cum se crede ! Mai mult a înțeles din toastul lui Ghiță Pop decît din întreg textul Memorandumului, care apăruse în continuare, ocupînd pagina primă a « Tribunei » multenumere după olală”. Braniște afirmă că existau mai mulți oameni politici chiar, care nu cunoșteau suficient textul Memorandumului, dar această așterjune este desigur discutabilă. Raportorul conferinței de la Sibiu din 1893 a fost dr. Ștefan Petrovici din Lugoj.

⁵ „Societatea de mîne” an VI, nr. 3, p. 31—35 ; „Almanahul presei române pe 1926”, p. 32—37 ; „Răsunetul”, 1928, nr. 3, p. 4.

⁶ Vasile Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947, p. 209—211.

Între 10—18 august 1893, Valeriu Braniște va face prima sa detenție, la Seghedin, pentru duelul politic de la Brașov cu Cornel Scurtu. Sub impresia primei sale detenții și în atmosfera de pregătire a procesului Memorandului, Braniște publică un număr de 13 foiletoane în „Tribuna”, cu titlul *Seghedinul*⁷, descriind închisoarea sub un pseudonim inspirat de gestul fiicei lui Diamandi Manole (Bil-A-Zam, de la zambila oferită lui Braniște la plecarea spre Seghedin). De menționat este și faptul că în închisoare l-a cunoscut pe scriitorul și militantul politic slovac Svetozar Hurban Vajanski; acesta este pus la curent asupra situației din preajma procesului memorandist care, după cum se știe, a avut un însemnat ecou în rândurile slovacilor, printre apărători aflându-se și trei avocați slovaci, iar metoda de acțiune politică memorandistă, cu toate implicațiile și consecințele sale, fiind adoptată și de conducerea mișcării de eliberare națională a slovacilor.

Eugen Brote plecase, după cum este cunoscut, la îndemnul lui D.A. Sturdza în România pentru a se sustrage consecințelor ce decurgeau din acțiunea memorandistă. La sfîrșitul lunii august 1893 Valeriu Braniște este chemat la Sibiu de dr. Ioan Rațiu, pentru a prelua „Tribuna”, în urma condamnării redacției acesteia. După condamnarea lui Aurel C. Popovici în procesul „Replicei” la o pedeapsă neobișnuit de aspră pînă atunci, membrii comitetului P.N.R. adoptă soluția plecării clandestine a lui Popovici prin Austria, peste graniță, însotit de Braniște. Împrejurările deosebit de palpitante, din cauza risurilor descoperirii de către autorități — ale acestei călătorii de la începutul lunii septembrie 1893, sunt evocate cu multă culoare în memoriile lui Braniște⁸. Astfel ajung cei doi la Veneția, unde întlnesc o mică societate românească din care făceau parte C. Dobrogeanu-Gherea, poetul Artur Stavri și.a. Mențiunea asupra prezenței lui Gherea în această împrejurare, pe care o face Braniște, are o valoare deosebită, fiind pînă în prezent, din cîte se pare — singura sursă ce o atestă; nu e vorba de un simplu detaliu biografic asupra lui Gherea, ci de semnificații politice mult mai profunde. Este regretabil caracterul lacunar al acestei mențiuni a lui Braniște, trecută pînă în prezent — tot atât de surprinzător — neobservată de cei care i-au recenzat memoriile. Nu este însă exclusă nici posibilitatea unei confuzii din partea autorului, ținind seama de condițiile în care și-a scris memoriile, în temnița Seghedinului, clandestin, fără nici un material documentar la îndemnă, după un sfert de secol de la evenimente. La Veneția, la Lido, are loc o conștătuire la care participă Eugen Brote, Ioan Bianu, Colescu-Vartic — trimisul lui D.A. Sturdza. Prin Braniște, aceștia comunică Comitetului național de la Sibiu sugestia lui Sturdza ca memorandistii să treacă în România. Această propunere fusese trimisă la Sibiu și pe alte căi (misiunea Delavrancea și.a.). Braniște își manifestă dezacordul cu ideea amintită, motivîndu-și punctul de vedere: „las că cei mai mulți din comitet, oameni cinstiți dar fără școală politică, nu știau nici nemtește, necum altă limbă europeană, nu erau nici oameni de condei, dar pe cei mai mulți nici cu șase boi nu-i puteai mișca să-și părâsească rosturile

⁷ „Tribuna”, 1893, X, 206—208, 210, 213, 216, 217, 219, 221, 223, 225, 227 — 229.

⁸ Alexandru Porceanu, *Clandestin prin Imperiu*, „Magazin istoric” 1971, V, nr. 10 (55), oct. p. 54—60.

de acasă ! Unde își va părăsi G. Pop de Băsești sau dr. T. Mihali etc. averea și ocupația care le asigură o existență cinstită, ca să iee acum, la vîrsta înaintată de bărbat, lumea în cap și să trăiască de azi pe mîine, ca vai de ei ! Dar nici politicește n-avea nici un rost. Emigrațiunile din istoria contemporană au urmat după revoluții neizbutite (exemplu tipic : 1848 — A.P.) în speranța organizării din străini a altor revoluții, cari să-i aducă ca învingători acasă. Dar după un asemenea act de loialitate (ca Memorandul A.P.) ar fi emigrațiunea o caricatură, ne-ar ride toată lumea !” — opinează Braniște, adăugînd o recomandare deosebit de importantă, extinsă din învățăminte istoriei: „*să trecem mai întîi cu politica pe teren revolutionar și apoi dacă nu vom izbuti, să ne gîndim la emigrațiuni*” (subl. ns. — A.P.)⁹. El admitea o singură excepție — aceea a prietenului său Aurel C. Popovici, care din cauza condamnării în procesul „Replicii” era obligat să emigreze ; „n-ar fi rezistat în temniță, din cauza constituției sale nervoase fragile — crede Braniște —, pe cînd cu vastele sale cunoștințe și cu temperamentul său vivace ne putea face în străinătate mari servicii, precum ne-a și făcut”. La Viena, în drumul său de înapoiere, V. Braniște întilnește pe N. Fleva, care dezaproba însă refugierea lui A.C. Popovici.

Braniște și-a făcut datoria, transmitînd la Sibiu propunerea amintită, dar comitetul național în frunte cu Rațiu nu a acceptat recomandarea interesată a lui D.A. Sturdza („mai bine putrezesc în temniță” — ar fi răspuns Rațiu). Unii membri ai comitetului cereau ca și Brote să se împoieză, spre a lămuri unele probleme ale Memorandului care le erau mai obscure, mai ales că începuse deja audierea individuală a membrilor comitetului și se produceau deosebiri importante între declarații. Potrivit însemnărilor lui Braniște, Brote a insistat pentru continuarea campaniei de atacuri personale în presă, chiar și în cazul în care cei atacați nu ar fi vinovați, motivîndu-și insistența prin rațiunile succesului politic, ceea ce desigur, face asupra lui Braniște o impresie profund negativă. „Lumea dornică a vedea pe conservatori căzuți de la putere, prisese această legendă (despre pretinsele legături dintre guvernul ungăr și cel conservator român, prin mijlocirea „mocioniștilor” — n.n) iar ziarele din România din acele zile, precum și notele stenografice din debzbaterile camerii și senatului român, sănt o doavadă tristă a acestor metehne păcătoase în sarcina celei mai vitale și supreme chestii de existență națională a poporului român”. Brote întreșinea de la București în rîndurile membrilor comitetului de la Sibiu iluzii în reușita finală a acțiunii memorandiste, speculînd totodată naivitatea unora, adîncind disensiunile latente, recurgînd la intrigî și săntaj. Norii acestor manevre încep a se aduna asupra lui Braniște. Articole inacceptabile, puse în slujba intereselor de partid ale lui D.A. Sturdza erau trimise de Brote spre publicare în „Tribuna”¹⁰. Conflictul se soldează cu dureroasa înlăturare a lui Braniște de la „Tribuna” la care comitetul a fost nevoit — sub presiunea brotistă — să recurgă contra vederilor proprii, atât pentru salvarea ziarului, cît mai ales

⁹ V. Braniște, *op. cit.*, p. 210—211.

¹⁰ Secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.S.R. păstrează în fondul Valeriu Braniște spaltul primei pagini a „Tribunei” din 17/29 noiembrie 1893, exemplar unic, care nu a mai apărut din cauza unui asemenea incident.

În vederea procesului Memorandului ce se apropia, Brote deținind încă cheia multor aspecte nelămurite pentru toți. Oricât de mult s-au străduit membrii comitetului în frunte cu Rațiu, Pop de Băsești, Mihali ș.a. să procedeză cu tact, făcindu-l pe Braniște să înțeleagă dilema și să accepte sacrificiul, exprimîndu-i mulțumiri oficiale pentru meritele dovedite, Braniște va rămîne afectat moralmente de neașteptatul epilog. Împrejurarea aceasta a înlesnit însă realizarea vechiului plan bănățean de înmemiere a unui organ de presă nou la Timișoara. Acesta avea să fie „Drepitatea”¹¹, condusă de V. Braniște, apărută la începutul lunii ianuarie 1894. Redacția a publicat o broșură asupra rechizitorului lui Jeszenszky în procesul „Replicei” — apreciată și de cunoscutul publicist englez Fitz-Gerald. Biroul lui Braniște fusese perchezionat pentru confiscarea tirajului acestei broșuri, dar, printr-o întîmplare rămasă de pomină, deși perchezitia a fost cît se poate de severă, broșurile au trecut neobservate datorită simplului fapt că șeful expediției polițienești își depusese tocmai pe corpul delict... pălăria! Publicarea acestei broșuri, ca și alte acțiuni publice sau publiciste din această perioadă, aveau drept scop nemărturisit să pregătească spiritele pentru aspră confruntare ce urma.

În noul climat în care activa Braniște la Timișoara cu rezultate dintre cele mai remarcabile sub aspectul politic și moral, intervine marea încordare provocată de procesul Memorandului¹² judecat la Cluj în zilele de 7—25 mai 1894, care a coalizat în chip firesc pe toți exponentii mișcării de eliberare națională, pasivisti și activiști, bănățeni și ardeleni, memoriandiști și antimemoriandiști, tineri și bătrâni, indiferent de nuanțe și de disputele anterioare, într-un spirit de solidaritate exemplară. Apărarea era compusă din juriști de profesie, dar și din nejuristi, deoarece primii, obligați procedural să pledeze în limba maghiară, aveau în schimb pregătirea de specialitate necesară, în timp ce ceilalți aveau dreptul, potrivit legii, să utilizeze limba națională, putind astfel întreține o atmosferă aprinsă. Era încă epoca proceselor politice publice, răsunătoare, adevărate spectacole atât ca formă cât și ca fond, o epocă atât de diferită din acest punct de vedere față de ceea ce va urma, culminând cu anii primului război mondial, cînd ultimele scrupule formale au fost abandonate de oprimatori (deosebirea se poate constata și în privința regimului din închisori). Astfel ajunge Valeriu Braniște ca, deși nejurist — era profesor și ziarist —, să devină apărător oficial în procesul Memorandului, luîndu-și sarcina apărării lui Gavrilă Tripon.

Dintre chestiunile preliminare mai importante ale procesului, V. Braniște insistă asupra rolului consfătuirii convocate în iarna 1893/1894 de avocatul Aurel Isac din Cluj. Procesul fusese intentat nu pentru înaintarea Memorandului la curtea imperială, ci pentru tipărire și difuzarea lui, ca proces de presă adică. Această situație se datora lui Brote, care a acționat fără stirea comitetului; cînd Brote a fost acuzat de fâmosul Jeszenszky Sándor (sept. 1892) pentru editarea Memorandului¹³, el a depus acea declarație în care arăta că decizia de redactare, tipărire și

¹¹ V. Braniște, op. cit., p. 562—563, nota 144.

¹² Procesul Memorandului românilor din Transilvania. Acte și date, Cluj, 1933, 2 vol.

¹³ V. Netea, op. cit., p. 202, 216, 268.

difuzare a Memorandului aparține comitetului P.N.R., indicind nominal lista acestora. Braniște spune că în afară de aceasta, Brote ar fi depus și altă listă cu cîteva sute de nume de răspînditori ai Memorandului, în care, „începînd de la bâtrînul vicar capitular și prepozit din Blaj I.M. Moldovan (vulgo : Moldovănuț) pînă la crîsnicul părintelui dr. V. Lucaciu din Șișești, erau toți profesorii, preoții mai de frunte și advocații noștri mai pronunțați naționali ! Puteau infunda ungurii în temnițe pe alese, pe cine voiau”. Despre aceasta a doua listă a lui Brote nu există pînă acum alte indicii în literatura de specialitate. O dificultate a constituirii apărării — afirmă Braniște — o reprezenta faptul că principalii adepți ai devizei, „fără amînare”, membrii aşa zisului comitet „omogen” (Braniște utilizează termenul cu ironie) — erau cu toții împrocesuați ; dintre frunjașii care nu fuseseră implicați în proces, erau puțini cei ce împărtășeau aceleasi vederi — ne spune Braniște cu o evidentă notă subiectivă, dacă ne gîndim la modul cum s-au desfășurat evenimentele, la afirmarea solidarității naționale în preajma și în timpul procesului. Însuși Rațiu se adresase direct lui Al. Mocioni, cerîndu-i să-i ia apărarea în proces pe baza poziției definite de Mocioni la consfătuirea amintită, de la Brașov (rezervă fată de hotărîrea, considerată prîpită, a înaintării Memorandului, dar sprijin în caz de prigoană). Al. Mocioni a refuzat însă propunerea, tocmai în interesul apărării, ceea ce era un gest corect după aprecierea lui Braniște, însă a recomandat aderenților săi, care se aflau într-o situație politică mai puțin dificilă, să accepte sarcina de apărători. Astfel au devenit apărători, între alții, Coriolan Brediceanu și însuși Valeriu Braniște. Acesta remarcă faptul aparent ciudat, dar plin de semnificații, că majoritatea membrilor apărării erau dintre cei ce nu împărtășiseră modalitatea realizării „fără amînare” a acțiunii memorandiste. În afară de Aurel Mureșianu, Augustin Bunea și Valeriu Braniște, toți ceilalți erau avocați de profesie. Aurel Mureșianu a susținut cu perseverență, în consfătuirea amintită, de la Cluj, din casa lui Aurel Isac, ideea ca și avocații să pledeze demonstrativ, tot în românește, în calitate de cetățeni, nu ca avocați ; dezbatările au putut continua numai după ce participanții la consfătuire, care apreciau mai realist situația, au găsit mijlocul de a recurge la un mic truc spre a menaja autoritatea morală a lui Aurel Mureșianu. S-a căzut apoi de acord ca apărarea să fie în principiu colectivă, aşa cum era de — altfel și acuzarea. Existau unele nedumeriri printre membrii comitetului care urmăru să apară în proces ; unii nu voiau să-și ia răspunderea pentru tipărire Memorandului, care s-a efectuat fără stirea și aprobarea lor. Nu a lipsit nici suspiciunea unora — ne spune Braniște — că se intenționează înlăturarea lor din conducerea P.N.R. pe această cale, a condamnării în proces, spre a li se lăua locul de către alții ! A avut loc o consfătuire comună a comitetului acuzat și a apărătorilor. Aceștia au demonstrat că nu se poate merge la proces decit în mod unitar, că atitudinea de tăcere publică în care s-au complăcut membrii comitetului timp de peste un an în privința adevărului asupra răspunderii pentru tipărire Memorandului, care aparținea lui Brote, lăsînd lumea să credă că totul s-a făcut în numele lor și cu aprobarea lor nu mai putea fi acum modificată.

Un conflict personal între Iuliu Coroianu și Amos Frîncu a devenit acut și a provocat emoția tuturor celorlalți. Divergențele interne ale comitetului nu trebuiau discutate în fața juratilor. „Noi suntem aici pentru

a ne afișma unitari în fața goanei nedrepte și nu pentru a expune străinilor tristele noastre mizerii interne". Braniște afirmă că guvernul cunoștea divergențele interne ale P.N.R. în problema Memorandului, unul din scopurile nemărturisite ale procesului fiind de a adânci aceste divergențe și a încerca astfel să domine situația.

Braniște crede, în esență, că dacă membrii comitetului nu se bazau orbește pe Brote, dacă s-ar fi pregătit pentru proces din timp, temeinic, aspectul procesului era altul, mai clar, mai demn. Tot el descrie cu detaliu interesante planul biroului de presă al procesului, a cărui organizare nu era lipsită de unele deficiențe; aici au venit și ziariști din România, de la Viena, precum și Roberto Fava.

Evocarea atmosferei marelui proces de la Cluj, datorată condeiului lui Valeriu Braniște rămîne, după păierea noastră, o pagină antologică a literaturii memorialistice românești. Vom cita în acest sens un pasaj mai lung, dar pe deplin edificator. „Trecerea comitetului de la hotel de-a lungul pieții pînă la redută pe jos era o scenă impozantă. În frunte figura de voievod a lui dr. Ioan Rațiu, cu mustață puternică, alătura cu zveltii l Pop de Băsești cu barbă cărunță. După ei urma Lucaciul, ras pe față, cu acel cap fin desemnat, care trecea de frumusețe pe acele vremuri. Am fost eu de față cînd în una din primele zile ale dezbatelii au chemat elevele de conservator — unguroaice, se zice că erau și fete din familii magnate între ele care — avean lecții în același edificiu, pe Lucaciul într-o sală laterală. Îl văzuseră de pe galerie și anziseră glasul lui de argint de atunci — și predîndu-i un buchet de flori l-au rugat să le permită ca să-i sărute mîna. Lucaciul era în haine de preot catolic. Cu bunăvoieță paternă, dar foarte elegant, le-a mulțumit Lucaciul într-un discurs unguresc, binecuvîntîndu-le. Fetele, care îl ascultaseră cu evlavie, erau atât de fericite! Erau tot copile tinere de 14—18 ani, neatinsese încă de furoarea șovinistă!... Piața mare și străzile din jur — continuă Braniște — gămeau de români veniți mai multe mii din toate părțile, să demonstreze alipirea de comitet... Urale puternice, ca vîforul mării, izbucneau într-una din miile de piepturi însotînd comitetul pe această cale. Dar momentele acestea grandioase nu au ținut mult. Abia trecuse comitetul și au și sosit jandarmii cu baioneta trasă în pușcă și polițiștii cu bețe de trestie, aruncîndu-se furibunzi asupra maselor de oameni, cari începuseră să se refugieză în toate părțile.... Numai moții veniseră la Cluj să facă «ribiliție». Ei coborîseră din munți înarmați cu securi. Aflînd comitetul aceasta, din vreme le-a ieșit dr. V. Lucaciul cu mai mulți fruntași din partea locului în cale și numai cu mare anevoie i-a putut îndupla ca să scoată securile de pe cozi și să le ascundă în straiță. I-am văzut în după amiaza zilei în grădina Bánffy, unde s-a improvizat o adunare populară... Nici adunarea aceasta n-a fost netulburată. La un ordin a cărui proveniență nu s-a putut constata venise poliția călare să dea asalt mulțimiei immense. Norocul că un ofițer de poliție... văzînd primejdia a ieșit în fuga calului înaintea polițiștilor călări, oprindu-i încă din vreme. Lumea speriată o apucase la fugă care în cătrău. Numai moții au stat să, formînd un zid și fără vorbă traseră toți straițele de subsoară înainte și puseră mîna pe capul de secur. Încă un moment și toate securile ar fi fost fixate pe coadă așteptînd să prindă asaltul furios cum se deprimaseră părînții lor a prinde asaltul husarilor la «paisopt». Grație înțelepciunii

ofițerului de poliție nu a urmat un groaznic măcel, incalculabil în consecvențe. Cînd noaptea ni s-a raportat că Lucaciu a reușit să conducă din oraș și să-i îndrumă spre vîtrele lor pe moți, sub cuvînt că «diata de la Cluj» s-a terminat, am răsuflat cu toții mai ușor»¹⁴. Autoritățile locale semnalau intr-adevăr, cu îngrijorare, pericolul reeditării revoluției de la 1848.

După mărturia lui Valeriu Braniște, dezbaterea procesului a debutat greoi. „Tunul cel mare” al apărării era Coriolan Brediceanu. Apărarea exprima solidaritatea tuturor românilor, precum și solidaritatea celor-lalte naționalități oprimate din imperiul habsburgic, prin rolul activ al reprezentanților slovacilor — avocații Miloș Stefanovici, Matei Dula și Stefan Fainor (Braniște omite să-l amintească pe ultimul) — și sîrbilor (Emil Gavrilla). Procurorul Vita¹⁵ era „bătrîn, om liniștit și fără temperament”, care contrasta izbitor cu atmosfera încărcată a sălii, în timp ce jurații erau cu toții șoviniști înveterați. Ritmul lent inițial, al procesului, a prilejuit unele glume. „Ziaristii veniți din Budapestă făceau haz în sarcina «provincialilor». Unul făcuse propunerea să-și cumpere intravilane să zidească case, ca nepoții lor, urmînd a face pe «riporterii» procesului, să aibă domiciliu mai potrivite”. Curind însă situația s-a schimbat simțitor, din cauza instrucțiunilor telefonice ale ministerului justiției de la Budapestă, fondul politic nemaifiind voalat. Președintele instanței, ne spune Braniște, a trecut chiar la extrema contrară, făcînd exces de zel, împiedecînd abuziv și ilegal în special apărarea. Aceasta a hotărît să-și depună mandatul în semn de protest, prin declarația energetică a avocatului slovac Stefanovits și să părăsească sala, a patra zi a dezbaterei (Braniște, din motive ușor de înțeles, face aici o ușoară confuzie, afirmînd că incidentul s-ar fi produs în cea de-a treia zi a procesului). Acuzații au rămas, din acest moment, să se apere singuri, ceea ce a generat desigur noi dificultăți și peripeții ale procesului. Lucaciu a avut lipsa de inspirație de a aborda problema deosebirilor dintre textul de la Viena și cel tipărit de Brote, ajungîndu-se de aci ca dezbaterea să se concentreze în jurul acelei ședințe de la Sibiu, din martie 1892, a comitetului național, amintită mai sus; declarațîile acuzaților nu concordau între ele în această privință, apărînd astfel unele pericole pentru soarta procesului. La 20 mai „Dreptatea” publica articoului lui Braniște *Interrogatoriul*, conceput ca un avertisment, care a avut rolul de catalizator¹⁶. De la București a venit la Cluj „cu misiune specială” cum ne spune Braniște, Ionel Grădișteanu.” În două zile s-a limpezit situația. Acuzații au părăsit tactica lor nefericită și rînd pe rînd au luat răspunderea pentru textul tipărit Astfel s-a salvat situația Bătrînul Rațiu a citit acea declarație colectivă, în care a culminat dezbaterea procesului, spălînd toate greșelile de mai înainte. Partea primă a acestei declarații — susține Valeriu Braniște — a fost redactată de dr. V. Lucaciu, iar partea a doua de Ionel Grădișteanu (pare-mi-se a adus-o cu sine gata din București). În unele locuri s-au publicat ca încheiere a declarației vorbele : « judecați dvs., cari sănăteți deja judecați ! » Vorbele

¹⁴ V. Braniște, *op. cit.*, p. 238—240.

¹⁵ „Drapelul” nr. 20/1904 (la moartea lui Vita Sándor).

¹⁶ „Dreptatea”, nr. 102/1894. Articolul este semnat de V. Braniște spre deosebire de editorialele lui curente, nesemnate, care angajau ziarul.

acestea săt apocrife, adăugate ulterior de dr. V. Lucaci, n-au fost în textul citit de dr. Ioan Rațiu".

O vie și profundă emoție a provocat celebra declarație a doctorului Ioan Rațiu. „Citirea acestei declarații” a fost un moment sărbătoresc, străbătindu-ne pe toți fiorii. Dr. Rațiu stând drept cu capul sus, cîtea cu glas puternic în liniștea mormîntală pasagiu de pasagiu, exprimînd clar și răspicat fiecare vorbă, care păreau tot atîtea pușcături de tun. După fiecare pasagiu lua loc pe bancă, lăsind cei doi interpreți să se bălăbănească cu traducerea. Apoi iar se ridică drept și cîtea pasagiul următor. Cînd a terminat au aplaudat toți acuzații și o parte din public, adică noi români, care formam publicul. Lumea maghiară, care se încălzise la început, s-a plăcuit cu vremea”¹⁷.

După cum se știe punctul culminant l-a reprezentat fraza rostită de Rațiu : „ceea ce se discută aici, domnilor, este însă și existența poporului român. Existența unui popor însă nu se discută, se afirmă!”¹⁸ Acuzații au devenit acuzatori, instanța de la Cluj era incompetentă, iar poporul român va face apel la tribunalul lumii civilizate. Existența și drepturile vitale ale poporului român au fost cu tărie afirmate în sala procesului din Cluj, în întregul Ardeal, în Banat și părțile ungurene, în țara libeă și în străinătate. Problema națională din Transilvania era în centrul atenției opiniei publice europene. „Sentința a fost gravă, dar condamnații și familiile lor au primit-o cu demnitate. Au fost vrednici de admiratie în acele momente”. Singura notă oarecum discordantă o făcea soția lui Patrichie Barbu. Se lansase și ideea unui „bal național”, proiectat chiar în sala redutei, închiriată pe cheltuiala condamnaților pentru o lună de zile, termen care încă nu se împlinise.

Valeriu Braniște a desfășurat în timpul procesului Memorandului o intensă activitate ziaristică, atât ca șef al biroului de presă al procesului, cît și ca director al ziarului „Dreptatea”. El susține că „Dreptatea” de la Timișoara era cel mai informat organ de presă asupra desfășurării procesului, răminînd astfel o prețioasă sursă de documentare. A fost necesară însă o intensă luptă cu numeroasele dificultăți de tot felul, puse redacției de autorități ; Valeriu Braniște și-a asumat prin toate acestea mari riscuri. Într-adevăr, el începe să fie citat pentru o serie de 72 articole din ziar.

Recursurile condamnaților în procesul Memorandului au fost respinse și sentința a fost aplicată imediat, prin internarea memoranștilor la Seghedin și la Văt ; Braniște amintește cu ironie că închisoarea de la Văt a fost cu acest prilej reorganizată — un efect „pozitiv” al Memorandului. Au urmat apoi ordonanțele ministrului de interne Hieronymi, de interzicere a activității P.N.R. și scoaterea acestuia în afara legilor (înainte de a deveni ministru, Hieronymi ținuse un discurs la Jimbolia în care a recunoscut justițea unor revendicări românești din Memorand, iar în preajma procesului făcuse o tentativă de captare a unor fruntași români, eșuată din cauza nesincerității, a substratului cunoscut al tuturor încercărilor similare). Încă din preajma dezbaterei procesului de la Cluj,

¹⁷ V. Branîște, *op. cit.*, p. 213.

¹⁸ *Procesul Memorandului românilor din Transilvania. Acte și date.*, vol. II, p. 304—305. Deosebirile de formulare provin din traducere.

comitetul național a încrezintă, conducearea mișcării naționale unui „comitet suplinitor” condus de Vasile Mangra, militantul radical al mișcării naționale din acel timp, dar care va fi în cele din urmă captat de contele Tisza, trădindu-și poporul, încheindu-și cariera politică într-un mod atât de deplorabil.

Comitetul național întemnițat lăsase comitetului suplinitor sarcina de a se stabili cu toți fruntașii politici rămași în libertate, indiferent de divergențele anterioare de păreri, o linie comună, unitară, în noile condiții. Astfel ajunge Valeriu Braniște să mijlocească întîlnirea cu Al. Mocioni. Dezbaterile au loc chiar în tren, Mocioni formulind lui Mangra „punctele de la Copșa”. Au urmat consfătuirile politice de la Arad și Sibiu din toamna anului 1894, care, după mărturia lui Braniște, nu reușesc însă să restabilească deplina unitate¹⁹.

În timpul cercetărilor care pregăteau procesul ziarului „Dreptatea” din Timișoara, Braniște îl obliga pe judecătorul de instrucție Gerdanovics (același personaj din întâmplarea cu pălăria care a mascat corpul delict) să-l asculte în limba română „deși în pauze demonstram cu ceea mai elegantă limbă ungurească”. Procesul are loc la 28 decembrie 1894, la Timișoara. La întrebarea de rigoare asupra profesiei, Valeriu Braniște are curajul de a răspunde în limba română, că e profesor de limba și literatura maghiară! „Era ca într-o adunare politică agitată. Președintele, uitându-se la mine, a făcut instinctiv cu mîna semnul: « Gata . . . ! » Si aşa a și fost. Se pornise mersul dramatic. De la spate șoptise Brediceanu: « Acum care veți fi mai tari în plămini ! ”²⁰ Procesul „Dreptățil” de la Timișoara poate fi considerat de fapt ca o continuare a celui de la Cluj, atât ca semnificație politică, generală, cât și pentru că articolele incriminate trătau însăși problema Memorandului și a procesului acestuia²¹. Braniște a fost condamnat la doi ani închisoare, 1300 florini amendă, plus cheltuielile procesului. Condamnarea sa a avut ecou în dezbaterile parlamentului român²².

Înaintea intrării în închisoare, Braniște este sărbătorit la Timișoara printr-un mare banchet, unde un cor improvizat adaptează pe numele său *Doina lui Lucaciu*. El va fi întemnițat la Vat, din martie 1895 pînă în iunie 1896,²³ cînd va fi eliberat în mare grabă, ca urmare a amnistiei acordate cu prilejul pregătirilor pentru sărbătorirea mileniuului ungar. La Vat, Braniște va sta în închisoare împreună cu grupul de memoriști format din G. Pop de Băsești, Teodor Mihali, Gherasim Domide, Mihai Veliciu, Aurel Suciu, Rubin Patiția, Dumitru Comșia, Daniil P. Barcianu și Nicolae Cristea. Această împrejurare i-a permis lui Braniște o mai bună cunoaștere a personalităților Memorandului și a acțiunii

¹⁹ „Dreptatea” nr. 256—259/1894 (*După adunarea de la Sibiu*).

²⁰ V. Braniște, *op. cit.*, p. 264.

²¹ Documentele procesului se află la Arhivele Statului București, Achiziții noi, pachet L, dosar 1. Discursul de apărare al lui Valeriu Braniște a apărut în „Dreptatea”, anul I, nr. 277, din 21 decembrie 1894 2 ianuarie 1895.

²² Vezi „Dezbaterile Adunării Deputaților, Sesiunea 1894 — 1895”, nr. 10, din 11 dec. 1894, ședința din 30 noiembrie, p. 168.

²³ Amintirile asupra acestei cele de-a doua întemnițări a lui Valeriu Braniște au apărut în „Drapelul” nr. 27/1901 (*Sfintele Paști între zăvoare și baionete*) și nr. 32, 33/1905 (*Sînt 10 ani — aniversare de actualitate*).

memorandiste. Celălalt grup de memorandiști, în frunte cu Ioan Rațiu, Vasile Lucaciu și.a., a fost întemnițat, după cum se știe, la Seghedin. Descrierea vieții din închisoarea Vațului formează unul dintre cele mai reușite capitole ale memoriilor lui Braniste²⁴. Memorandiștii au fost eliberați în septembrie 1895, prin grătirea ce li s-a acordat. Valeriu Braniste va rămâne în închisoare încă mai bine de opt luni. Era încă o mărturie semnificativă asupra rolului efectiv al lui Braniste în cadrul frămîntărilor epocii.

În perioada ce va urma pînă la sfîrșitul vieții sale (1 ian. 1928), Valeriu Braniste va publica o serie de amintiri din epoca Memorandului²⁵, cele mai valoroase și ample pagini în această privință rămînind fără îndoială cele ale memoriilor.

Dacă mărturiile sale asupra Memorandului propriu-zis au într-o anumită măsură caracteristica unor mărturii indirekte, cele asupra procesului sănătos întrebat nemijlocite, de o inestimabilă valoare.

Desigur că vorbind despre Braniste și Memorand, nu se pot omite limitele și erorile autorului. Ele provin din acele deosebiri de vederi politice inițiale, în ceea ce privește alegerea modalităților acțiunii, precum și din perspectiva anilor care au trecut de la evenimente pînă la consemnarea lor, dar mai ales din apăsătoarele împrejurări în care și-a scris memoriile în 1918, la Seghedin. Unele asemenea inadvertențe au fost semnalate mai sus, sau în aparatul critic cu care am însoțit editarea memoriilor. Ele nu altorează valoarea inegalabilă a însemnărilor, în care meritele și slăbiciunile acțiunii și personalităților memorandiste apar veridic, așa cum au fost ele, în cadrul frămîntărilor epocii. Ca orice izvor memorialistic, mărturiile lui Valeriu Braniste și precizările ce le aduc în legătură cu Memorandul trebuie examineate critic, coroborate cu celealte surse. Braniste rămîne pînă în prezent o sursă unică pentru o seamă de detalii ale acțiunii memorandiste, iar memoriile sale — o oglindă fidelă a epocii²⁶ și a rolului personal al autorului lor. Ele prezintă nu numai un interes biografic limitat, ci un interes larg politic-istoric, cazul doctorului Valeriu Braniste ilustrînd aproape tipic pînă unde au mers deosebirile de vederi tactice și cît de exemplară a fost solidarizarea tuturor fruntașilor politici români în procesul Memorandului. Poziția lui Braniste reprezintă aproape o sinteză între punctul de vedere ardelean și cel bănățean, iar analiza acestei poziții, atât de temeinic fundamentată, îndeamnă la reflexii asupra gîndirii politice a epocii.

Considerat adesea, nu întru totul justificat ca antimemorandist, Valeriu Braniste a manifestat inițial o anumită rezervă față de modul de acțiune mai zgomotos al unor lideri, aderînd de fapt la orientarea bănățeană, mai precaută, abia mai tîrziu, după trecerea la redacția „Dreptății” (ianuarie 1894), deci la mult timp după lansarea Memorandului. Împrejurările subiective care nu i-au fost favorabile (conflictul cu Eugen Brote,

²⁴ V. Braniste, *Amintiri din închisoare*, p. 269—297.

²⁵ „Drapelul”, nr. 56/1904: *Memintisse jubavit*. Titlul e un motto din *Eneida* lui Virgil („Forsan et hacc olim memintisse jubavit” — e bine ca odată să ne amintim și despre aceasta).

²⁶ Miron Constantinescu și Alexandru Porțeanu, *Valeriu Braniste, epoca și memoriile sale*. Studiu introductiv la: Valeriu Braniste, *op. cit.*, p. V—LX.

comportarea incorectă a acestuia, în urma căreia Braniște a părăsit „Tribuna” și a inființat la Timișoara „Dreptatea”), nu l-au putut împiedica să-și asume un rol politic efectiv, important. Toate deosebirile de vederi dintre conducătorii luptei naționale a românilor în legătură cu lansarea Memorandului au încetat să se mai manifeste din momentul cînd se punea problema prezentării unitare la proces, Braniște însuși situindu-se printre fruntașii întregii mișcări din mai 1894, ca apărător, ca ziarist, ca om politic. Distincțiile amintite trebuie avute în vedere deoarece memoriile sunt scrise ulterior. Imaginea integrală a poziției lui Valeriu Braniște față de Memorandum este dominată de acțiunea sa din timpul marelui proces de la Cluj, ca apărător și ziarist, precum și de închisoarea Vățului, care reprezenta în fond o completare a sentinței de la Cluj, un adaos agravant, o încununare — cu cununa de spini — și o consecință a întregii sale activități politice. Din punct de vedere nu numai moral, ci și ca valoare politică, istorică, faptul că Braniște a fost întemnițat împreună cu memorandistii, rămînind în temniță o perioadă mai mult decît dublă față de această, îl așează definitiv în galeria figurilor reprezentative ale tuturor românilor, încă din epoca Memorandului.

VALERIU BRANIȘTE ET LE MÉMORANDUM

— RÉSUMÉ —

Les Mémoires écrits par le dr. Valeriu Braniște dans la géôle de Seghedin en 1918 constituent une fidèle image de l'époque comprise entre la fin du XIXe siècle et le début du siècle suivant de l'histoire de la libération nationale et sociale des Roumains de Transylvanie, dominée par la préparation, le déroulement et les conséquences du mouvement du Mémorandum, dans le cadre duquel Valeriu Braniște a eu un important rôle à jouer. Son activité et ses écrits présentent non seulement un intérêt biographique proprement dit, mais aussi une importance politique et historique particulière, illustrant de manière caractéristique les différences de vues sur le plan de la tactique à adopter qui se sont manifestées parmi les leaders politiques roumains de l'action du Mémorandum, l'admirable solidarité pendant le procès du Mémorandum. La position de Braniște représente presqu'une synthèse entre le point de vue transylvain et celui du Banat, l'analyse de cette position offrant des indices importants quant à la pensée politique de l'époque.

Considéré souvent, non pas de façon pleinement justifiée, en tant qu'„antimémorandiste”, Valeriu Braniște a manifesté au début une certaine réserve envers la mode d'action tumultueux de certains leaders, adhérent en fait à une orientation propre au Banat, plus circonspecte, seulement après son transfert de la rédaction de la „Tribuna” de Sibiu à la direction de la „Dreptatea” de Timișoara (janvier 1894), donc longtemps après le lancement du Mémorandum.

Le dr. Valeriu Braniște s'est situé parmi les leaders du mouvement de 1894 en tant que défenseur dans le procès, en tant que journaliste et homme politique. Ses Mémoires sont écrits beaucoup après l'événement,

dans des conditions particulièrement difficiles (en prison en 1918), étant influencé par certaines circonstances ultérieures; mais ils peuvent être pleinement valorisés par une confrontation avec d'autres sources qui met en évidence leurs qualités historiques et littéraires remarquables. Valeriu Braniște a été, ensuite, lui aussi jugé à Timișoara (décembre 1894) pour son activité touchant le procès du Mémorandum, condamné et emprisonné à Vătăcăuș à côté d'autres adeptes du Mémorandum condamnés et où il est demeuré encore après leur relâchement, soit une période deux fois plus grande que ceux derniers (juin 1896). Le procès de Timișoara était donc une continuation de celui de Cluj, et la condamnation de Braniște un complètement de la sentence donnée dans le procès du Mémorandum, un couronnement et une conséquence de toute son activité politique. C'est pourquoi, le dr. Valeriu Braniște est devenu dès cette période-là, bien que jeune, une figure représentative de l'histoire du peuple roumain.

www.dacoromanica.ro

**PUBLICAREA DOCUMENTELOR PRIVIND ISTORIA
MODERNĂ A ROMÂNIEI**

DE
DAN BERINDEI

Izvoarele istorice, cantitatea și calitatea lor în primul rînd, asigură baza necesară progresului științei istorice. Prin punerea în circulație a unor documente necunoscute, se creează condițiile optime pentru interpretări mai profunde a evenimentelor trecute. De aceea, publicarea oricărui nou volum de izvoare este întâmpinată cu satisfacție. Nu putem fi însă indiferenți care sînt noile izvoare încredințate tiparului, mai ales dacă ținem seama de spațiul grafic relativ limitat ce poate fi utilizat pentru editarea de documente. Important este ceea ce se publică dintre materialele inedite, înscrierea acestor documente, fie și inedite, într-o ordine de importanță, afirmarea lor prin conținut, deci prin calitatea informației. Nu-și are rostul a edita prioritar documente de semnificație minoră în dauna publicării unor documente de însemnatate majoră.

Dacă în privința documentelor perioadei medievale, publicarea se face sistematic — dar într-un ritm ce ar merita să fie intensificat! — în cadrul seriilor marii colecții *Documenta Romaniae Historica*, altfel se prezintă situația în privința documentelor perioadei moderne. În ultimele decenii au fost publicate mai multe colecții importante privind momentele cele mai de seamă ale acestei perioade istorice: *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821* (București, 1959—1962) — cinci volume —, trei volume din *Documente privind Unirea Principatelor* (București, 1959—1963) — încă două, cel puțin, urmînd să vadă lumina tiparului —, *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență* (București, 1952—1955) — nouă volume, dintre care unul în două părți —, cinci volume — un al șaselea urmează să mai apără — din *Documente din istoria mișcării muncitorești din România* (București, 1966—1973), care au urmat volumului editat în 1948 *Documente din mișcarea muncitorească. 1872—1916* întocmit de Mihail Roller (o primă ediție, întinsă cronologic doar pînă la 1900, a apărut în 1946), un volum privind răscoala țărănilor din 1888 (București, 1950) și trei privind marea răscoală țărănească din 1907 (București, 1948—1949), apărute toate patru sub redacția lui Mihail Roller; mai menționăm două volume privind anul revoluționar 1848 în Moldova și unul Țara Românească (două dintre ele editate de Arhivele Statului în 1960 și 1962), precum și recentul volum din seria „*Testimonia*”: *Mișcarea memorandistă în documente (1885—1897)* al lui Șerban Polverejan și al lui Nicolae Cordos (Cluj, 1973). Au fost, de asemenea, publicate unele volume reflectînd o problematică economico-socială; cele două volume ale lui I. Cojocaru: *Documente privitoare la*

economia Țării Românești. 1800 — 1850 (București, 1958); două volume din colecția Direcției Generale a Arhivelor Statului — pe care am dori-o continuată — *Documente privitoare la istoria economică a României*, cel dintâi din seria A : *Orașe și târguri și cel de-al doilea din seria B : Stastnică*, amândouă publicate în 1960, la care mai putem adăuga și volumul de documente, întocmit de Al. Bălăintescu și de Ioan Popescu-Cilieni, *Meșteșuguri și neguțători din trecutul Craiovei. Documente (1666 — 1865)* (București, 1957), anexa cărții lui C. Boncu, *Contribuții la istoria petrolierului românesc* (București, 1971), precum și *Viața cotidiană a Țării Românești în documente. 1800—1848* a lui Vladimir Diculescu (Cluj, 1970). În ceea ce privește problema țărănească, Al. Bălăintescu a publicat volumul *Problema țărănească în Oltenia în secolul al XIX-lea — Documente* (București, 1967) și Centrul de istorie, filologie și etnografie din Craiova două volume de *Documente privind problema țărănească din Oltenia în primele două decenii ale veacului al XX-lea* (Craiova, 1967 și 1970). De un interes deosebit sunt și cele două volume ale lui Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines* (București, 1970, 1972), cuprinzînd un prețios material ideologicopolitic din anii 1769 — 1848, în parte inedit. Totodată, trebuie amintite mai multe volume cuprinzînd documente privind unele mari personalități : cel de-al IV-lea volum din N. Bălcescu, *Opere*, ediția critică a acad. G. Zane (București, 1964) — o mențiune și pentru *Vatra Bălceștilor*, culegere realizată de Cornelia Bodea, Paul Cernovodeanu și Horia Nestorescu-Bălceaști (Bălceaști, 1971) —, volumul *Alexandru Ioan Cuza. Acte și scrisori, îngrijit de D. Ivănescu și Virginia Isac* (Iași, 1973). *Documente inedite din arhive franceze privitoare la români în secolul al XIX-lea*, volum realizat de Marin Bucur (București, 1969, vol. I) trebuie, de asemenea, semnalat.

O mențiune specială merită editarea destul de intensă a materialelor privind istoria literaturii. În afara documentelor publicate în „Revista de istorie și teorie literară”, în „Limbă și literatură” ori, mai ales, și intensiv, în revista „Manuscriptum”, amintim cele două volume de *Documente și manuscrise literare datorate lui Paul Cornea și Elenei Piru* (București, 1967 și 1969), precum și volumul *Corespondență*, îngrijit de Horia Oprescu (București, 1969) și cel de *Documente*, coordonat de Gh. Ungureanu (București, 1973), volumele îngrijite de Marta Anineanu, *V. Alecsandri. Corespondență* (București, 1960) și *V. Alecsandri. Scrisori. Însemnări* (București, 1964), cel realizat de D. Păcurariu cuprinzînd documente privind pe Ion Ghica (București, 1959), volumul lui Augustin Z. N. Pop, *Contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu* (București, 1962), cel al lui Gh. Ungureanu, *Ion Creangă. Documente* (București, 1964), *Al. Odobescu, Pagini regăsite*, ediția lui Geo Șerban (București, 1965), primul volum din *Scrisori către N. Iorga*, ediție îngrijită de Barbu Theodorescu (București, 1972), două volume din *Corespondență lui Alexandru Papiu Ilarian*, îngrijite de Iosif Pervain și Ioan Chindirîș (Cluj, 1972), un volum din *Vasile Pârvan. Corespondență și acte*, ediție a lui Al. Zub (București, 1973), altul din *C. Dobrogeanu-Gherea-Corespondență*, ediție Ion Ardeleanu și Nicolae Sorin (București, 1973) etc.

Este evident că ne aflăm în fața unui important număr de colecții, serii și volume, multe dintre acestea răspunzînd unei tematice majore și completînd unele colecții clasice datînd din perioada anterioară ultimelor

trei decenii cum ar fi cele șase volume din *Anul 1848 în Principatele Române* (București, 1902—1910), cele patru volume realizate de Silviu Dragomir din *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848 — 1849* (Sibiu — Cluj, 1944 — 1946) cele zece volume (unul în două părți) din *Aote și documente privind istoria renașterii României*, masivă colecție publicată prin sîrguincioasa grijă a lui D. A. Sturdza (București, 1899 — 1909), cele două serii de volume privind problema agrară realizate de D. C. Sturdza-Tețcanu și de Radu Rosetti (București — Ploiești, 1907), ori cele 13 volume ale colecției lui I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare* (București, 1931 — 1946), pentru a aminti numai pe cele mai de seamă.

Efortul și realizările ultimelor decenii sunt certe, dar, totodată, dezvoltarea istoriografiei socialiste nu trebuie să aibă loc mai mult sau mai puțin la întîmplare, ci *sistematic*, pe baza unui plan larg de perspectivă și căutîndu-se a se încredința tiparului ceea ce merită *în primul rînd*. De aceea, sugerăm stabilirea unei *ordine de urgență* și editarea volumelor de documente privind istoria modernă a României în temeiul unui *plan unitar, pe tară*, efortul editorial fiind supus îndrumării, controlului și chiar aprobării secției de resort din cadrul Academiei de Științe Sociale și Politice. Marile momente ale procesului făuririi statului modern român trebuie să-și aibă fiecare propria colecție de documente. În ceea ce privește colecțiile dedicate anului 1821 și anului 1877, pe care le putem considera realizate în cea mai mare parte, ele ar trebui să rămînă *deschise*, adăugîndu-se eventuale noi volume, în măsura descoperirii unor materiale de arhivă sau a unor materiale necunoscute de istoriografia noastră. Colecția consacrată Unirii Principatelor ar trebui întregită prin noi volume și să impună inițierea a trei noi colecții : una consacrată revoluției române din 1848, alta celorșapte ani ai domniei lui Alexandru Ioan Cuza și, în sfîrșit, o colecție ar trebui să reflecte problematica momentului desăvîrșirii unității statale a României. O colecție de documente privind dezvoltarea politiciei externe a României în perioada modernă ar fi, de asemenea, de cel mai mare interes. Serile de documente economice inițiate de Direcția Generală a Arhivelor, care ar trebui să îmbrățișeze *toate* aspectele vieții economice, se cer continuante și într-un ritm care să asigure specialiștilor într-un răstimp nu prea îndepărtat documentația corespunzătoare privind dezvoltarea economiei românești. În sfîrșit, inițierea unei colecții de documente privind dezvoltarea culturii naționale în perioada modernă, considerată, de asemenea, *multilateral*, ar fi o acțiune dintre cele mai necesare. În privința documentelor referitoare la personalitățile vieții publice și culturale, volumele de documente ar trebui să apară coordonat, utilizîndu-se, totodată, criterii unitare de redactare, pe baza consensului editurilor.

Deosebit de important este ce se publică, dar întreaga atenție trebuie acordată și *modalităților de realizare* a volumelor de documente. Gruparea acestora în cadrul unui plan general mi se pare neapărată. Nu cred că este justificată o grupare incidentală, amalgamată. Ca un exemplu negativ poate fi menționat, în această privință, volumul de *Documente*, București, Edit. Minerva, 1973, coordonat de Gh. Ungureanu și în care este inclusă corespondența a 26 *personajii* — de la Conachi la Eminescu ! *Titlul* de asemenea trebuie să reflecte conținutul și să nu fie înselător.

În 1969 Horia Oprescu a tipărit volumul : *Corespondența. St. O. Iosif; Dimitrie Anghel, Natalia Negru, M. Sadoveanu, N. Iorga, C. Sandu-Aldea, Virgil Cioflec, Ilarie Chendi* București, Edit. ptr. literatură. De fapt, în mare majoritate corespondența a fost scrisă sau primită de *primele trei personajii*, ceea ce ar fi impus, pe deoparte un titlu adecvat acestui conținut și, pe de altă parte, eliminarea *citorva* piese *izolate*, ce-i erau necorespunzătoare.

Materialul documentar dintr-un volum, răspunzind unui obiectiv tematic și încadrîndu-se unui plan general, ar trebui înfățișat totdeauna în temeiul *unor criterii unitare*, avîndu-se în vedere prezentarea sa cititorului în modul cel mai corespunzător uzanțelor științifice și înlesnirii consultării sale operative. O prefată, un studiu introductiv, o notă tehnică asupra ediției, documentele precedate de căte un rezumat în care neapărat să apară locul și data de emitere, autorul și destinatarul) și următe de indicația fondului de arhive și eventual a locului unde respectivul document a mai fost publicat și de note întregitoare și explicative, o listă a rezumatelor, un indice și — după caz — un glosar, facsimile, ilustrații și tabla de materii. Numai astfel volumul poate fi în mîinile cititorului nu o culegere brută de izvoare, ci o culegere *sistemizată*, în care el să se poată orienta rapid și preluă eficient și în mod direct ceea ce îl interesează.

Dacă prefata nu este indispensabilă, studiul introductiv — de obicei al celui care a întocmit volumul și cunoaște cel mai bine atât conținutul său, cât și materialele „înrudite” — este neapărat necesar. Desigur că în acest studiu nu poate fi exploatat întreg tezaurul informativ din volum, dar *esențialul*, piesele „cheie” și mai ales corelarea documentelor publicate în volum cu cele edite privind aceeași problematică și cu altele inedite, cunoscute de întocmitoară, pot fi reflectate în studiul introductiv. *Prefetele de cîteva pagini nu pot înlocui, în ceea ce privește documentele perioadei moderne, temeinicele studii introductive ale specialiștilor.*

De o și mai mare însemnatate este dotarea fiecărui document cu un rezumat. În unele culegeri de documente se reproduc documentele neprecedate de aceste sintetizări ale cuprinsului lor, cititorul fiind obligat la o lectură integrală, ceea ce duce implicit la consum de timp. Rezumatul facilitează contactul dintre lector și material. De asemenea, este necesară stringerea acestor rezumate într-o listă, la începutul sau la sfîrșitul cărții, ceea ce îngăduie o rapidă privire de ansamblu asupra conținutului volumului.

Un instrument indispensabil mai sunt *indiceii* (de persoane, de locuri, de probleme), pe care, de asemenea, în repetate rînduri nu-i întîlnim. Indiceii se cer să fie întocmiți respectîndu-se uzanțele științifice, efectuîndu-se unele identificări, întocmitoară nerezumîndu-se la o simplă înregistrare mecanică (asistăm uneori la contopiri de personajii sau invers la redarea aceluiași personajului în mai multe rînduri cu prenumele dar și cu diminutivele respective), ei realizând o operă de elaborat științific. Totodată indicele trebuie să ofere și prilejul înregistrării corecte a numirilor scrise cu greșeli în documente, efectuîndu-se trimiterile de la forma eronată la cea corectă.

O problemă care se mai pune este aceea a traducerii documentelor. Neîndoilenic că textele în limbi străine trebuie traduse, traducerea asezinîndu-se după reproducerea textului original, dar, în ceea ce privește

textele în limbi de circulație, traducerea poate fi înlocuită printr-un rezumat amplu, economisindu-se astfel prețiosul spațiu grafic. Considerăm, de asemenea, că prin introducerea unei traduceri într-o limbă de circulație a listei rezumatelor, volumele de documente românești ar căpăta o putere de circulație științifică universală.

Publicarea documentelor privind istoria modernă a României în temeiul unui *plan unitar*, după criterii de redactare *unice*, și de un înalt nivel științific, căutîndu-se ca volumele să fie astfel întocmite încît să poată fi consultate *cu eficiență și rapiditate* și totodată de a avea amintita *putere de circulație științifică internațională*, reprezentă o sarcină de cinste. Realizarea ei revine frontului istoric românesc în ansamblul său, istoricilor moderniști în primul rînd, secțiilor de resort din cadrul Academiei Republicii Socialiste România și îndeosebi Academiei de Științe Sociale și Politice, coordonatoare directă a muncii de elaborat științific. Numai publicarea de noi izvoare — și aceasta realizată în condiții de exigență științifică — poate asigura creșterea nivelului în lucrările de interpretare a fenomenelor istorice, poate da istoricilor o capacitate de comprehensiune mai mare și a-i ajuta să afirme mai prestigios știința istorică românească pe plan mondial.

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE
LA CUNOAŞTEREA ACTIVITĂȚII LUI MANUC BEY
DE
N. ADĂNILOAIE și GH. UNTARU

La începutul secolului al XIX-lea — cînd pe arena politică europeană se confruntau pe deoparte Rusia și Turcia pentru dominarea zonei Balcanilor, iar pe de altă parte Franța napoleoniană cu principalele puteri europene pentru dominarea întregului continent — și-a făcut simțită prezența celebrul negustor Manuc Bey care, prin faima bogăției sale și prin relațiile ce le avea la curțile imperiale din Petersburg, Viena și Constantinopol, ori la comandanțamentele de oști, a căutat să influențeze mersul evenimentelor în bazinul dunărean.

Viața lui Manuc Bey — de numele căruia se leagă și cunoscutul han din București —, învăluită un timp în mister și legendă, a dat naștere multor păreri controversate, constituind totodată și obiectul unor lucrări valoroase¹.

În articolul de față, pe baza unor mărturii documentare — pe care le vom publica, parțial, în anexă —, ne propunem să aducem modestă noastră contribuție la cunoașterea acestei personalități și a rolului ce l-a jucat în contextul evenimentelor politice din sud-estul Europei.

Manuc Bey (Mirzaian) s-a născut în anul 1769, la Rusciuc, într-o familie de negustori armeni. A învățat carte, mai întâi, la școala din orașul natal, iar la vîrsta de 12 ani a fost trimis la un negustor din Iași pentru a învăța unele limbi străine și a-și însuși practica comerțului. Peste cîțiva ani, reîntors la Rusciuc, se căsătorește cu fiica unui comerciant bogat — Avet Avedis — și se lansează în afaceri de mare anvergură².

Deși nu se instruise la școli înalte, Manuc s-a dovedit a fi înzestrat cu calități intelectuale deosebite și cu o erudiție surprinzătoare, vorbind cu ușurință mai multe limbi străine³. Negustor priceput și diplomatabil, el și-a pus întreaga sa capacitate în slujba adunării unei averi fabuloase și a cultivării unor relații politice influente.

Datorită bogăției sale, Manuc a izbutit, repede, să intre în grațiile pașei Tersenici-Oglu — aianul (guvernatorul) Rusciucului — și să devină

¹ Vezi : Ion Ionașcu, *Politica fiscală a lui Ioan vodă Caragea oglindită în corespondență inedită a lui Manuc Bey*, în „Studii și articole de istorie”, VIII, București, 1966 ; H. Dj. Siruni, *Manuc Bey între legendă și adevăr*, în „Magazin istoric”, VI, nr. 9/1972 ; Gheorghe Bezviconi, *Manuc Bel*, ed. a II-a, Chișinău, 1938.

² Gheorghe Bezviconi, *op. cit.*, p. 4-6.

³ Afirmația lui Siruni că „Manuc vorbea cu ușurință 12 limbi” este, bineînțeles, exagerată (H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 56).

sfetnicul și bancherul acestuia⁴. El a primit totodată însărcinarea de a aproviziona garnizoanele turcești din Rusciuc și Giurgiu cu produse agro-alimentare procurate din țările române.

Știindu-l agreat al pașei de Rusciuc, domnitorul C. Ipsilanti îi acordă lui Manuc în 1802 titlul de serdar, iar în anul următor pe cel de paharnic, situație care îi permitea să cumpere moșii și să se depleteze în voie pe teritoriul Țării Românești în exercitarea slujbei sale de furnizor al trupelor turcești⁵.

În primăvara anului 1805, uzind de relațiile sale, Manuc izbutește să obțină și protecția Curții imperiale din Petersburg. Conformindu-se ordinului țarului, consulul general rus din Principate, Bolcunov, emite din Iași, la 28 mai 1805, un act oficial prin care atestă că Manuc este „admis și primit” ca „protejat imperial rus” și dispune să fie recunoscut în această calitate de toți agentii Rusiei. În același act, Bolcunov roagă pe comandanții și ofițerii turci să-i acorde lui Manuc „tate scutirile și drepturile de care se bucură protejații Majestății sale împăratului tuturor Rusiilor”⁶.

E de subliniat că Manuc deținea totodată și titlul de cămăraș al Moldovei, iar sultanul Mustafa al IV-lea, prin firmanul din 24 octombrie 1807, îl numește dragoman al Porții, acordîndu-i o serie de privilegii, drept recompensă pentru zelul de care a dat dovadă în aprovizionarea trupelor turcești, și pentru importantele servicii aduse Imperiului otoman „atât în timp de război, cit și în diferite afaceri”. În firman se precizează că Manuc „este scutit de a primi, ca ceilalți cămărași ai Moldovei și Țării Românești, investitura din mâna domnilor”, este „scutit de toate dările impuse de legile imperiului . . . , casele ii sunt ferite de rechiziție militară sau civilă”, iar „libera stăpînire a moșilor pe care le posedă în Valahia” îi este asigurată. „Dacă vreodată suszisul boier Manuc ar vrea să călătorească fie pe uscat fie pe apă nu va avea să dea socoteală nimănui de hainele și armele pe care le va purta el însuși sau oamenii din suita sa”, „în locurile periculoase” autoritățile „sunt obligate” să-i dea o paza de încredere, iar în timpul voiajului să nu fie supărat „pentru nici un motiv nici de vizir, nici de valii . . . nici de eadii, nici de domnitori și nici de vreo altă autoritate. Boierul Manuc fiind unul dintre cei mai vechi și mai zeloși servitori, este în interesul și pentru măreția sceptrului meu — accentua sultanul — ca un astfel de personaj să fie distins și onorat printre cei din neamul său” și în orice ocazie „să fie protejat, cu preferință față de egalii săi”, să i se dea tot ajutorul „de care ar avea nevoie în afacerile sale particolare” și „să se respecte oricând privilegiile acordate prin acest brevet de scutire”⁷.

Astfel, Manuc Bey, cetățean turc, înarmat cu titluri boierești în Principate, cu avantajile și onorurile rangului de dragoman al Porții și beneficiind totodată și de protecția Rusiei, va avea toate condițiile

⁴ Gheorghe Bezviconi, *op. cit.*, p. 6—7; Vezi și Ion Ionașcu, *op. cit.* p. 46.

⁵ H. Dj. Siruni, *Bairakdar Moustafa Pacha et Manouk Bey „Prince de Moldavie”*, în „Balcania”, VI, București, 1913, p. 54; Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 46.

⁶ Anexa nr. 1. (Documentul original în colecția noastră).

⁷ Document aflat în colecția noastră, într-o copie franceză legalizată de tribunalul din Constantinopol. Această copie a fost publicată de H. Dj. Siruni în revista „Balcania”, VI, p. 66—68.

asigurate pentru a-și îndeplini „cu zel” slujba de „furnizor general” al trupelor otomane, pentru a-și rotunji averile și a cumpăra mai multe moșii și case în Țara Românească. Întrucât prevederile tratatului de la Kucic Kainargi și hatișeriful din 1802 interziceau dregătorilor și neguștorilor turci să pătrundă în interiorul Principatelor Române, să plătească furniturile la prețuri mai mici decât se vindeau pe piață, ori să cumpere moșii, Manuc — întreprinzător исcusit — a căutat să obțină mai întâi titluri boierești locale, apoi protecția țaristă spre a eluda astfel, cu ușurință, toate dispozițiile care i-ar fi îngăduit afacerile comerciale. Generalul rus Langeron, referindu-se la acest fapt, seria : „Manuc Bey, intendentul Rusciukului, găsea întotdeauna mijlocul de a smulge Valahiei o mare cantitate de cereale, la prețul modest pe care turcii îl plăteau locuitorilor, cereale pe care le revindea de patru ori mai scump în Bulgaria”⁸.

În afără de moșii, Manuc va cumpăra, în anii 1804–1806, case, prăvălii și cîteva terenuri în perimetrul Curții Vechi din București, adică în preajma vestitului han care-i poartă numele. În privința datei construirii hanului lui Manuc părerile istoricilor nu concordă; unii admit anul 1804⁹, alții 1806¹⁰ ori chiar 1808¹¹. Se știe însă că vechea clădire a hanului există în 1804 și a fost distrusă în ziua de 28 august a aceluia an de puternicul incendiu ce a pîrjolit atunci o parte a Bucureștilor¹². Un cronicar al timpului, martor ocular, scrie că „la leat 1804, august 28” izbucnind un incendiu „de la o spiterie din Șelari ... atîta s-au aprins de groaznic încit tot temeu tirgului au ars”, Enumerînd podurile și clădirile ce au căzut atunci pradă focului, printre multe altele, el menționează : „două poduri pă girlă, unu la Poarta din Sus, altul al lui Manuc, cu hanu lui Manuc ; și încă un pod ce merge peste girlă ... în dreptul hanului lui Manuc și acela au ars și casele de peste girlă”¹³. Noua clădire a hanului a fost ridicată, probabil, în anii imediat următori incendiului, după planurile lui Manuc.

Dar Manuc Bey, mare zaraf și furnizor de mărfuri, nu se va îndeletnici numai cu afacerile comerciale, ci se va lansa și în politică, încadrîndu-se în asociația secretă, numită „Prietenii de la Rusciuc”, înființată de aianul Mustafa Bairactar — care îi succedase lui Tersenickli Oglu — și care urmărea sprijinirea sultanului Selim al III-lea în aplicarea reformelor sale menite să ducă la întărirea autorității centrale și a capacitatii de apărare a Imperiului Otoman. Manuc a izbutit să ajungă repede prietenul cel mai intim și chiar sfătuitorul pașei Mustafa Bairactar¹⁴.

Între timp, în noiembrie 1806, izbucnise războiul rusu-turc desfășurat — ca și războaiele anterioare — mai mult pe teritoriul Principatelor Române. La sfîrșitul aceluia an, Manuc a intervenit la comandanții turci — prieteni ai săi — să-și retragă trupele din București la intrarea rușilor spre a cruța, astfel, capitala de distrugere. Dealtfel, mitropolitul și boierii

⁸ Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, vol. III, București, 1889, p. 157.

⁹ D. Pappasoglu, *Istoria fondării orașului București*, București, 1891, p. 130.

¹⁰ Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 54.

¹¹ Gheorghe Bezviconi, *op. cit.*, p. 20.

¹² Vezi Ilie Corbus, *Cronica meșteșigarului Ioan Dobrescu (1802 – 1830)*, în „Studii și articole de istorie”, VIII, București, 1966, p. 320–321.

¹³ *Ibidem*, p. 321.

¹⁴ Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 46.

au arătat că Manuc a salvat, atunci, atât „Bucureștii de la foc și distrugere”, cât și pe unii boieri de la moarte¹⁵.

Acțiunile militare și rivalitățile pentru putere au agravat criza internă din Imperiul otoman. Ienicerii, potrivnici unei administrații centrale autoritare, — profitând de faptul că majoritatea trupelor turcești sub comanda seraschierului Mustafa pașa Bairactar (fostul aian) se aflau pe linia Dunării în război cu armata rusă — se răzvrătesc, în mai 1807, contra sultanului Selim al III-lea, îl detronează, însăcunind în locu-i pe Mustafa al IV-lea.

După semnarea, la 12 august 1807, a armistițiului de la Slobozia (impus, de altfel, de clauzele tratatului de la Tilsit încheiat, în iulie, între Napoleon și țarul Alexandru I), luptele dintre ruși și turci au încetat pentru o perioadă mai îndelungată, dind răgaz lui Mustafa pașa Bairactar, ajutat și de Manuc Bey, să facă pregătiri tainice pentru răsturnarea nouului sultan. În iulie 1808, seraschierul Bairactar se îndreptă cu armata spre Constantinopol, detronează pe Mustafa al IV-lea, proclamînd sultan pe Mahmud al II-lea^{15 bis}.

La 22 septembrie 1808, Mustafa Bairactar — care devenise înțe timp mare vizir — îi scrie lui Manuc Bey că, „drept recompensă”, pentru „serviciile importante” aduse Portii și pentru „zelul dovedit în afacerile Imperiului” noul sultan i-a acordat „titlul de prinț de Moldova”. În încheierea scrisorii, vizirul, precizînd că peste cîteva zile va obține „brevetul cu titlul de prinț”, îi cere prietenului său Manuc să vină „cît nuai curînd la Constantinopol” spre a-i-l înmîna personal¹⁶.

Dintr-o interpretare forțată a acestui document, unii istorici au ajuns la concluzia că Manuc Bey ar fi fost numit atunci domn al Moldovei și că numai „din cauza războiului”¹⁷ n-ar fi apucat „să ocupe scaunul făgăduit, în locul său continuînd să rămînă — pur nominal, de altfel Scarlat Callimachi”¹⁸. Este, evident, o exagerare, știut fiind că numirea și investitura unui domn implică o serie de formalități și nu se reducea la acordarea titlului de principe (bey) înmînat de marele vizir. Totodată sunt exagerate și afirmațiile potrivit cărora Manuc ar fi primit titlul de bey în 1807 (odata cu cel de dragoman)¹⁹ și că el ar fi fost „reorganizator al orașelor Bulgariei”²⁰; din scrisoarea vizirului rezultă clar că e vorba doar de „repararea fortărețelor așezate pe malurile Dunării”²¹.

După o scurtă perioadă de relativă acalmie, criza din Imperiul otoman se înrăutățește; la 17 noiembrie 1808 ienicerii se răscoală din nou, omorînd pe Mustafa Bairactar și pe alți demnitari turci. Cei care au scăpat de la moarte dintre dregătorii devotați marelui vizir au fost nevoiți să fugă peste graniță. Manuc Bey, — secretarul și trezorierul vizirului — trecînd prin mari primejdii, a izbutit să ajungă la Rusciuc și de aici la

¹⁵ Gheorghe Bezviconi, *op. cit.*, p. 15—16.

^{15 bis} *Ibidem*, p. 8; Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 47.

¹⁶ Document aflat în colecția noastră, în copie franceză legalizată de tribunalul din Constantinopol. Această copie a fost publicată de Siruni în „Balcania”, VI, p. 86.

¹⁷ Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 47.

¹⁸ H. Dj. Siruni, *Manuc Bey, între legendă și adevăr ...*, p. 52.

¹⁹ *Ibidem*, p. 52.

²⁰ Gheorghe Bezviconi, *op. cit.*, p. 2.

²¹ Document în colecția noastră.

București, unde a cerut protecția armatei ruse. Sultanul Mahmud al II-lea n-a considerat fuga lui Manuc drept trădare permisindu-i să-și aducă la București și familia,²² iar mai târziu folosindu-l chiar ca mediator în conflictul militar cu Rusia.²³ Dealtfel și marele vizir Bairactar îl folosise pe Manuc ca negociator pentru aplanarea aceluiasi conflict, în vara și toamna anului 1808.²⁴

Comandanții ruși din Principate l-au primit pe Manuc Bey cu vădită bucurie. Dealtfel, după cum am menționat, Manuc obținuse încă din 1805 cetățenia și protecția rusă, iar la începutul războiului, cînd consulul țarist din București — Luca Kiricov — fusese întemnițat de turci la Rusciuc, el a intervenit personal pe lîngă Ahmet Pașa pentru a salva viața acestui consul.²⁵ După armistițiul de la Slobozia, Kiricov, eliberat, își reia postul de la București și la rîndul său îl va sprijini pe Manuc cînd acesta se va stabili în capitala Țării Românești. Generalul Langeron, care, la început, n-avea încredere deplină în Manuc, arăta că acesta a fost foarte bine primit de către ruși deoarece aducea cu sine mari sume de bani și apoi fiind interpret al Porții și detinător de secrete militare turcești putea fi folosit pentru „a da și a primi știri”. El scrie că Manuc a trecut peste Dunăre și cu averile marelui vizir Mustafa Bairactar, al cărui trezorier era.²⁶

La 18 decembrie 1808, feldmareșalul Prozorovsky, comandantul șef al armatei ruse din Moldova, certifică într-un atestat că „boierul din Valahia, Manuc Bey, de la intrarea trupelor imperiale în cele două principate, n-a incetat să dea în multe ocazii probele cele mai evidente ale zelului și devotamentului său” față de interesele țarului „servindu-l de multe ori chiar cu riscul vieții sale”. De aceea, Prozorovsky se credea dator să insiste că „toate autoritățile rusești” să apere și să protejeze pe Manuc, pe familia și averea acestuia, scutindu-i și casa din București „de orice încartiruire militară”.²⁷ Constatăm deci că în același timp (anii 1806–1808) Manuc Bey întărea fortărețele turcești de la Dunăre, aproviziona armata otomană și totodată „cu riscul vietii” servea interesele rusești, fapte pentru care a fost recompensat de ambele puteri chiar cînd se aflau în război una împotriva alteia; astfel de cazuri erau rar întîlnite în istoria diplomatică a vremii, rivalizînd doar cu subtilitățile — nedivulgate încă — ale șicusitului Talleyrand.

Războiul franco-austriac din 1809 a permis Rusiei să reia ostilitățile împotriva Turciei, în Principatele Române.²⁸ Dragomanul Manuc Bey, datorită relațiilor pe care le avea la Constantinopol, va fi folosit de ruși pentru tratative secrete, ca mediator între cele două puteri. În acest sens consulul francez din București scria, la 30 decembrie 1809, că „au sosit la București”, în cel mai mare secret „două persoane din Rusciuc”,

²² Vezi *Cronicarul protostinghelului Naum Rimniceanu*, în C. Erbiceanu, *Cronicarli greci cari au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888, p. 285.

²³ H. Dj. Siruni, *Manuc Bey, între legenda și adevăr*..., p. 51.

²⁴ Vezi rapoartele agentului francez Mériage către Talleyrand, din iulie și octombrie 1808, în Hurmuzaki, *Documente*..., Supl. I, vol. II, București, 1885, p. 507 și 533.

²⁵ Hurmuzaki, *Documente*..., Supl. I, vol. III, p. 158.

²⁶ *Ibidem*, p. 157.

²⁷ Anexa nr. 2 (Document aflat în colecția noastră, în copie franceză contemporană).

²⁸ *Istoria României*, vol. III, Edit. Academiei, București, 1964, p. 609.

care „au descins la un oarecare Manuc Bey, așmean foarte bogat, fost vîstier al lui Mustafa-Paşa ... refugiat aici, unde se bucură între ruși de o considerație foarte mare ... Am reușit să descopăr — continuă consulul — că Marele vizir și Reis Efendi răspund astăzi la propunerile făcute de prințul Bagration și că Manuc Bey a fost intermediarul între armata rusă și armata otomană”²⁹.

Dar Manuc se dovedește dcosebit de util comandanților ruși împrumutindu-i cu bani³⁰ și furnizindu-le și prețioase informații militare asupra mișcărilor de trupe din tabăra turcească unde avea prieteni. Folosind, cu abilitate, diplomația și banii, el face ca localitățile Giurgiu și Rusciuc — unde comanda trupelor turcești o aveau prietenii săi : Aknet-paşa și respectiv Bosniak-aga — să cadă în mânile rușilor după o minimă rezistență. Turcii l-au însărcinat pe dragomanul Manuc Bey, în 1811, să trateze încheierea păcii cu Rusia, cu condiția să nu accepte cedări de teritorii³¹. Tratativele însă au întîrziat, prilejuind lui Kutusov noi victorii.

La începutul anului 1812, sultanul a cerut încetarea ostilităților trimițînd delegați pentru negocierea păcii. Tratativele au început la Giurgiu și s-au continuat apoi la București, în hanul lui Manuc³². Prin numeroase danii, Manuc izbutește să-i convingă pe delegații turci (cu primul delegat, Galib-efendi, era vechi prieten) să accepte pretențiile Rusiei, inclusiv cedările de teritorii consemnate prin tratatul de pace din 16 mai 1812³³.

Încheierea grabnică a păcii și clauzele acesteia au provocat o atmosferă de indignare la Constantinopol, intensificată și de agenții lui Napoleon care tocmai se pregătea să atace Rusia. Dragomanul Dimitrache Moruzi și fratele său Panaiot au fost uciși de turci, în toamna anului 1812, fiind învinuîti că, la negocierile de pace, au trădat interesele Imperiului otoman³⁴. Manuc Bey, bănuind că-l așteaptă o soartă asemănătoare — în condițiile cînd dominația otomană se restabilise în Principate, iar Rusia era considerabil slăbită de invazia napoleoniană — a căutat să se orienteze spre Austria și spre o prietenie cu noul domn al Țării Românești, Ion Gheorghe Caragea, căruia i-a împrumutat impresionanta sumă de 175.000 de piaștri³⁵. Caragea însă, avînd dispozitie de la Constantinopol să-i suprime pe cei ce-l slujiseră pe Mustafa Bairactar, încearcă să pară curtenitor față de Manuc (urmărind să-i stoarcă mai întii bogățiile) spre a nu-și dezvăluî intențiile pînă la executarea ordinului primit. Uciderea lui Ramiz-paşa la Colentina, în martie 1813, — fost colaborator al lui Bairactar și prieten al dragomanului — și anularea de către Caragea a titlului de dragoman al Porții deținut de Manuc (procedeu folosit numai în cazul condamnaților

²⁹ Apud Gheorghe Bezhviconi, *op. cit.*, p. 23.

³⁰ De pildă, la 24 ianuarie 1810, Manuc împrumută pe generalul rus Miloradovic cu 5000 ducăți, pe timp de șase luni, sumă care n-a mai fost restituîtă din moment ce chitanță — certificată de consulul Luca Kîricov — a rămas în mîinile dragomanului. (Document în colecția noastră).

³¹ H. Dj. Siruni, *Manuc Bey între legendă și adevar...*, p. 51; Gheorghe Bezhviconi, *op. cit.*, p. 23.

³² Ion Ionașcu, *op. cit.*, p. 48.

³³ Gheorghe Bezhviconi, *op. cit.*, p. 22, 24, 25.

³⁴ *Ibidem*, p. 25; H. Dj. Siruni, *Manuc Bey, între legendă și adevar*, p. 52.

³⁵ Ion Ionașcu, *op. cit.* p. 49.

la moarte) l-au determinat pe acesta să se refugieze în Transilvania spre a și salva viața³⁶.

E de menționat că Manuc obținuse pașaport pentru Rusia încă din vara anului 1812, dar el preferase să mai rămînă în București cîteva luni spre a vedea, de aici, evoluția conjuncturii politice și militare europene, nutrind totodată și speranța unei reconciliere cu Poarta prin intermediul prietenilor ce-i mai avea la Constantinopol și a domnului ce urma să fie numit în Țara Românească. În pașaportul eliberat, la 10 august 1812, de consulul țarist din București, Luca Kiricov, se preciza că „Manuc Bey, cavaler al ordinului sf. printă Vladimîr, ... care trăiește în Țara Românească merge de aici prin Austria în Rusia cu a sa familie” și se cerea celor în competință să-i dea „liberă trecere la drum” și „tot sprijinul” în caz de nevoie „potrivit cu rangul și demnitatea lui”³⁷.

Stabilindu-se la Sibiu, Manuc Bey trimite o scrisoare cancelarului austriac Metternich, în care-și exprimă devotamentul față de împăratul Francisc I și față de „noua patrie” de care dorea să fie adoptat. La 31 mai 1813, Metternich îi răspunde, la Sibiu, subliniind că sentimentele respectuoase ale lui Manuc, confirmate și prin mărturia agentului habsburgic din Țara Românească, i-au inspirat „un sincer interes” pentru soarta lui, dovedit de altfel și de buna primire ce i se făcuse chiar de la intrarea pe teritoriul austriac. În încheiere, Metternich precizează: „Mă voi grăbi de asemenea să sprijin proiectul dumneavoastră de a vă stabili sub stăpînirea majestății sale și să vă dovedesc, în orice chestiune, perfectă considerație cu care am onoarea de a fi, domnule, al dumneavoastră prea umil și prea supus servitor”³⁸.

În timp ce unii dregători otomani — prin intermediul prietenului său Amîș-aga — încercau să-l atragă din nou în Turcia promițîndu-i siguranță vieții³⁹, iar alții cereau Austriei extrădarea lui, Manuc Bey — temindu-se de turci și de francezi⁴⁰ — prefera să rămînă la Sibiu și insista pe lingă cabinetele din Viena și Petersburg să intervină la Poartă pentru a obține salvarea familiei și înapoierea bunurilor sechestratale la București.

La 15 august 1813, contele I. Rumiantcov îi eliberează și trimite un pașaport în care se menționa că Manuc Bey „este învoit să vină în Rusia împreună cu cei ce sănt pe lingă el”⁴¹. Pașaportul acesta prezintă numeroase înșepături de ac, fapt ce dovedește că a fost trecut peste graniță cusut în căptușala hainei pentru a nu fi descoperit de turci. Deși primise pașaportul, Manuc continua să mai rămînă doi ani în Transilvania, așteptînd restituirea averilor confiscate și soluționarea rivalităților militare pe plan european.

După înfrângerea lui Napoleon, cînd suveranii și miniștrii puterilor învingătoare se întruniseră la Viena, în toamna anului 1814, pentru a

³⁶ Ibidem : H. Dj. Siruni, *Manuc Bey, între legendă și adevăr*, p. 54–55. Meșteșugarul Ioan Dobrescu serie, în cronica sa, că odată cu omorirea lui Ramiz-pașa și „pre Manuc” au vrut „a-l prinde”, dar acesta „au avut știre mai înainte și atunci era cînd era să-l prință au pribegit în țara nemțească și i s-au pecetluit casele” (Ilie Corfus, loc. cit., p. 340).

³⁷ Anexa III (Documentul original în colecția noastră).

³⁸ Anexa nr. IV (Documentul original în colecția noastră).

³⁹ Scrisoarea lui Amîș-aga către Manuc Bey, aflată în copie în colecția noastră.

⁴⁰ Gheorghe Bevizconi, op. cit., p. 30–31.

⁴¹ Anexa nr. V (Documentul original în colecția noastră).

fixa o nouă hartă politică a continentului european, Manuc Bey se afla deja de două luni în capitala Austriei. La Viena, Manuc Bey, — denumit „Prinț al armenilor” — uzind de toată influența sa politică și de atracția irezistibilă a aurului ce-l detinea, a trezit, în scurt timp, interesul suveranilor și diplomaților europeni veniți la congres. El a căutat, în mod deosebit, să obțină încrederea și prețuirea țarului Alexandru I de a cărui bunăvoieță își legă acum planurile de viitor. În urma mai multor întrevederi cu țarul, a obținut aprobarea de a se stabili în Basarabia și de a construi acolo un port comercial, la confluența Prutului cu Dunărea. Ca semn al încrederii acordate, printr-un ucaz imperial, țarul îl numește pe Manuc Bey „consilier de stat”⁴².

La 2 mai 1815, Manuc obține de la Curtea Imperială a Austriei un „pașaport de călătorie”⁴³ și părăsește Viena trecind prin Buda și Timișoara și ajungind, la 6 iunie, la Brașov unde era așteptat de familia sa pentru a pleca în Rusia. La 24 iulie, generalul Runmayer, comandantul militar al Principatului Transilvaniei, dă lui Manuc un nou pașaport⁴⁴ spre a putea pleca „în Basarabia în afaceri particulare”. Pe baza acestuia, peste trei zile, comandantul austriac de graniță din Brașov îi înmînează un alt pașaport în care se precizează că „Manuc Bey de Mîrza călătoresc din acest loc, ... împreună cu oamenii din serviciul său, în afaceri particulare în Basarabia, prin Făgăraș, Odorhei, Bistrița și Suceava” și se cere organelor în drept să-i asigure „trecere liberă, garantată și neimpiedicată, dus și întors”. Pe verso sunt menționate vizele, semnăturile și sigiliile autorităților administrative și vamale pe unde a trecut Manuc pînă la ieșirea din Imperiul habsburgic. Astfel, la 8 august 1815 era la Bistrița, la 9 august la Tihuța, la 12 la Suceava, la 17 la Siret, la 18 la Cernăuți, la 19 la Boian și la 20 august la punctul de frontieră Noua Sulijă.⁴⁵

Ajuns în Basarabia, Manuc întreține o bogată corespondență politică secretă cu anumiți prieteni din Principate, din Balcani ori din Rusia. Stirile culese le transmitea cabinetului din Petersburg. Într-o scrisoare cifrată,⁴⁶ trimisă din Iași la 28 decembrie 1815 și semnată cu pseudonimul Jean Docteur, i se dau vești lui Manuc despre starea de spirit din Imperiul Otoman, despre dispersarea armatelor turcești, care mai întîi fuseseră adunate în Rumezia, despre încetarea luptelor dintre sârbi și turci, cît și despre grija Porții de a nu da „nici un prilej de nemulțumire cabinetului din Petersburg”. Peste patru luni, același Jean Docteur îi scrie că-i rămine foarte obligat pentru că i-a înlesnit stabilirea unei corespondențe între un oarecare prieten și cancelarul Rusiei, contele Capodistria. De asemenea, se menționează că ordinul trimis către consulul Pini, prin mijlocirea aceluiași prieten, a ajuns la destinație și i se cere lui Manuc să intervină ca noul ambasador al Rusiei la Constantinopol (care-l va înlocui pe Italinschi) să fie instruit înainte de a părăsi Peter-

⁴² Gheorghe Bezviconi, *op. cit.*, p. 31.

⁴³ Anexa nr. VI (Documentul original în colecția noastră).

⁴⁴ Anexa nr. VII (Documentul original în colecția noastră).

⁴⁵ Anexa nr. VIII (Documentul original în colecția noastră).

⁴⁶ Documentul original se află în colecția noastră, fiind descifrat, cu ajutorul Facultății de matematică, prin folosirea metodelor cantitative în istorie.

sburgul cu privire la devotamentul prietenului pentru țar.⁴⁷ Stilul și limbajul acestor scrisori ne fac să credem că avem de a face cu un membru al Eteriei grecești — care tocmai se înfiripa în acești ani — și că Manuc Bey avea legături cu această organizație secretă.

Pentru a da viață proiectelor sale economice, Manuc a cumpărat, la 22 martie 1816, moșia Hîncești din ținutul Lăpușna, cu suma de 300.000 lei, de la Ioan Iamandi⁴⁸, urmărind să folosească pădurile de aici la construirea plănuitorului port de la Dunăre. Peste o lună, într-o lungă scrisoare către țar, menționind că a venit cu rude și prieteni spre a întemeia un „oraș comercial”, Manuc cerea anumite privilegii și schiță un fel de statut pentru viitorul port, luându-și totodată asupra sa o serie de sarcini ca: acordarea de terenuri gratuite coloniștilor, de ajutoare materiale, construirea de școli, biserici, case model pentru locuit și prăvălii, inclusiv întreținerea pe timp de cinci ani a funcționarilor publici.⁴⁹

În iunie 1816, cu prilejul vizitei la Petersburg, Manuc a fost primit la Curtea Imperială, țarul arătindu-se favorabil proiectelor sale. În același timp, țarul folosindu-l pe Manuc și ca „agent confidențial” pentru culegerea informațiilor secrete din Balcani i-a atașat un funcționar special, Apostolache Stamo, de la Ministerul de Externe⁵⁰. La plecarea din Petersburg, Stamo îi transmite lui Manuc următoarele cuvinte ale împăratului: „Spuneți domnului Manuc Bey că sunt foarte mulțumit de informațiile pe care le-a dat, acestea sunt foarte interesante Îi sunt foarte recunoscător. Sper că va continua și pe viitor să servească cu același zel ... Îi urez călătorie fericită și aş dori ca proiectele sale în Basarabia să poată fi realizate”⁵¹. Împăratul se referea la informațiile culese de Manuc privitoare la politica fiscală de jaf a lui Ioan vodă Caragea care „în anii seutirii” (1812—1814), de după pacea de la București, incasate abuziv de la populația Tării Românești peste 40.000.000 de piaștri⁵². Manuc va continua să dea și în luniile următoare cabinetului țarist și ambasadorului Rusiei de la Constantinopol o serie de informații interesante în privința Principatelor Române și în general a politicii și administrației Imperiului otoman.

Manuc își procura datele prin oameni de încredere, el personal n-a mai trecut în Principate. Ba mai mult, la 2 octombrie 1816, Manuc a dat procură cununatului său, Asvadur Avedian (Avedov) pentru „vinzarea moșilor” sale „aflate în Tara Românească și tot ce ar avea legătură cu acestea” declarindu-se „de acord cu toate demersurile pe care le va socoti necesare”, deci, implicit cu prețul. Această procură⁵³ este certificată și de consulul rus din București Luca Kiricov.

Activitatea lui Manuc Bey și planurile sale de construire a noului port dunărean s-au întrerupt brusc, la 20 iunie 1817, cind celebrul personaj a început din viață, la Hîncești, după ce făcuse o demonstrație de călă-

⁴⁷ Anexa nr. IX (Documentul original în colecția noastră).

⁴⁸ Documentul original se află în colecția noastră.

⁴⁹ Gheorghe Bezhiconi, *op. cit.*, p. 33—34.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 35—36.

⁵¹ O copie a acestui document se află în colecția noastră.

⁵² Vezi jafurile și abuzurile lui Caragea, analizate cu competență, la Ion Ionașcu, în lucrarea citată.

⁵³ Anexa nr. X (Documentul original în colecția noastră).

rie în fața guvernatorului Bahmetev și a contelui Benigsen, comandantul armatei ruse⁵⁴. Unii afirmă că ar fi avut un atac de cord, alții că ar fi fost otrăvit. Oricum, moartea subită a lui Manuc Bey a rămas o enigmă, după cum la fel de enigmatică au fost și multe din faptele vietii sale, învăluite în legende⁵⁵, pe care cercetătorii trecutului au căutat să le discearnă spre a stabili adevărul istoric.

Ultimul document, pe care-l dăm în anexă, este o scrisoare de condoleanțe, trimisă soției lui Manuc de către cancelarul rus, contele Capodistria, prin care se exprimă compasiunea țarului pentru „marea durere” încercată, precum și asigurarea că familia „unui servitor zelos al împăratului” se va bucura de „toată protecția”⁵⁶.

În încheierea acestor rânduri, ne exprimăm speranța că informațiile și documentele aduse de noi în circuitul științific vor contribui la o mai bună cunoaștere atât a activității lui Manuc Bey, cât și a realităților politice din sud-estul Europei la începutul secolului al XIX-lea.

I

Noi Hipolito de Boleounoff

Consigliere di Statto di Sua Maestà L'Imperatore di tutte le Russie Suo Console Generale in Moldavia, Walachia e Bessarabia.

Attestiamo a certifichiamo, a chiunque spetta qualmente abbiumo ammesso, e ricevuto, sicome colla presente ammettiamo, a riceviamo il Sig- Manuk Mardirosson nativo in Erivan seconda l'approvazione precisa di Sua Maestà Imperiale per protetto Imperiale Russo. Aspettiamo a tal effetto da tutti li nostri Ss-ri Agenti che voranno riconiscerlo e farlo riconoscere in qualità di protetto Imperiale Russo. Pregando pure tutti li SS-ri commandanti ed offiziali della Sublime Porta Ottomana di concedere al detto S-ri Mardirosson tutte le esenzioni e diritti, donde godono li protetti di Sua Maestà L'Imperatore di Tutte le Russie; In fede di che abbiamo firmato la presente di nostro proprio pugno, fattovi apporre il solito sigillo di questo Consolato Generale. — Data in Yassi addi 28 Maggio s.v. — mille ottocento cinque.—

H. : de Bo.counnoff

No. 318.

Consigliere honorario Volkoff

Original, pecete timbrată/

II

Traduction

Attestat

Faisons savoir par la présente que le boyard de Valachie Manouk Bey depuis l'entrée des troupes impériales dans les deux principautés n'a cessé de donner dans beaucoup d'occasions à mon sujet les preuves les plus signalées de son zèle et de son dévouement aux intérêts de

⁵⁴ Gheorghe Bezviconi, *op. cit.*, p. 41—42; H. Dj. Siruni, *Manuc Bey, între legendă și adevăr*, p. 57.

⁵⁵ Nu am comentat diferențele legende despre Manuc — create mai ales de contele Auguste de Lagarde (*Voyage de Moscou à Vienne*, Paris, 1824) și de Stanislas Bellanger (*Le Kérouzé, voyage en Moldo-Valachie*, Paris, 1846) — întrucât acestea au fost deja combătute de H. Dj. Siruni în *Manuc Bey, între legendă și adevăr*.

⁵⁶ Anexa nr. XI (Documentul original în colecția noastră).

Sr. kais. konigl. Majestät wirklicher Geheimer Rath, General der Cavallerie, Commandeur des Militarischen Maria Theresien = und Ritter der Hessisch = Militär. goldenen Löwen = und Verdienst = Orden, Commandierender General im Großfürsten = thum Siebenbürgen, und Inhaber eines Husaren = Regiments.

Runmayer m.p.

Auf vier Monate gültig

Ex Cancellaria Bellica
Hermannstadt
den 24ten July 1815

/Original, Decete timbrată/

VIII

Vorzeiger dieses

Seiner Bußisch Kayserlichen Mayestät wirklicher Geheim — und Staats — Rath, und Commandeur des St. Vladimir Ordens Herr MANUK BEY de MIRZA, Excellenz reißet von hier einem Gottlob vollkommen gesündem Orthe nebst vieren Seiner Dienerschaft in eigenen Angelegenheiten nacher Bessarabien über Fogarasch, Maros Vásárhely, Bistritz und Szuesava. Zu welchem Ende gegenwärtiger Paßport, ertheilet, und jedermann nach Standes = Gebühr geziemend ersuchte wird, obgedacht Seine Excellenz Herrn Manuk Bey de Mirza mit seinem Gefolge in gemäßheit der hohen General-Commando Verordnung vom 24. July ... № 114 nach gedachtes Bessarabien auf seiner Reisse aller Orthen frey, sicher, und ungehindert paß, und repassiren zu lassen ; welches man in all gleichen Fällen zu erwiedern erbiethig ist.

Pr. K. K. Militär Gränz = Kommando.
Kronstadt den 27ten July 1815

/Original, Decete timbrată. Pe verso vizitele autorităților civile și militare din localitățile pe unde a trecut Manuc Bey/

IX

Monsieur,

J'ai reçu la lettre que Votre Excellence m'a fait l'honneur de m'écrire en date du 30 Mars. Je suis infiniment obligé pour tout l'intérêt que vous avez pris à l'établissement de la correspondance entre l'ami et S. Ex. Mr. le Comte de Capo d'Istria ; je n'ai jamais eu de doute sur la sincère amitié que Votre Excellence m'a toujours témoignée ; je viens d'en avoir les marques de la plus grande validité ; je suis au moins de le sentir. Monsieur, et suis dans ce moment plein de reconnaissance pour V. Ex. que je me fais un devoir tout particulier de servir dans tous les termes.

L'ordre par écrit envoyé à S. Ex. Mr. le Chevalier de Pini par le canal de l'ami a été remis au premier ; on devait naturellement, Monsieur, préférer après le départ de V. Excellence l'entremise du Consul qui seul gardera par devoir le secret de la correspondance inviolable, et qui d'ailleurs par sentiment d'honneur paraît au dessus de soupçon sur le secret que l'on lui confierait, quelqu'en soit la nature.

L'ami s'est étonné de la demande qui vient de lui être faite relativement à la recommandation expresse de sa personne à celui qui va remplacer Mr. d'Italinsky ; il est à souhaiter, Monsieur, que ce dernier soit instruit avant de quitter St. Pétersbourg du dévouement de l'ami pour l'Empereur qu'il va représenter près la Porte Ottomanne ; ainsi on prie avec instance Votre Excellence de vouloir bien s'intéresser à faire donner au nouveau ministre les instructions nécessaires par rapport à l'ami qui vraiment y doit attacher beaucoup de prix.

Je suis, Monsieur, rempli d'espoirs que Votre Excellence n'aura point à se repentir de tout ce qu'Elle vient de faire concernant l'ami dont Elle connaît déjà les sentiments aussi bien que les ressources que Son poste lui fournit pour le rendre utile.

V

По указу его величества государя императора Александра Павловича самодержца всероссийского
и прочая, и прочая, и прочая.

Объявляется чрезъ сие всемъ и каждому, кому о томъ ведать надлежитъ, что показатель сего Манукъ Бей Мираевъ Кавалеръ Ордена Святаго Равноапостольного Князя Владимира третей Степени, съ будущими при немъ, иметьъ позволение привезти въ Россію.

Во свидетельство того и для свободнаго проезда, данъ сей паспортъ, за ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА печатью, изъ Государственной Коллегии Иностранных Дель.

C. P. бургъ 15-го августа 1813 года

Графъ Н. Румянцовъ

/Original, pecete timbrat&/

VI

Von der oesterreichisch = kaiserlichen,

zu Hungarn Apostolischen und Böheim, Galizien etc. etc. Königlichen Majestät etc. etc. Unsers allergnädigsten Herrn wegen, wird allen und jeden Allerhöchst = Deroselben Erb = Königreichen, Fürstenthümern und Landen, Geist = und Weltlichen, Hoch = und niederen Standes = Obrigkeiten, auch Kriegsleuten, und sonstnen allen, andern in welchen Würden oder Amtes sie stehen mögen, hiermit in Gnaden zu vernehmen gegeben, was gestalten Fürweiser dieses, der Russisch - Kaiserliche wirkliche Staatsrath Herr MANUK - BEY, in Begleitung eines Bedienten, von hier über OFEN und TEMESWAR nach CRONSTADT in Siebenbürgen, reiset; Als ist an alle und jede obgesagte Allerhöchst = Deroselben gnädigster und ernstlicher Befehl, daß sie gemeldten Herrn Staatsrath MANUK = BEY nebst Bedienten, nicht allein aller Orten zu Wasser und zu Land sicher und ungehindert durchkommen, sich aufzuhalten ... sondern demselben auch allen guten befördersamsten geneigten Willen und Hüfleistung unweigerlich erweisen, und widerfahren lassen wollen; dann hieran geschichtet Allerhöchst ernannt Ihrer Kaiserl. Königl. Apostolischen Majestät allergnädigster Wille und Meinung.

Per Suam Sacram Caesaro — Regiam
Apostolicam Majestateim

Gratis

Wien, den 2. May 1815.
Staatsrath v. Hudelist à

/Original, pecete timbrat&. Pe verso vizele autorităților civile și militare din localitățile pe unde a trecut Manuc Bey/

VII

Vorzeiger dieses

Herr Manuk Bey de Mirza nebst vier Diensten geht von hier als einem Gottlob gesunden Ort nach Bessarabien in eignen Geschäften. Zu welchem Ende gegenwärtiger Paßport ertheilet, und jedermann nach Standes-Gebühr geziemend ersuchet wird, obgedachten Herrn Manuk Bey sammt Gefolge frey, sicher, und ungehindert paß und repassiren zu lassen; welches man in all gleichen Fällen zu erwiedern erbiethig ist; die mir unterstehenden aber haben sich hier-nach zu achten.

Sa Majesté Impériale notre Auguste Souverain, en le servant plus d'une fois même au péril de sa vie. C'est pourquoi nous nous croyons en devoir de le recommander particulièrement en toute occurrence pour ce qui concerne sa personne et sa famille que relativement à ce qu'il possède à l'appui, défense et protection de toutes les autorités Russes tant militaires que civiles et à cela près nous déclarons sa maison à Boucaresle exemple de tout quartier militaire. En foi de quoi nous lui avons fait délivrer le présent certificat revêtu de notre propre signature et auquel nous avons fait apposer le Sceau de nos armes. Donné à Boucaresle le 18 Décembre 1808.

/Signé à l'origine. I

*Le Feldmaréchal Commandant en chef de l'armée
de Moldavie, Chevalier des ordres de Russie Prince Prozorovsky*

L.S

/Traducere contemporană/

III

**По указу его величества государя императора Александра Павловича
самодержца всероссийского**

и прочая, и прочая, и прочая.

Статский Советникъ, Российско-Императорский въ Валлахии Генеральный Консулъ и Орденовъ: С-го равно Апостольного Князя Владимира 4 степени и С я Аи и 2-го Класса Кавалеръ.

Объявляю чрезъ сие всемъ и каждому, кому о томъ ведать надлежитьъ, что предъявитель сего господинъ Манукъ-Бей и Ордена С-го Равноапостола Князя Владимира 3-и Степени Кавалеръ пребывающей въ Валлахии следуетъ отъсюда чрезъ Австрию въ России съ семействомъ своимъ, того ради всехъ, кому сей предъявленъ будетъ по состоянию чина и достоинства каждого пристойно прошу приказать, чинить ему въ пути и на заставахъ свободный и безъ малейшаго задержания пропускъ, а въ случае надобности оказывать и всякое законное пособие. Во уверение чего и сей пашпорть данъ ему Г-ну Манукъ Бею, за подписаниемъ руки моей и съ приложениемъ казенной печати Консульского моего Поста, уведомляя при томъ, что слухи за Дунаемъ о Моровой Язвѣ продолжаются. Городъ Букаресть Августа 10-го дня 1812 года.

.Лука Киркоуз

/Original, peccete aplină

IV

Monsieur,

La lettre que Vous m'avez fait le plaisir de m'adresser contient les protestations les plus solennelles de Votre dévouement respectueux pour la Personne sacrée de Sa Majesté mon très Auguste Maître et pour la nouvelle Patrie, dont Vous désirez d'être adopté.

Ces sentiments, confirmés par le témoignage de l'Agent Imp-1 et Roy-1 en Valachie, ne peuvent que nous inspirer un intérêt sincère à Votre sort, comme Vous avez déjà en lieu de Vous en convaincre par l'accueil que Vous venez de recevoir dès Votre entrée sur territoire Autrichien.

Je m'impresserai de même de seconder Votre projet de Vous établir sous la domination de Sa Majesté et de Vous prouver en toute chose la parfaite considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être

Monsieur
Votre très humble et très obéissant serviteur

Vienne ce 31 Mai 1813.

Metternich

Original/

À Monsieur de Manouk Bey à Hernianustadt

Au reste je saisis avec empressement cette nouvelle occasion pour Lui donner l'assurance réitérée de la haute estime avec laquelle j'ai l'honneur d'être

de Votre Excellence
le très humble et très
obéissant serviteur

Yassy, ce Avril 1816.

J. Docteur

Original/

X

Carte blanche pour donner plein pouvoir à Monsieur Asfadour Conseiller de Cour de Sa Majesté l'Empereur de toutes les Russies, concernant la vente de mes terres situées en Valachie et tout ce qui peut y avoir rapport, avouant par la présente d'agrérer toutes les démarches qu'il pourra juger à propos de faire et de ratifier ce qu'il pourra conclure en vertu de la présente. Kycheneff ce 2 Octobre 1816

Signé par Manouk Bey

Original, pecete aplicata/

XI

Madame,

J'ai l'honneur de vous accuser la réception consécutive des lettres, par lesquelles vous m'avez notifié le décès de votre époux, Mr. le Conseiller d'Etat actuel Manouc-bey; et notamment de celle que nous venez de m'adresser, Madame, sous la date du 30 Octobre. L'Empereur notre Auguste Maître a été informé dans le temps de cet événement malheureux. En dernier lieu j'ai itérativement porté à la connaissance de Sa Majesté Impériale les sollicitations consinées dans votre lettre. Elles ont été accueillies avec les témoignages de cette même bienveillance dont le défunt a été constamment honoré.

Sa Majesté apprécie toute l'étendue de la douleur dans laquelle Vous, Madame, et votre famille doivent être plongées après avoir perdu leur plus ferme soutien.

Conformément à la volonté de l'Empereur, les ordres nécessaires vont être adressés à Mr. l'Envoyé Baron de Strogonoff et à Mr. le Lieutenant Général Bachméteff à l'effet d'assurer à la famille d'un serviteur zélé de l'Empire toute la protection que ses intérêts et ses droits, pourront réclamer.

Les offices mentionnés ci-dessus sont joints à la présente, à fin que Vous en fassiez usage conformément à l'objet qu'ils sont destinés à remplir.

C'est en vous notifiant ce résultat favorable de la démarche que Vous avez faite, que je Vous prie, Madame, de recevoir les assurances de ma considération très distinguée.

E. Le Comte Capodystria

Moscou ce 5 Décembre 1817

à M-me Marie de Mirsa

Original/

REVENDICĂRI ROMÂNEȘTI ÎN DIETA DE LA SIBIU DIN 1837

DE

GABRIEL PETRIC

În deceniul premergător revoluției de la 1848, Transilvania¹ era una din provinciile imperiului habsburgic, în care se puneau deopotrivă probleme de ordin social, național și politic. Ele reflectau contradicțiile existente în Transilvania și dădeau substanță crizei revoluționare ce se prefigura. Cele două aspecte caracteristice crizei revoluționare din Transilvania, anume cel social și cel național, erau determinate de contradicția de clasă dintre țărani (în majoritate români) și nobili (maghiari sau maghiarizați). Din acest motiv, lupta națională a forțelor conducețoare ale poporului român din Transilvania în perioada premergătoare revoluției și în timpul acesteia a avut un caracter just antifeudal, a fost o luptă revoluționară. Frâmintări sociale, naționale și politice au fost numeroase în al doilea patrăs al sec. al XIX-lea, iar prin importanța unor evenimente din anii 1837 – 1838, se poate considera că începând de acum se creează în Transilvania o situație prerevoluționară. În rîndul, acestor evenimente stau : dieta de la Sibiu din 1837 și problemele ridicate de ea, petiția adresată acestei diete de către episcopul ortodox Vasile Moga și apariția primei gazete politice românești „Gazeta de Transilvania” (1838) și a suplimentului său literar „Foaiile pentru minte, inimă și literatură”. Tot din această perioadă, ca expresie practică a ideilor daco-romanismului, se intensifică legăturile directe, prin presă, cărți și corespondențe, acțiuni revoluționare comune, între fruntașii românilor din cele trei țări române, iar începând din 1837 în Munții Apuseni izbucnesc o serie de mișcări țărănești.

În articolul de față, dorim să prezentăm cadrul și desfășurarea dietei de la Sibiu din 1837 și mai ales prezența unora din revendicările națiunii române din Transilvania în această dietă².

Scopul principal pentru care dieta a fost convocată, la 17 aprilie 1837, era depunerea de către „Staturile” transilvane a jurămîntului de

¹ Ne referim atât la Marele Principat al Transilvaniei și Partium ce au avut un regim asemănător cu și la părțile vestice, Banatul, Crișana și Maramureș. Vezi Ion Lupaș, *Fazele istorice în evoluția constituțională a Transilvaniei*, în „Anuarul Inst. de ist. naț.”, X (1945) Sibiu, p. 37. Din *Istoria Transilvaniei*, vol. I, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960, p. 153; Liviu Patachi, *Situația agrară a țărănimii dependente din Transilvania*, în „Studii și articole de istorie”, IV, (1962), p. 109–110.

² A se vedea aprecieri asupra dietei și în Ștefan Pascu, *Istoria Transilvaniei în lumina datelor geopolitice, istorice și statistiche*, Blaj, 1944, p. 203 și S. Retegan, *Recunoașterea limbii române ca limbă oficială a Transilvaniei în dieta de la Sibiu*, în „Anuarul Inst. de ist. și arh.”, XVI (1973), Cluj.

credință față de Ferdinand V, încoronat încă din 1835. Alegerea Sibiului ca loc de desfășurare, și nu a Clujului, a fost făcută pentru a se evita tulburările produse de opoziția maghiară transilvăneană³. După dizolvarea dietei din 1834–1835, cînd avuseseră loc o serie de arestări în rîndul reprezentanților curentului liberal maghiar⁴, lui Wesselényi Miklos, i se intentase proces⁵, baronul Dionisie Kemény a fost exilat iar procurorul de stat Ladislau Gal a fost destituit pentru că nu găsise motivele intentării de proces lui Wesselényi⁶.

Pentru a nu se repeta situația din 1835, numeroși opozanți, reprezentanți ai unor familii aristocatice, au fost opriți a participa la lucrările dietei. Numărul regaliștilor era foarte mare, de 212, iar al deputaților de numai 94⁷. Era prezent la lucrări și Ferdinand d'Este, guvernatorul Galiției devenit după evenimentele din 1835 și președinte al guvernului transilvănean, rolul său fiind tocmai acela de a păstra ordinea.

În acest cadru al unor frămîntări politice cauzate de contradicțiiile dintre puterea imperială și opoziția maghiară, își începe lucrările dieta Marelui Principat al Transilvaniei. Nici fundalul social nu era mai liniștit. Țărani erau tot mai nemulțumiți de anexările multor terenuri comune, sau chiar părți din loturile folosite de ei, la pămînturile alodiale, de creșterea numărului zilelor de robotă și a altor prestații la care erau obligați de stăpîni domeniilor. Această stare de lucruri se datora încercărilor proprietarilor feudali de a face față economiei de marfă prin exploatarea mai intensă a țărănimii. Dar munca silită a iobagilor constrînsi de relațiile feudale învechite nu mai corespunde nescesităților. Ea era ineficientă pentru nobili și o sursă de nemulțumire tot mai puternică pentru țărăname.

Necesitatea îmbunătățirii situației țărănimii, chiar a eliberării ei, o văzuseră și reprezentanții nobilimii liberale maghiare din Ungaria și Transilvania. Dar eliberarea iobagilor în majoritate nemaghiari, acordarea

³ George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pre două sute de ani în urmă*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 600 – 601.

⁴ Reprezentanții principali ai opoziției maghiari erau: contele Ștefan Széchenyi și Ludovic Kossuth în Ungaria, baronul Wesselényi Miklos, Adam Kendeffy, Dionisie Kemény, Carol Szasz, Ioan Bethlen etc., în Transilvania, Csernovius Péter, Vukovics Selio, Garove István și Kulterer Ignatz, în Banat. Cf. A. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioră*, tom. II, Viena, 1852, p. XXXVIII – IX, XLI, XLVI; George Barițiu, *Op. cit.*, p. 571; Victor Cheresteașu, *Adunarea națională de la Blaj*, 3–5 (15–17 mai), București, Edit. politică, 1966, p. 130; I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848 în Banat*, Editura Academiei R.S.R., 1968, p. 38–39. Deși în rîndul liberalilor maghiari existau deosebiri de păreri, ei militau împotriva hegemoniei Austriei, lăudând ca argument ideile progresiste de libertate și independență națională, de luptă constituțională. Dorau și „modernizarea” statului însă cu meninere caracterului său național maghiar sau chiar refacerea vechiului regat feudal maghiar împotriva celorlalte naționalități, ce se ridicau în spiritul ideilor de eliberare socială și națională. Cf. A. Papiu Ilarian, *op. cit.*, tom. I, p. 100, tom. II, p. LIV, LXXXVIII, A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. III-a revăzută, vol. XI, *Revoluția de la 1848*, Edit. Cartea Românească, București, p. 10–14; D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Ediție nouă refăcută, Edit. științifică, București, 1967, p. 355, 363, 399, 404–405.

⁵ Wesselényi era acuzat că litografiase dezbatările dicționale și deși foile li fuseseră confiscate, de aici, „se ridicaseră întrebări despre libertatea presei, libertatea de a înființa tipografii și litografii, despre legi de presă și cenzură”. Cf. George Barițiu, *op. cit.* p. 588–589.

⁶ *Ibidem*, p. 600.

⁷ *Ibidem*.

de drepturi cetățenești, trebuiau condiționate de maghiarizarea maselor pentru că „statul național maghiar” pe care-l doreau, supremăția națională maghiară, care se menținuse prin supremăția economică și politică a nobilimii care nu putea fi decit maghiară sau maghiarizată, era astfel în pericol. A. Papiu Ilarian arată că în rândurile nobilimii maghiare erau două nuanțe: „partida liberală care pentru a atrage popoarele de altă limbă, voia să elibereze pe țărani, numai să se facă unguri, și partida aristocratică, împietrită, ce voia unguirea națiunii dar și păstrarea privilegiilor feudale”⁸.

În Marele Principat al Transilvaniei, țărani iobagi erau și mai nemulțumiți de situația lor, în urma emiterii unei legi urbariale în Ungaria, în anul 1836, care ușura într-o oarecare măsură situația țăranelor de acolo. În același an izbucnește din nou în Marele Principat al Transilvaniei o epidemie de holeră care, alături de nemulțumirea existentă, produce o serie de mișcări țărănești. Astfel, în cîteva comune ale comitatului Hunedoara, țărani au tras asupra domnilor cu puști și i-au pus pe fugă. Din acest incident, spune George Barițiu, „familile proprietărilor temindu-se de horaiada nouă iarăși au fugit și s-au retras de la sate la orașe”⁹.

Auzind de urbariul dat în Ungaria și valabil și pentru părțile vestice ale Transilvaniei ce țineau de Ungaria, „oamenii se întrebau, cînd are să ajungă — orbariul — și pe la noi iar unii călătoreau pe jos la Oradea Mare și Arad să cumpere orbariul. Mulți din oamenii căutători de orbarii, păreau foarte rău, căci după ce se afla de încercarea lor erau închiși prin curțile domnești și bătuți cumplit”¹⁰.

Legea urbarială emisă de dieta ungăra la 1836 nu fusese însă singura. Se mai hotărîse ca limba maghiară să fie cea oficială în treburile judecătorești și legislative, administrative și scolastice. În comunele unde preotul predica în limba maghiară matriculele să fie scrise în această limbă. Limba latină se mai păstra doar în corespondență purtată cu Viena¹¹. Aceste două legi au avut rezonanță și în dieta de la Sibiu din anul 1837. În rescriptul împăratesc trimis dietei, se cerea ca pe ordinea de zi să figureze printre altele, depunerea jurămîntului omagial către împărat și luarea în dezbatere a tuturor proiectelor de reforme, împărtite la comisii încă din 1791 apoi uitate, mai întîi de toate însă studierea și redactarea proiectului de urbariu spre a reglementa raportul între domnii feudali și poporul cultivator în spirit umanitarist¹². Curtea imperială era interesată la un raport stabil între aceste clase pentru menținerea ordinii, dar și ca țărâniminea să nu fie atît de exploatață încît să nu-și mai poată plăti dările către stat.

Dar în timp ce chestiunea urbariului a fost încredințată unei comisiuni¹³, membrii dietei discutau pe cea a limbii maghiare. Anume doreau ca limba latină să fie înlocuită în toate afacerile publice cu limba maghiară.

⁸ A. Papiu Ilarian, *op. cit.*, tom. I, p. 174.

⁹ George Barițiu, *op. cit.*, p. 600–601.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ A. Papiu Ilarian, *op. cit.*, tom. II, p. XXX–XXXI, și Teodor V. Păcățian, *Cartea de cur sau luptele politice naționale ale românilor sub coroana ungăra*, vol. I, Sibiu, 1902, p. 170–172.

¹² George Barițiu, *op. cit.*, p. 603.

¹³ *Ibidem*, p. 604.

S-a făcut o „reprezentăriune” în care se cerea ca în viitor textul maghiar să fie textul autentic al legilor și ca limba maghiară să fie limbă oficială la toate autoritățile țării¹⁴. Era o încercare de a trece peste realitățile existente în Transilvania, realități pe care economistul german Johann Gottfried Elsner, călătorind pe meleagurile ei le consemna în anul 1836: „Îndată ce părăsești Oradea Mare, mergind spre Transilvania (Marele Principat al Transilvaniei — n.n.) găsești pe români ca majoritate a populației. / . . ./. Precum am observat mai înainte, de poporul acesta te poți aprobia în chip cu totul deosebit dacă îi cunoști limba. Ea este și vrednică să fie învățată căci, afară de italiană, limba română are cea mai multă mlădiere și sonoritate între toate celelalte limbi europene”¹⁵.

Acest popor ce alcătuia majoritatea populației a fost totuși prezent în lucrările dietei din 1837—1838 de la Sibiu, împreună cu o parte din revendicările sale. Prezența lui se referă la petiția adresată dietei de către episcopul ortodox Vasile Moga. Era de fapt reluarea unei acțiuni petiționare marcată de memoria din 1791, *Supplex Libellus Valachorum*. Petiția anterioară, adresată împăratului de cei doi episcopi români în anul 1834, nu avusese nici un răspuns practic, iar tezele expuse atunci au fost combătute de reprezentanții „celor trei națiuni” în cancelaria aulică. Aceasta nu i-a descurajat pe episcopi. S-a socotit poate mai nimic o acțiune parțială, sub forma unei petiții a episcopului neunit, Vasile Moga. Deși semnată numai de acest episcop, noi credem că petiția a fost înaintată și la indemnul, și cu colaborarea episcopului unit Ioan Lemeni.

În această privință, George Barițiu scria că „Ioan Lemeni care ca regalist petreceau cu lunile la Sibiu (unde în această perioadă era convocată dieta — n.n.) îl îndemna pe Moga să fie mai deschis, mai activ pentru că în privința cererii sale, de nu s-ar vedea nici un alt rezultat, singura luare în dezbatere publică a petiției încă-și va avea mai tîrziu folosul său”¹⁶. În sprijinul afirmației că Ioan Lemeni ar fi colaborat cu Vasile Moga stă și precedentul creat în 1834 ca și memoria adresat de ambii episcopi la 1842.

În petiție, episcopul Vasile Moga face o serie de remarci privind starea clerului și poporului neunit din Marele Principat în general, dar se oprește cu deosebire la situația de pe Pămîntul Crăiesc, unde socotește că legea, care aici prevedea pentru acest teritoriu egalitate între toți locuitorii lui indiferent de religie, era încălcată de sași¹⁷. La începutul petiției, episcopul invocă un articol de lege al dietei din 1791 dat spre ușurarea „săracii și prea mult necăjitei soartei a clerului și poporului neunit” în care se specifică că: „Religia orientală de rit grecesc neunită, care după legile acestei Provinții pînă acum era socotită între religiile suferite, prin puterea acestui articol în sloboda sa deprindere, se întărește

¹⁴ Ibidem, p. 604—605. V. și Teodor Păcăian, *loc. cit.*

¹⁵ Apud I. Lupaș, *O lege votată în dieta transilvăneană din Cluj la 1842*, în I. Lupaș, *Studii istorice*, vol. V, Sibiu — Cluj, 1945—1946, p. 243.

¹⁶ George Barițiu, *loc. cit.*,

¹⁷ Textul petiției a fost tradus de G. Barițiu din limba latină și publicat în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” nr. 44—45, III (1840), p. 345—349 și 353—359. În rezumat se află și în „Gazeta de Transilvania” Nr. 31, 1842, precum și la Sebastian Stancu, *Vita și activitatea episcopului Vasile Moga, 1774 — 1845*, Cluj, 1938; vezi și George Barițiu, *op. cit.*, vol. I, p. 606 și D. Prodan, *op. cit.*, p. 421.

în acel chip, ca toți urmăritorii acelei religii să atirne de la Episcopul ritului lor ce trebuie să fie numit de către M. Sa Preasfințită și după condiția lor să fie tratați ca și în alte dări încă să nu fie mai mult decât alții îngreunați, iar în trebile clerului, a Bisericii, a fundațiilor și a educației tinerimii, drepturile crăiești și de acum înainte se păstrează nevătămate¹⁸. Conform acestui articol, arată episcopul, trebuie ca preoții neuniți să fie scuțiți de plătirea dărilor pe cap, de plătirea „vămii personale, precum și de obligațiile militărești”. De asemenea, locuitorii de religie neunită trebuie să fie primiți „la lucrarea meșteșugurilor și puterea dregătorilor magistraturale”. Episcopul arată în continuare că menționatul articol ar fi îmbunătățit soarta clerului și poporului neunit dacă ar fi fost respectat. Experiența publică dovedește însă contrariul. Astfel, pe Pământul Crăiesc, „industria poporului și a familiilor popești ce țin de acelea, nu numai nu se înaintează dar se pare că cu voia se înrăutățește” căci „nu numai nu i se îngăduie a învăța meșteșugurile, a îmbrățișa slujbe de magistrat și isprăvnicii sătești, dar pe lîngă aceasta ... este silit a serba fără treabă și zilele de sărbătoare a celor de lege augustană”. La acestea se mai adaugă că mulți preoți „se prind volnic este la miliție ... și sunt asupriți cu bîta”. Episcopul denunță și faptul că „soartă tristă este silit clerul neunit a cunoaște” și în privința mijloacelor de a viețui, pentru că viile, agri de fin și de arat, pădurile și alte cunoscute mai înainte ca „porție canoniceă”, le-au fost luate.

Ca urmare a celor expuse, episcopul cere „pentru îmbunătățirea sorții după adevăr și dreptate a întregii săracii nației românești” ca: în locul seminarului de preoți planuit a se deschide la Timișoara, să fie deschis unul la Sibiu; să se publice din nou actele imperiale prin care clerul neunit este scutit de serviciul militar, cele din „al căror înțeles în Pământul Crăiesc slobozii locuitori ca unii ce află fără deosebire de nație se bucură de aceleasi drepturi, sint a se îngădui la purtarea dregătorilor publice și la învățarea meșteșugurilor fără îngreutățire”, deci de a fi primiți și românii de pe Pământul Crăiesc în dregătoriile locale și în bresle; slujitorii bisericii (clisierii) neuniți, să fie scuțiți de taxa capului; ridicarea nivelului de trai al clerului neunit prin scutirea de dări și taxe pentru averile proprii și prin acordarea de „fonduri parohiale”; preoților români să li se dea ajutorare pe Pământul Crăiesc din casele alodiale iar pe domeniile fiscale din casele domaniale „căci la numitele case partea cea mai mare de bani curge de la neuniți, care sint cei mai numeroși”; clerul neunit să fie scutit de plata zeciuvelilor „dacă nu peste tot, cel puțin în Pământul Crăiesc unde clerul augustan ia zeciuveli din vin, grâu, cucuruz, fasole nu numai de la poporanii sași și români, dar și de la parohii acestora (neuniților n.n.)”.

Referindu-se la poporul român neunit, Vasile Moga arată că „în rînd cu ceilalți conlucrători ai acestei Provincii care au cler mai înzestrat, poartă toate poverile publice, contribuția o plătește, lucră fără preget băile, ocnele, agricultura; și economia vitelor o deindeplinește nu numai în

¹⁸ George Barițiu, care traduce petiția în „Foaie pentru minte, inimă și literatură” loc. cit., adaugă în notă că acest articol este „singurul pe care se rezămăne de fapt, în Transilvania, nu numai existența religioasă, dar în oricare privință și ceea politicească a românilor neuniți”.

acest Principat (transhumanța — n.n.)... ; asemenea poporul neunit afară de greutățile păcii, poartă și pe acelea ale războiului, deopotrivă cu ceilalți provinciali ba în mai mare măsură, fiind mai numeros decit ceilalți locuitori și căruia peste acestea pretutindeni i se iartă mai puțin". Episcopul arată apoi că acest popor ar putea face și mai mult dacă „nădejdea răsporatei s-ar arăta și ar fi îndepărтate „stavilele culturii” lui, sau cel puțin dacă ar ușura clerul după cum „sînt ușurate și alte nații ale acestui Principat” căci poporul neunit, „nu este în stare din pricina săracioi a-și înzestra clerul”.

Deși petiția este scrisă în termeni foarte moderați, este important de subliniat că episcopul descrie viața grea a „îнтregii săracii nații” românești, care este cea mai numeroasă, dar cea mai frustată de drepturi deși ea duce și greul păcii dar și al războiului. Petiția face referiri și la uniți, arătînd că „privilegiile care mai înainte Prinții naționali le dăduse clerului întreg începu... a se restrînge numai la cel unit, măcar că ... și acest cler fusese turburat în cele siesă”. La aceasta George Barițiu, care traduce petiția, reflectă : „Uniți, Neuniți ! Ce vorbe fatale și sperietoare pentru săracii români¹⁹ ! ! Adevărul este că divizarea în cele două confesiuni avea urmări negative asupra situației poporului român.

Erau de multe ori disensiuni politice între nobili catolici, partizani ai guvernului central, și cei calvini din opoziție. Ele se repercutau și asupra celor pe care îi stăpineaau. Marii proprietari catolici doreau ca pe domeniilor lor să fie numai greco-catolici, iar cei protestanți căutau să țină pe țărani în vechea credință (ortodoxă) căci în acest caz nici o lege nu-i silea să rupă din hotar porțiuni economice pentru preoții și dascălii nenumărați. Apoi datorită existenței celor două confesiuni, aproape în fiecare sat românesc erau două biserici și doi preoți. În felul acesta „preoții și dascălii flăminzi” erau în aceste sate numerosi²⁰. În ce privește petiția episcopului Vasile Moga, după ce este citită în dietă „, fu transmisă la dictatură, adică la arhivă”²¹.

„Gazeta de Transilvania” din 3 august 1842 face de altfel o serie de precizări în legătură cu petiția²². Se arată că deși sașii de pe pămîntul Crăiesc și directorul fiscalului au dat o declarație împotriva celor expuse de Vasile Moga, petiția a fost dată unei comisii care să o studieze, iar guvernului i se indică să înlăture piedicile la intrarea liberă în țehuri (bresle). Tot acum, relatează gazeta, s-a transmis comisiei politice să ia în dezbatere un proiect pentru ca și religia greco-neunită să fie primită în rîndurile celorlalte religii din țară. Aceste măsuri se datorau în mare parte și contradicțiilor ce se manifestă tot mai inconsistent între nobilimea maghiară și sași, mai ales în urma întăririi tendințelor de maghiarizare. Petiția lui Vasile Moga din anul 1837 a fost de altfel combătută de sasul I. Trausch, într-o lucrare apărută mai tîrziu, în anul 1844²³.

¹⁹ „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, loc. cit.

²⁰ George Barițiu, *Părți alese...*, Sibiu, 1889, vol. I, p. 615–617.

²¹ *Ibidem*, p. 606.

²² „Gazeta de Transilvania”, nr. 31, 1842.

²³ *Bemerkungen über die vom Siebenbürgischen griechisch-nicht-untern Bischof Herrn Basilius Moga im Jahre 1837 den zu Hermannstadt versammelten Bittschdrift con I. Trauch. Kronstadt, 1844. Druck und verlag von Johann Gott, apud Silviu Dragomir, Contribuții istorice privitoare la trecutul românilor de pe Pămîntul Crișesc, Sibiu, 1913, p. IX – X.*

Cele expuse de Vasile Moga puseseră în lumină și contradicțiile ce existau, nu numai între țărani români iobagi și nobilii maghiari, dar și între români și conducătorii sășilor de pe Pămîntul Crăiesc, contradicții care erau atât de ordin social cât și național. Existența alianței „între cele trei națiuni”, presupunea nesocotirea oricăror drepturi pentru națiunea supusă de ele social și politic. Existența a două confesiuni religioase la români, dintre care una „unită cu Roma” nu a adus vreun avantaj politic deosebit românilor uniți față de cei neuniți, și nici nu i-a putut dezbină pe unii de ceilalți. Este semnificativă în această privință, poziția adoptată de sinodul diocezan al bisericii unite din Marele Principat al Transilvaniei, de vicarul de la Simleu, Alexandru Sterca Șuluțiu, în iulie 1838. Atunci, prin decret guvernamental se ceruse clerului unit să depună jurămîntul pe uniunea celor trei națiuni recepte. Alexandru Sterca Șuluțiu a combătut această cerere: „Auziți-să în toată lumea, a zis Șuluțiu — o poftă mai nedreaptă ca aceea, ca un cler român care trăiește din binefacerile românilor și de la români, și care fără români nici că poate măcar să se socotească, necum să existe, că el va susține, va părtini și va apăra toate legile și privilegiile celor trei națiuni, prin care națiunea lui ceea română să țină sub jugul servitutei?” Urmarea a fost că sinodul a hotărît să declare guvernului că, clerul unit român va depune jurămîntul cerut numai dacă națiunii sale îi vor fi recunoscute libertatea și egalitatea „de care are trebuință cu privire la toate drepturile și beneficiile politice și cetățenești de care se bucură cele trei națiuni din țară”²⁴.

Deși importante, acțiunile întreprinse de biserică erau limitate. Petițiile aduceau în dieta celor „trei națiuni” privilegiate, mărturia existenței poporului român din Transilvania cu revendicările lui proprii.

Dacă ele nu ridicau toate problemele ce frâmîntau pe români transilvăneni, reprezentau o continuare a acțiunii din 1791. *Supplex Libellus Valachorum*, ca îndreptar politic și național al românilor din Transilvania, s-a reflectat în petițiile episcopilor români din 1834, 1837 și 1842, precum și în discursul lui Simion Bărnuțiu din catedrala Blajului în revoluția din 1848²⁵. Dacă răscoala lui Horea din 1784 făcuse dovada existenței în Transilvania a unei forțe sociale românești puternice, memoria din 1791 și petițiile amintite au dovedit existența poporului român și ca forță națională și politică. Începînd, mai ales din deceniul premergător revoluției de la 1848, acțiunile petiționale nu mai sunt singurele. Ele se coreleză acum cu acțiunile unor forțe noi, apărute prin dezvoltarea burgheziei românești²⁶. În rîndul acestora din urmă se înscrie apariția în 1838, la Brașov, a primului organ de presă politic românesc transilvănean, „Gazeta de Transilvania” și suplimentul său literar „Foaie pentru minte, inimă și literatură”. Apariția acestor publicații a fost un eveniment și pentru români din Moldova și Țara Românească. Cu prilejul vizitei făcută la București în 1836, George Barițiu și Timotei Cipariu purtaseră lungi

²⁴ Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p. 175.

²⁵ D. Prodan, *op. cit.*, p. 9.

²⁶ Un studiu ce atinge și această problemă, îl face Keith Hitchins, în lucrarea sa *Cultură și naționalitate în Transilvania*, Edit. Dacia, Cluj, 1972, în capitolul, *Laic și eccluzastic în misarea națională românească din Transilvania, 1830 — 1869*.

discuții cu Eliade Rădulescu, C. A. Rosetti și Ion Cîmpineanu, Eftimie Murgu și Aron Florian²⁷.

În con vorbirile purtate s-a pus și problema unei gazete generale românești, Aron Florian susținînd aceasta în scopul „Unirii limbii” și înființarea unei societăți literare. Este semnificativ pentru spiritul discuțiilor, faptul că Aron Florian va edita, începînd din anul următor (1837) împreună cu Gh. Hill, „România” gazetă politică, industrială, comercială,²⁸

Din titlu se observă caracterul burghez și național al gazetei. Erau de altfel două forțe ale epocii care se împleteau, anume ideea conștiinței naționale și întărirea unei burghezii, care-și însușește și propagă în rîndurile poporului această conștiință națională.

În Transilvania, acest proces s-a reflectat, în toate acțiunile revendicative românești dinaintea revoluției din 1848—49: în mișcările țărănești din Munții Apuseni (1837—1847), în lupta împotriva proiectului de lege privind limba maghiară din 1842 sau a proiectului legii urbariale din 1846—1847.

²⁷ Vasile Netea, *Timotei Cipariu și George Barișiu călători prin Tara Românească. Note pe marginea unui text inedit*, în „Studii” (XI), 1958, 1, p. 117—133 și Pompiliu Teodor. G. Barișiu și Principatele Române pînă la 1848, în „Anuarul Institutului de Ist. din Cluj”, VI, 1963.

²⁸ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834 — 1849*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1967, p. 12.

GRĂDIȘTEA DE PE OLTEȚ — SAT DE ȚĂRANI LIBERI

DE
DUMITRU CUMPĂNAȘU

În nr. 10 din octombrie 1972, revista „Mitropolia Olteniei” publică, cu prilejul împlinirii a 400 de ani de la zidirea mănăstirii Bucovăț, un studiu despre ctitorii acestei mănăstiri, Stepan, marele ban și fiul său Pîrvu, marea logofăt.

Urmărind să stabilească locul de naștere al marelui ban Stepan și plecind de la afirmația că „de obicei, la numirea marilor bani ai Craiovei, se avea în vedere și originea oltenenească a celui ales”¹, autorul studiului, Nestor Vornicescu Severineanu, ține să-l considere oltean pe banul Stepan și de aceea face afirmația categorică: „El era de obîrșie din Grădiștea Vilcii, de pe Olteț”².

În sprijinul acestei afirmații, autorul citează mai multe documente care, după opinia sa, ar indica una și aceeași Grădiște, cînd de fapt fiecare document se referă la altă localitate.

Astfel, prin documentul din 3 august 1489 și nu 1493, cum greșit este citat în studiu, Vlad voievod Călugărul întărește „... lui Stanislav cu fii săi și cu frații săi, Neagotă și Dan... să fie peste jumătate din Grădiște pentru că le este veche și dreaptă oină și peste jumătate din Runtea, pentru că au cumpărat de la Dan din Plosca”...³. Aceasta este cea mai veche atestare documentară a satului de moșneni din Vilcea-Grădiștea de pe Olteț. Ca o confirmare în plus că e vorba de Grădiștea de pe Olteț din Vilcea, arătăm că Plosca este și în prezent cătun în partea de sud-vest a satului Grădiștea, iar Runtea este sat lîngă Olteț.

Tot la Grădiștea de pe Olteț din Vilcea, se referă și documentul din 3 septembrie 1514, prin care Neagoe Basarab voievod întărește „lui Mihail, cu fraților lui și cu feciorilor lui și lui Dan cu fraților lui și feciorilor lor și Stanciului cu fraților lui și feciorilor lor, ca să le fie lor moșia din Grădiște jumătate și Runtea jumătate (urmează denumirea punctelor de hotar). Pentru că au fost ale lor bătrîne și drepte moșii de năștenire”⁴.

Planul moșiei Grădiștea ridicat în octombrie 1853, la cererea Obștei moșnenilor Grădișteni care l-a folosit într-un proces de hotărnicie, după cum rezultă din mențiunile făcute — pe plan — de grefierul Curții de apel Târgoviște, evidențiază cele două părți ale moșiei Grădiștea, sub denumirile de Grădiștea de jos și Grădiștea de sus, cu punctele de hotar consemnate în cărtile domnești din anii 1489 și 1514.

Prin documentul, din 30 iulie 1512, Neagoe Basarab întărește mănăstirii Bistrița satul Mălureni pe care Barbu ban l-a dat mănăstirii luîndu-l

¹ „Mitropolia Olteniei”, nr. 9—10/1972, p. 668.

² Ibidem, p. 698.

³ *Documenta Romaniae Historica, Tara Românească*, vol. I, p. 350—351.

⁴ *D.R.H.B.*, vol. II, p. 255—256.

de la Oncea pîrcălab, în schimb pentru „Grădiștea toată, cu morile și cu tot hotarul, cît a ținut Lăudat vornic”⁵. Însemnările despre această moșie Grădiștea — fostă a lui Lăudat —, din Condica Mănăstirii Cîmpulung, arată că, la 9 iunie 1537, Radu Paisie voievod redă „lui Jupan Lăudat moșia Grădiștea”. Aceleași însemnări mai arată că, pe parcursul a peste o sută de ani, aceeași moșie Grădiștea a trecut în posesia mai multor stăpini, atât prin cărțile domnești ale lui Petru Cercel și Mihai Viteazul, cît și prin zapise de cumpărare, totală sau parțială, pînă la 18 iunie 1656, cînd Constantin Șerban voievod „întărește mănăstirii Cîmpulung satul Grădiștea”⁶, iar Mihnea al III-lea sin Radu voievod, prin carte din 26 mai 1658, „întărește mănăstirii Cîmpulung partea de moșie, din Grădiștea, a lui Tatul Logofăt”⁷. Putem afirma deci că moșia Grădiștea, care a făcut obiectul schimbului dintre Barbu ban și Oncea pîrcălab, n-a ajuns în stăpînerie mănăstirii Bistrița, cum se afirmă în studiu⁸, ci în stăpînirea mănăstirii Cîmpulung și nu este Grădiștea de pe Olteț.

Documentul, din 29 octombrie 1530—1531, prin care Vlad voievod înceatul întărește stăpînirea mănăstirii Bistrița asupra „satului său anume Grădiștea ca să le fie lor ocină, după cum au ținut și mai înainte”⁹, se referă la satul Grădiștea din fostul județ Romanați, în prezent județul Olt. M-a surprins faptul că autorul studiului n-a cercetat condica mănăstirii Bistrița, aflată la Arhivele Statului București. În această condică, cuprinzînd documentele relative la moșile mănăstirii Bistrița, este înscris și pachetul XVII (17) „inventar de documentele relative la moșile Grădiștea, Pleșoi, Ciinești, Dranovăț și Arcești, din județul Romanați, ale mănăstirii Bistrița”.

Pentru localizarea acestor moșii am cercetat Marele dicționar geografic al României din 1900, în care am găsit :

Arcești, comună rurală, în partea de nord-est a plășii Oltețu-Oltul de sus, județul Romanați. Se compunea din satul Arcești și cătunul Pleșoi.

Dranovățu, comună rurală în estul plășii Oltețu—Oltul de sus, județul Romanați, formată din satele : Dranovățu, Segarcea, Izvorul și *Grădiștea*, situată în dreptul Slatinei, pe apa Dranovățului, nu departe de Olt, în apropiere de gara Arcești.

Grădiștea, cătun la 2 km spre vest de comuna Dranovățu, plasa Oltețu—Oltul de sus, județul Romanați, situat pe valea pîrîului Dranovățu¹⁰.

Pleșoi, cătun al comunei Arcești plasa Oltețu—Oltul de sus, județul Romanați. Are o biserică zidită la 1615 de Ilie Pleșoianu.

Pe verso filei 190, din condica mănăstirii Bistrița, la poziția 513, este menționată plingerea Egumenului de la mănăstirea Bistrița, cu rezoluția domnească în privința schimbului moșiei Pleșoiu, cu moșia lui Ilie Pleșoianu, Ciinești. Iată deci identificate toate cele cinci moșii aparținînd mănăstirii Bistrița, ale căror documente sunt în pachetul XVII (17), inclusiv Grădiștea, care nu-i de loc cea de pe Olteț din Vilcea.

⁵ D.R.H.B., vol. II, p. 218.

⁶ Arh. st. București, Mănăstirea Cîmpulung, I 20.

⁷ Ibidem, I/21.

⁸ „Mitropolia Olteniei” nr. 9—10/1972, p. 671.

⁹ D.I.R.B. (1247—1500) p. 214, cu data de octombrie 1492 și D.R.H.B., vol. I, p. 522, cu mențiunea „eliminat fiind din 1530—1531 octombrie 29”.

¹⁰ Marele dicționar geografic al României, vol. III, p. 627.

www.dacoromanica.ro

ACȚIUNI PATRIOTICE ROMÂNEȘTI ÎN STATELE UNITE ALE AMERICII ÎN ANII 1916 – 1918

In ziua de 24 aprilie 1974, la Institutul de istorie „Nicolae Iorga” a fost susținută comunicarea *Acțiuni patriotice românești în S.U.A. în anii 1916 – 1918* de către cercetătorul științific Ion Stanciu.

Autorul a remarcat împrejurările care, în timpul primului război mondial, au condus la necesitatea desfășurării unor acțiuni patriotice românești în Statele Unite ale Americii. Deși au existat încă din anii neutralității României (1914 – 1916) români din vechiul regat și din Austro-Ungaria care se arătaseră dornici de a se reîntoarce în țară pentru a lua parte la războiul de eliberare a românilor de peste Carpați și la unirea lor cu România, după cum ideea creării unei legiuni din rîndul acestora a preocupat guvernul de la București, aceste strădani nu au dat la început roade. În timp ce în statele Antantei au fost trimise misiuni patriotice, iar coloniile și reprezentanțele diplomatiche românești au devenit active mai ales după intrarea României în război, în august 1916, organizarea unor astfel de acțiuni în Statele Unite ale Americii nu a intrat în preocupările guvernului român pînă în primăvara anului 1917.

Explicind cauzele acestei situații, autorul a subliniat că la vîstea intrării României în război alăturide Antantă, colonia românească din Statele Unite, în rîndul căreia o bună parte o constituiau încă supușii austro-ungari, a trecut spontan și cu mult entuziasm la crearea primelor organizații de ajutor, la întocmirea primelor liste de subscripții și chiar la inițierea unor acțiuni de sprijinire și propagare a cauzei naționale românești în fața opiniei publice americane. Dar lipsa de unitate a stînjent organizarea acestor acțiuni pe o scară prea largă, în ciuda unui frumos început, limitindu-se treptat la stringerea ajutoarelor. Neînțelegerea importanței acțiunii politice propriu-zise a făcut ca în final efectele scontante să fie reduse.

O fază nouă în desfășurarea acțiunilor patriotice românești în Statele Unite a început în vara anului 1917, imediat după sosirea unei misiuni patriotice neoficiale, trimisă de guvernul român după intrarea în război a statului american. Nereuind să obțină permisiunea guvernului american pentru recrutarea dintre români din S.U.A. de voluntari pentru o legiune, misiunea patriotică a încercat să atingă al doilea obiectiv al său, acela de a organiza, cu sprijinul coloniei românești, o largă acțiune de propagandă care să facă cunoscută cauza românească opiniei publice americane.

În posida handicapului acțiunii românești față de acțiunea similară de propagandă a celorlalte națiuni oprimate din Imperiul austro-ungar pentru obținerea sprijinului opiniei publice americane și al guvernului S.U.A., misiunea patriotică românească, prin activitatea dusă de membrii săi, Vasile Lucaciu, Ion Moță și V. Stoica, izbutește să stabilească primele contacte în lumea politică americană și să obțină în același timp colaborarea unor mari ziaruri americane care informau publicul larg despre cauza românească. Această acțiune era deosebit de importantă datorită puținelor informații publicate despre români, precum și a imaginii deformate, nefavorabile României, creată de acțiunea de propagandă a statelor Puterilor Centrale.

Sosirea misiunii patriotice românești a impulsionat de asemenea activitatea coloniilor românești în direcția stringerii ajutoarelor ca și activitatea politică propriu-zisă. Se țin mari adunări patriotice în marile centre locuite de români, se înregistrează primii voluntari români pentru a lupta pe frontul occidental în armata americană. Merite deosebite în activitatea de stringere a ajutoarelor pentru România și-a ciștigat profesorul Paul Negulescu.

În ciuda dificultăților întîmpinate, acțiunea misiunii patriotice românești a pregătit terenul unor realizări tot mai însemnate, vizibile o dată cu sosirea în S.U.A. a primului reprezentant oficial al guvernului român, Constantin Angelescu, în calitate de ministru al României, în ianuarie 1918. Contactele acestuia cu lumea pressei americane, adunările românilor din colonii la primirea ministrului român, propaganda din luniile ianuarie-martie 1918 au culminat cu maread adunare de la Cleveland din luna martie, la care, printr-un act de o semnificație în primul rînd politică, bisericile românești ortodoxe din S.U.A. au declarat ruptura de biserică din Austro-Ungaria și unirea cu Mitropolia din București.

O dată cu ieșirea României din război în urma păcii de la Buftea-București, acțiunea patriotică românească cunoaște un proces de reorientare, fiind nevoie să se bazeze pe propriile forțe. O realizare de seamă a acesteia o constituie asigurarea unității de acțiune a tuturor românilor din Statele Unite prin crearea Ligii Naționale a Românilor, în luna iulie 1918, care avea ca obiective intensificarea acțiunilor de strîngere a ajutoarelor și propaganda. Aceste acțiuni ating apogeul în vara anului 1918. Adunările cu caracter național, publicarea și răspândirea de broșuri, înrolarea de voluntari români în armata americană și colaborarea cu celelalte mișcări naționale care activau în Statele Unite ale Americii se organizează tot mai frecvent, pe baze tot mai ample. Obiectivul final, devenit din septembrie 1918 principala misiune a mișcării românești din S.U.A. era influențarea guvernului american pentru recunoașterea oficială a justei cauze românești.

Dind detalii asupra succesorilor repurtate în această direcție, autorul comunicării subliniază împrejurările în care s-a obținut, la 4 noiembrie 1918, după eforturi consecutive, recunoașterea oficială de către guvernul american a sprijinului și simpatiei sale față de ideea unirii românilor într-un singur stat. Această victorie diplomatică a grăbit reintarea României în război și a consolidat încrederea în victoria cauzei românești la conferința generală de pace.

Întreaga serie de acțiuni patriotice românești în Statele Unite ale Americii în anii 1916 – 1918, a concluzionat autorul comunicării, a constituit o frumoasă dovadă a sentimentelor naționale ale românilor de peste Atlantic. Aceste sentimente s-au cristalizat în ajutoare materiale, voluntari pe frontul de vest și propaganda făcută cauzei românești în rindul opiniei publice americane. Consecințele lor au fost strîngerea relațiilor româno-americane, o mai bună cunoaștere între cele două popoare, precum și stabilirea unor legături permanente între români din S.U.A. și România.

După terminarea comunicării, au fost adresate autorului o serie de întrebări.

Dan Berindei. A întrebat ce izvoare au fost utilizate pentru elaborarea comunicării și dacă între acestea se află și liste de subiecții întocmite pentru strîngerea ajutoarelor. De asemenea, a întrebat cum a înțeles autorul să realizeze sinteza informațiilor.

Vasile Liveanu. Solicită o clarificare în legătură cu poziția României în presa americană, întrebând ce curente existau în rindul românilor din S.U.A. precum și care era compoziția coloniei românești din punct de vedere geografic (România – Transilvania).

Serban Rădulescu-Zoner. Se interesează de raporturile dintre emigranții români și statul american, deoarece în comunicare se vorbește de supuși austro-ungari în S.U.A. Cere o explicație pentru afirmația că români aflați în S.U.A. au fost impiedicați să revină în țară după declanșarea ostilităților în Europa.

Ion Stanciu răspunde că a utilizat pentru elaborarea comunicării atât surse interne, cit și documente aflate în arhivele americane. O altă sursă importantă a constituit-o presa românească din S.U.A. care cuprindea, între altele, și numeroase liste de subiecții, a căror insuflare este însă dificilă. Comunicarea a sintetizat o serie de probleme care puteau fi dezvoltate în cursul discuțiilor. Cât despre compoziția coloniei românești din S.U.A., autorul arată că majoritatea membrilor ei provineau din teritoriile aflate sub stăpiniște austro-ungară, emigrați în America mai ales după anul 1894. Ca urmare a acestui fenomen în anul 1914 existau aproximativ 133.000 de foști supuși austro-ungari care și-au declarat naționalitatea română. În afara acestora, mai existau mulți care și-au declarat doar țara de plecare și cum în bună parte erau recent soșiți, din punct de vedere legal erau considerați a mai fi încă supuși austro-ungari, urmând ca după perioada de naturalizare să devină cetățeni americani. Acest fapt explică și interdicția de a pleca în Europa după declanșarea ostilităților, fiind deci supușii unui stat beligerant. Pentru români provenind din România, relîntorcerea unora din ei în țară, după 1914, a fost impiedicată de lipsa unei agenții diplomatice românești în S.U.A. pentru vizarea pașapoartelor.

Presa americană, răspunde autorul, conținea multe aprecieri nefavorabile despre România, legate în special de evoluția războiului, ca și alte informații, multe eronate, consecința fiind că din totalitatea aspectelor realității românești, prea puține erau cunoscute opiniei publice americane. În cadrul coloniei românești existau o serie de curente divergente, între care documentele menționează pe acesta numiți „intelectuali”, „inuncitori”, „socialiști”. În general aceleși tendințe erau grupate în jurul unor ziaie.

Au urmat discuții în cadrul cărora o serie de vorbitori și-au precizat poziția față de problemele ridicate de comunicarea prezentată.

Sergiu Columbeanu. Începe prin a aprecia că a fost audiată o comunicare amplă și densă care, cu unele completări, ar putea constitui obiectul unei broșuri. Vorbitorul consideră necesar să facă cîteva considerații, deoarece a studiat o serie de materiale din arhivele americane. Astfel, el apreciază că acesta culoare „gri-negru” în care apărarea zugrăvită România în presa americană era vizibilă fie și numai din simpla parcurgere a inventarelor documentelor din arhivele americane.

Principalul mijloc de propagare a unei imagini negative despre România a fost însă presa și această imagine s-a menținut până la declanșarea celui de-al doilea război mondial. O imagine mai favorabilă reieșea doar din documentele strict secrete. Chiar și rapoartele diplomatice de circulație mai largă, elaborate încă înainte de 1914 de către o serie de diplomați americani din statele vecine cu România, cuprindeau aprecieri negative la adresa realităților românești. O scuză pentru această imagine negativă trebuie găsită în tinerețea diplomației americane. Înțuși, o serie de personalități politice americane, între care și fostul președinte al Statelor Unite ale Americii, Theodore Roosevelt, s-au arătat constant favorabile României.

Eliza Campus. Consideră că au fost prezентate multe lucruri noi, dar și unele aspecte cunoscute. Desigur însă că pentru a putea spune ceva nou trebuie reamintite o serie de aspecte cunoscute. În acest sens, comunicarea are merită deosebite și prin completare ar putea duce la o lucrare interesantă, deoarece ilustrează pregnant lupta pentru recunoașterea drepturilor legitime ale unui popor. Consideră necesară completarea mai ales cu unele documente aflate în România, în fondurile Arhivelor Statului. Accentul ar trebui pus în special pe aspectele necunoscute. În problema imaginii României în presa americană, Eliza Campus crede că linia negativă se datoră propagandei germane în S.U.A. Domnia sa accentuează rolul important al Comitetului Național Român care a avut influență nu numai în Franță, ci și în S.U.A. O serie de informații despre România, și în special despre mișcarea națională din Transilvania, ajungeau de asemenea în S.U.A. prin intermediul Centrului de presă de la Stockholm. Eliza Campus consideră că poziția lui Wilson față de România trebuie explicată prin necunoașterea tratatelor secrete ale Antantei. Aceasta era o poziție oficială care trebuia schimbată, mijloacele de presiune fiind diverse și sesizabile la nivelul guvernului său și al presei și al grupărilor religioase din Statele Unite. Acest complex de factori a dus la modificarea poziției oficiale nu numai față de România, ci și față de mișcările naționale în general. Ceea ce este surprinzător în aprecierile legate de România este superficialitatea și lipsa de înțelegere arătată de diplomații americani.

Dan Lăzărescu. Apreciază că expunerea a fost instructivă deoarece a ilustrat un model politico-istorie de influențare a politiciei unei mari puteri de către un stat mai mic. În acest domeniu, factorii de influențare sunt: oficialitatea, grupurile de presiune, intelectualitatea și opinia publică și chiar unele cercuri oculte. Un element interesant, afirmă vorbitorul, îl constituie rolul S.U.A. în calculele conducătorilor Europei. Astfel, în 1916 Kaiserul a fost mai impresionat de intrarea României în război decât de cea, eventuală, a S.U.A. La fel, cercurile politice din Italia, Franța sau Marea Britanie acordau atunci o importanță minimă factorului american. Erau foarte puțini aceia care credeau că intervenția Statelor Unite în problema Europei ar putea influența evoluția războiului sau a pacii. Problema în sine este o lecție de psihologie politică. În România, Brătianu, pasionat de istorie, deși nu cunoștea engleză, intuia că Statele Unite vor avea un mare rol în relațiile internaționale. Dar cum președintele Wilson repudia tratatele secrete, între care unul, marea realizare a lui Brătianu, recunoaștea drepturile României asupra Transilvaniei, politicianul român a încercat să influențeze opinia președintelui. În acest scop a trimis o serie de emisari în S.U.A., între care și pe Angelescu, care era însă puțin indicat pentru această misiune. În schimb, un rol deosebit a fost jucat de Vasile Stoica, un element înțărat și foarte dinamic.

În Statele Unite, afirmă Dan Lăzărescu, existau o serie de grupări de presiune naționale, dintre care germanii și irlandezii care se pronunțau pentru intrarea Statelor Unite în război de partea Germaniei sau neutralitate. O influență puternică o aveau polonezii, cehoslovaci și sîrbii. În acest cadru larg, ponderea numerică redusă a românilor a avut ca efect o influență politică minoră. Președintele Wilson, pe baza rapoartelor agenților săi diplomatici, a crescut mult timp că menținerea existenței Austro-Ungariei putea perpetua echilibrul european. Această poziție a fost serios atacată de propaganda minorităților naționale pentru independență și a avut o pondere deosebită în ultimele luni de război. La poziția oficială se mai adăuga și vizuirea americană despre problema națională: credința că naționalitățile pot trăi în pace și colaborare pe un teritoriu comun. Trimisii români, ca Angelescu și Stoica, au stabilit contacte cu reprezentanții altor națiuni oprimate din Europa (ca Masaryk sau Paderewski) și au încercat să influențeze poziția lui Wilson față de problema națională europeană. Din punct de vedere practic, trebuie analizate limitările, elementele pozitive și negative ale acțiunii patriotice românești.

Dan Berindei. Se declară de acord cu antevorbitorii săi în aprecierile făcute asupra comunicării, arătând că aceasta este documentată, rod al unei munci îndelungate și pasionate. Vorbitorul apreciază că fiind importantă prezentarea unor date statistice și în special a acelor legate de numărul românilor din S.U.A. În acest domeniu, Dan Berindei constată lipsa pînă acum a unor preocupări îndreptate spre studierea coloniilor românești de pe teritoriul american. Revine

la problema listelor de subscripții și cărora importanță deurge mai ales din concluziile care se puteau trage. Este de părere că era necesară și o clarificare a curentelor din cadrul coloniilor românești, evidențiindu-se rolul socialiștilor. Vorbitorul apreciază că structurarea în „intelectuali” și „ne-intelectuali” nu este suficientă, deoarece românii din Statele Unite aveau desigur o apartenență politică clară. De asemenea, Dan Berindei consideră necesară aprofundarea studiului ecoului de care s-a bucurat România în presa americană, precum și prezentarea citorva dintre personalitățile românilor din S.U.A. Vorbitorul încheie prin a declara că toate aceste observații trebuie luate în considerare ca intenții pozitive.

Vasile Liteanu. Evidențiază că fiind un element nou al comunicării afirmarea clară a existenței unei mișcări naționale în rîndul românilor din Statele Unite ale Americii. Crede că impresia generală pe care o crea presa americană despre România putea fi modificată doar prin realizarea unor reforme liberale. Importantă este precizarea că guvernul american a recunoscut desăvîrșirea unității naționale a României. Vorbitorul crede că materialul prezentat astfel aranjat încît să scoată în evidență ideile noi, reducând cadrul general, este desigur foarte interesant.

Autorul comunicării, Ioan Stanciu, mulțumește audienței pentru sugestiile arătate, apreciind că unele i se par contradictorii. Consideră a fi interesante ideile expuse de Dan Berindei și remarcă că viața politică a românilor din Statele Unite este în general necunoscută și ar necesita un studiu special.

Profesor universitar dr. Ștefan Ștefănescu. În încheierea dezbatelor, apreciază comunicarea ca fiind interesantă, deși la un moment dat părea prea amplă. Uneori însă detaliile sunt necesare aşa încât, în final, comunicarea poate fi apreciată ca fiind instructivă. Este de părere că autorul comunicării a demonstrat cum o imagine deformată poate fi schimbată treptat, prin propagarea adevărului, în urma unor acțiuni juste.

Nicolae Dascălu

V I A T A S T I I N T I F I C Ă

MANIFESTĂRI CONSACRATE CELEI DE A XXX-A ANIVERSĂRI A ELIBERĂRII ROMÂNIEI DE SUB DOMINAȚIA FASCISTĂ

În ziua de 1 iulie 1974, la București a avut loc sesiunea științifică a Academiei de Științe Sociale și Politice, Academiei „Ștefan Gheorghiu” și Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., consacrată celei de a XXX-a aniversări a eliberării patriei de sub dominația fascistă.

După cuvântul de deschidere al sesiunii, rostit de prof. univ. dr. Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de Științe Sociale și Politice, au fost prezentate apoi referatele: *Spirițul creator al Partidului Comunist Român în pregătirea și infăptuirea insurecției naționale antifasciste armate*, de Ion-Popescu-Puțuri, directorul Institutului de studii istorice și social-politice; *Contribuția Partidului Comunist Român la îmbogățirea gândirii revoluționare în procesul edificării socialismului în România*, de Florian Balaure, prorector la Academia „Ștefan Gheorghiu”, și Petru Pinzaru, profesor la aceeași Academie; *România socialistă, factor activ de pace și progres în lumea contemporană*, de George Macovescu, membru al Academiei de Științe Sociale și Politice.

În continuare, lucrările sesiunii s-au desfășurat pe secții, după care participanții s-au reunit în ședință plenară de închidere a lucrărilor.

Cuvântul de închidere a sesiunii a aparținut lui Leonte Răduțu, membru al Comitetului executiv al C.C. al P.C.R., președinte al Consiliului de conducere al Academiei „Ștefan Gheorghiu”.

În încheierea lucrărilor, cei prezenți, într-o atmosferă de puternic entuziasm, au adresat o telegramă Comitetului Central al Partidului Comunist Român, tovarășului Nicolae Ceaușescu.

În ziua de 6 iulie 1974, la Facultatea de istorie a Universității București s-au desfășurat lucrările unei sesiuni științifice organizate în cinstea celei de a XXX-a aniversări a insurecției naționale antifasciste armate din august 1944.

Cu acest prilej au fost susținute comunicările: *Insurecția națională antifascistă armată din august 1944 — incununare a luptei de eliberare socială și națională a poporului român* de prof. univ. dr. Aron Petric, decanul Facultății de istorie; *P.C.R. inițiatorul și organizatorul insurecției naționale antifasciste armate din august 1944* de conf. dr. Gh. I. Ionita; *Pozitia partidelor politice burgheze față de dictatura militară fascistă. Atragerea P.N.T. și P.N.L. de partea forțelor democratice și crearea Blocului Național Democrat* de conf. univ. dr. Vasile Hurmuz și lector univ. dr. Iulian Cărțană; *Considerații privind activitatea P.C.R. în cadrul Uniunii Patrioților în anii 1942—1944* de asistent Doina Smîrcea; *Ecoal internațional al insurecției naționale antifasciste armate din august 1944* de lector univ. dr. Ioan Scurtu și Gheorghe Neacșu; *Participarea tineretului la insurecția națională antifascistă armată din august 1944* de student Cornel Radeș; *Realizări ale poporului român pe drumul deschis de insurecția națională antifascistă armată din august 1944* de asistent Vasile Budrigă.

În ziua de 19 aprilie 1974, la Muzeul de istorie a municipiului București s-au desfășurat lucrările simpozionului dedicat aniversării a 30 de ani de la insurecția națională antifascistă din august 1944, organizat de Societatea de științe istorice din R. S. România și Uniunea sindicatelor din Invățămînt, știință și cultură. În cadrul simpozionului au putut fi audiate comunicările: *Considerații asupra conceptului de insurecție* de conf. univ. dr. Constantin Mocanu; *Premisele insurecției naționale antifasciste de cerc. princip. Traian Udrea; P.C.R. — inițiatorul, organizatorul și conducătorul insurecției de cerc. princip. Venera Teodorescu*; *Desfășurarea victorioasă a insurecției de lt. Mihail E. Ionescu*; *Insemnatatea istorică a insurecției și eoul ei internațional de cerc. princip. dr. Florin Constantiniu*; *Insurecția oglindită în documente germane ale vremii de col. Dumitru Tuțu*; *Desfășurarea insurecției în orașele portuare de dr. Nicolae Blrdeanu: Contribuția brahovenilor la insurecția națională antifascistă* de arhivist principal Eli-

sabeta Negulescu ; *Acfiuni militare pe teritoriul județului Ialomița în perioada 23 august — 31 august 1944 de prof. Apostol Atanasiu ; Contribuții maramureșene la eliberarea țării de sub jugul fascisit de prof. Aurel Vaida și Politica P.C.R. de refacere economică a țării în perioada 1945 — 1947 de prof. Nora Costescu.*

În zilele de 2 — 3 august 1974, la Muzeul de istorie a municipiului București s-au desfășurat lucrările sesiunii științifice omagiale „Trei decenii de la victoria insurecției naționale antifasciste”. Dintre numeroasele comunicări prezentate cu acest prilej amintim : *Insurecția națională antifascistă din august 1944, moment crucial în istoria poporului român de prof. univ. dr. Aron Petrie, decanul Facultății de istorie a Universității București și conf. dr. Iulian Cățărană ; Insurecția, formă de luptă a poporului pentru eliberarea națională și socială de lt. col. C. Căzănișteanu, Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară ; Semnificația politică a manifestărilor antifasciste de masă din București la 1 Mai 1939 de dr. Olimpiu Matichescu, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. ; Aspecte din rezistența antifascistă a populației Capitalei în toamna anului 1940 de lt. Ioan Talpeș, Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară ; Forme ale luptei P.C.R. împotriva dictaturii militaro-fasciste în timpul celui de-al doilea razboi mondial de A. Nichifor și Ana Gherdan, Arhivele statului, filiala municipiului București ; Frontul Unic — temelie a constituției în 1944 a Comitetelor patriotice în întreprinderile din București de dr. Ion Ardelenaru, Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România ; Acțiunile militare din București între 23 — 28 august 1944 de lt. Mihail Ionescu, Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară ; Eroul insurecției naționale antifasciste din România asupra mișcării de rezistență din Balcani, de Gelu Maksutovici, Departamentul Cultelor din R.S.R. ; Rolul echipelor muncitorești din București în făurirea alianței cu ţărările (sept. 1944 — aprilie 1945) de Mihail Rusenescu, Institutul de istorie „N. Iorga” ; Victoria de la 6 martie 1945, rezultat al luptei maselor populare sub conducerea P.C.R., de Alexandru Cebuc, Vicepreședinte al Comitetului de Cultură și educație socialistă al municipiului București ; Date noi privind instaurarea guvernului dr. Petru Groza, de Traian Udrea, Institutul de istorie „N. Iorga” ; Mutări radicale în condiția socială a populației bucureștene în anii socialismului, de dr. Gh. Surpat, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. ; Fii ai Bucureștilor uciși în lupta împotriva fascismului, pentru apărarea suveranității și independenței patriei (1940—1944) de Elisabeta Ionită, Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România.*

SIMPOZIONUL PE TEMA „EPOCA ȘI PERSONALITATEA DOMNITORULUI ION VODĂ CEL VITEAZ”

În după amiază zilici de 11 iunie 1974, în sala Teatrului dramatic din Galați a avut loc simpozionul pe tema „Epoca și personalitatea domnitorului Ion Vodă cel Viteaz”, organizat de Academia R. S. România, de Academia de Științe Sociale și Politice, de Centrul de Studii și cercetări de istorie și teorie militară și de Comitetul județean de cultură și educație socialistă Galați cu prilejul înălțării a 400 de ani de la luptele lui Ion Vodă cel Viteaz cu turci și de la moartea domnitorului.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de Ruxandra Simionică, președinta Comitetului de cultură și educație socialistă Galați, iar vicepreședintele Comitetului județean de partid, Gheorghe Moga, a adresat participanților salutul său.

În continuare acad. Ștefan Pascu, rectorul Universității Babeș-Bolyai din Cluj, a prezentat comunicarea *Lupta pentru independență — trăsătură fundamentală a istoriei poporului român*. Autorul a remarcat pe Mircea cel Bătrân ea că dintii voevod român luptător pentru menținerea independenței, secundat mai apoi, în deceniul al III-lea al secolului al XV-lea, de Dan al II-lea care se întopricește și el expansiunii otomane.

După această, istoria ne relevă eforturile comune, de colaborare între oștile transilvănenă, muntenie și moldovene, unite în luptă contra Imperiului otoman sub conducerea lui Iancu de Hunedoara. Aceasta a primit sprijinul maselor populare din Transilvania, Banat și Maramureș.

După moartea sa steagul ofensivei pentru menținerea independenței a trecut în mânile lui Vlad Tepeș și ale lui Ștefan cel Mare. Luptele pe linia Dunării, din Cîmpia Munteniei, de la Tigroviște, din 1462, unde a fost înfruntată o armată turcească de 200 000 de oameni, ca și acelea de la Chilia din 1465, de la Baia din 1467, de la Vaslui din 1475, de la Războieni din 1476 și de la Codru Cosminului din 1497, sunt fapte de arme care se inseră în aceeași permanentă voință a poporului român de a rămâne liber și independent.

În anul 1574, Ion Vodă ridică armele sprijinit de popor și de mici boieri. Victoriile de la Jiliștea și din Bugeac, în care a fost ajutat și de cazaici, sănt dovezii că hotărârea de a se împotrivi turcilor a fost în asentimentul poporului. El a murit înainte de trădare, nu de turci.

Două decenii mai tîrziu, cu intenția de a realiza același ideal, Mihai Vițcazul, continuatorul acestor lupte, a izbutit să aducă sub sceptrul său toate provinciile locuite de români din jurul Carpaților și unirea celor trei principate românești cu prilejul acestor lupte a ramas ca un simbol pentru unirea definitivă ce avea să se realizeze mai tîrziu.

Alexandru Gonța, cercetător la Institutul de istorie „N. Iorga”, a prezentat comunicarea *Adunarea furi din primăvara anului 1574 în Moldova*, iar Nicolae Grigoraș, șef de sector la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași, comunicarea *Politica internă și rolul maselor în domnia lui Ion Vodă*.

Prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de istorie „N. Iorga” din București, a susținut comunicarea *Pozitia internațională a Moldovei în timpul domniei lui Ion Vodă cel Cumpălit*. Autorul a apreciat efectele pozitive ale domniei lui Ion Vodă, deoarece în puțini ani el a realizat mult mai mult decît alți domni în perioade mai îndelungate. Conjunctura internațională i-a fost însă defavorabilă. Ajuns voievod împotriva voinei Coroanei polone, și neputind deci conta pe ajutorul acestei puteri de la nord și nici spera la acela din Transilvania, el a fost nevoie să se bazeze numai pe forță economică și militară a țării sale. Pentru a întări economia Moldovei, a bătut moneda de aramă care-i poartă chipul. Conflictul izbucnit între el și Înalta Poartă s-a declanșat într-un moment de grea criză economică europeană, cînd sultanul se temea că Moldova să nu fie scoasă din constelația politică a Imperiului otoman. În răspunsul dat ceașului, că va face oști din banii haraciului, se poate observa că Ion Vodă ținea să ajungă la independență politică prin realizarea mai întîi a celei economice. Instaurarea lui Vîntilă, fiul lui Pătrașcu, ca voievod în Țara Românească, după bătălia de la Jiliște din 14 aprilie 1574, constituie o încercare de a beneficia în lupta antotomană și de sprijinul acestei țări.

Pustiirea Moldovei și robirea populației satelor și orașelor după înfringerea de la Roșcani a întărit convingerea poporului român că independența nu se obține și nu se poate menține cu ajutor din afară, ci numai prin solidaritatea internă, prin unirea tuturor forțelor țărilor române.

În comunicarea *Strategia și tactica de luptă folosită de Ion Vodă*, generalul-maior Eugen Bantea, directorul Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară, a subliniat că acțiunile militare a lui Ion Vodă au fost specifice orîndurii feudale, comandanțul oștirii fiind mai întîi un om politic și apoi un strateg. Autorul a remarcat mai întîi grijă voievodului pentru economia și gospodăria țării și apoi aceea pentru strategia ce avea să o aplice în luptă cu inamicul. Învățînd din experiența proprie, din lupta cu cei 2 000 de poloni, la Hotin, în martie 1572, Ion Vodă și-a dat seama că o armată mică este capabilă să lupte cu una mare cu șansă de a învinge într-o bătălie de apărare.

Luptele din aprilie 1574 de la Jiliște și apoi cele din Bugeac i-au adus victorii pentru că a urmărit să înfrîngă în rînd grupările de oști inamice, întîi pe turci și apoi pe tătari. Dar în situația în care trădarea cavaleriei conduse de Ieremia Cernăuțeanu a pus în imposibilitate pe Ion Vodă să nimicească mai întîi pe tătari și apoi pe turci, bătălia a fost pierdută prin nerealizarea obiectivului strategic urmărit inițial. Un timp, el a crezut că va putea face față atacului inamic, împărțindu-și oastea în trei mari pilcuri ca la Jiliște. Dar mulțimea inamicilor, încercuirea, lipsa de apă și ploaia care a căzut udind praful de pușcă l-au silit să se predea.

Colonelul Victor Atanasiu, de la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, a început comunicarea sa *Bătălia de la Jiliște* aducînd un omagiu celor ce au căzut în această înclăstare din 14 aprilie 1574. Venirea ceașului la Iași certînd dublarea haraciului, cu vîntarea lui Ion Vodă în fața „Sfatului țării” și răspunsul negativ dat ceașului, expediat la Dunăre fără plocon, sănt evenimente care au dus la concentrarea trupelor turcești la Săpoteni, în 12 aprilie, în număr de 45 000 de oameni, la declararea războiului. Momentul principal al acestuia — înfrântarea de la Jiliște — a fost amplu tratat în comunicare.

Leon Șimanschi, cercetător științific principal la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași, a prezentat comunicarea *Considerații asupra izvoarelor privitoare la luptă și capitularea de la Roșcani*. După trecerea în revistă a tuturor izvoarelor narrative accesibile, *Letopisul Țării Moldovei* de Grigore Ureche, cu interpolările făcute în text de Simeon Dascălu, Misail Călugăru și Axinte Uricariu pe de o parte, Paprocki, Gorecki și Nicolae Costin pe de altă

* Vezi textul integral al acestor două comunicări în nr. 6/1974 al „Revistei de istorie”.

parte, pe lîngă încercarea de identificare a locului bătăliei la alt sat Roșcani din ținutul Covurlui pe dreapta Prutului, autorul propune posibilitatea stocurării unei greșeli în interpolarea unei mențiuni pe marginea manuscrisului cronicii lui Ureche — dar respinsă de Nicolae Costin — potrivit căreia bătălia de la Jiliște ar fi avut loc *înălță Focșani*, localitate scrisă cu litere chirilice identice cu aceleia pentru *Roșcani*, cu excepția inițialei Φ care poate deveni Ρ prin ștergerea semi-

ш ш

cercului stîng *Фокшаны* — *Рошканы* și că nu avem de-a face cu nici o luptă la vreun sat Roșcani pe Cahul.

Ion Dragomir, directorul Muzeului județean de istorie Galați, a discutat în comunicarea *Personalitatea domnitorului Ion Vodă* atât originea eroului, socotindu-l fiul lui Ștefan I cel Tânăr (1517 — 1527), nepot al lui Ștefan cel Mare, cit și modul cum acesta s-a impus în politica internă prin secularizarea bunurilor bisericesti și confiscarea averilor boierești, pe care le-a împărtășit partizanilor săi, ca și scopul pentru care a bătut moneda cu effigie proprie.

Înțenția voievodului de a se ridica împotriva Imperiului otoman se desprinde și din susținerea, în 1572, la tronul Poloniei a lui Ivan cel Groaznic și așezarea pe tronul Țării Românești a lui Vîntilă, fiul lui Pătrașcu cel Bun.

Capacitatea militară și curajul voievodului se pot vedea din victoriile de pe cîmpurile de bătălie și din demnitatea cu care a răspuns invinuirilor aduse de turci pînă cînd a fost înjunghiat de renegatul Cigala Zadè.

Simpozionul a fost încheiat de prof. univ. Dinu Giurescu, cu comunicarea *Ion Vodă în conștiința posterității*. Autorul a subliniat șîrurile mai puțin cunoscute opiniei publice contemporane acestor evenimente și ecoul faptelor de arme ale românilor sub conducerea acestei personalități în presa vremii.

Trecind în revistă lucrările lui Paprocki, Gorecki și Lacki din Polonia, ori a lui Heronimus Henning la Frankfurt pe Main, în 1598, au mai fost adăugate de autor și alte informații apărute într-un număr de 2 463 de publicații din Italia, Anglia și Germania. Evenimentele care se petrecu pe atunci în Moldova și Țara Românească interesau pe europeni, în primul rînd pe oamenii politici și apoi pe cei de cultură, deoarece sub Francisc I se puseseră bazele politiciei de interes ale Franței, aliate Imperiului otoman împotriva Casei de Habsburg. Curajul moldovenilor de a deschide lupta împotriva unui imperiu considerat pe atunci o supraputere și mai atât victoriile de la Jiliște și Bugeac au uitmit pe oamenii de arme ai timpului. Încă o victorie la Roșcani ca acea de la Jiliște — dacă n-ar fi fost trădarea de la Dunăre săvîrșită de Ieremia Cernăuțeanu — ar fi adus Imperiul otoman la tratative de pace cu o țară ca Moldova. Dacă aceasta nu s-a întîmplat, s-a datorat numai trădării marilor boieri. Moartea îngrozitoare a unui om care a luptat eroic a sintetizat semnificația actului de curaj al unui popor care și-a susținut conducătorul pînă la propriul sacrificiu al acestuia și voința lui de a trăi liber și independent. Români devinseră un exemplu de curaj.

Concluziile asupra semnificației festivității au fost trase de către acad. Ștefan Pascu, Ștefan Ștefănescu, membru corespondent al Academiei, și Ruxandra Simionică care au omagiat eroismul de care poporul român a dat dovadă în 1574 sub conducerea unui viteaz ce se identificase cu țara.

Alexandru I. Gonța

ANIVERSAREA A OPT DECENII DE LA PROCESUL MEMORANDULUI

Memorandul, de la al cărui proces s-au împlinit 80 de ani, reprezintă, după cele mai recente concluzii ale istoriografiei marxiste românești, jalonul cel mai important al luptei de eliberare națională și socială din Transilvania, din întreaga epocă cuprinsă între revoluția de la 1848 — 1849 și Unirea din 1918; el marchează largirea apreciabilă a caracterului de masă al luptei politice a românilor, contribuind substanțial, prin urmările sale directe și indirekte, la ridicarea nivelului și amplitudinii acestei lupte, care va triunfa prin acțul de la 1 Decembrie 1918. Acestui eveniment i-au fost consacrate cu prilejul aniversării amintite o serie de manifestări științifice care au contribuit atât la aprofundarea cunoașterii unor aspecte ale mișcării memorandiste, cit și la afirmarea, încă o dată, a locului de seamă pe care-l ocupă în conștiința poporului asemenea tradiții. Împlinirea celor opt decenii de la procesul Memorandului a fost precedată de alt eveniment important, cu care are o strînsă legătură — aniversarea a 90 de ani de la apariția ziarului „Tribuna” de la Sibiu, organul aripei radicale a Partidului Național Român din Transilvania, care a avut un rol deosebit în mișcarea memorandistă.

Institutul de istorie „Nicolae Iorga” din București a organizat la 15 mai un simpozion dedicat Memorandului. Directorul Institutului, prof. univ. Ștefan Ștefănescu, membru corespondent al Academiei R.S.R., a rostit un cuvânt introductiv, după care Vasile Netea, cercetător principal, a vorbit despre însemnatatea istorică a Memorandului, iar Alexandru Porțeanu, cercetător principal, a prezentat comunicarea „Valeriu Braniște și Memorandul”. Manifestarea a fost primită cu interes de participanți, membri ai Institutului și invitați.

La 31 mai 1973, Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Cluj, împreună cu filiala Cluj a Societății de științe istorice din R.S.R. și cu Arhivele Statului din Cluj au organizat o amplă manifestare similară, în sala de conferințe a Bibliotecii Centrale Universitare. Luerările simpozionului au fost deschise de prof. Vasile Chirteș, vicepreședinte al Comitetului de cultură și educație socialistă, iar acad. Ștefan Pascu, rectorul Universității din Cluj președintele Secției de științe istorice a Academiei R.S.R., a expus tema fundamentală despre importanța istorică a mișcării memorandiste. În continuare au prezentat comunicări: conf. univ. I. Kovács — Memorandul și viața internațională, conf. univ. Camil Mureșan, decanul Facultății de istorie și filozofie Cluj — Ecolul european al mișcării memorandiste, M. Oprea — Presa și mișcarea memorandistă, prof. Alexandru Matei, directorul Arhivelor Statului Cluj — Noi documente privitoare la ecolul internațional al mișcării memorandiste, lector univ. T. Pavel (Institutul Pedagogic Oradea) — Mișcarea memorandistă și diplomația Germaniei, Gh. Bodea — Mișcarea muncitorească din România și Memorandul, Al. Porțeanu — Valeriu Braniște și Memorandul, Nicolae Cordoș (Muzeul de istorie a Transilvaniei) — Organizarea apărării în procesul memorandist, conf. univ. Gh. Oancea și lector univ. I. Munteanu (Facultatea de istoric și geografie Timișoara) — Ecolul mișcării memorandiste în Banat, prof. emerit D. Braharu — Un apărător al eauzei memorandiste în Italia: ziaristul Roberto Fava (1859 — 1924), Șerban Polverejan (editura „Dacia” Cluj) — Semnificația istorică a procesului memorandist și M. Racovițan (Muzeul Brukenthal, Sibiu) — Acțiuni politice ale românilor după procesul Memorandului, oglindite în documente sibiene. La simpozionul de la Cluj a participat un public numeros, format din cercetători și cadre didactice, vechi militanți, oameni de cultură și studenți. Comuni cările au relevat caracterul larg, de masă, al mișcării memorandiste, frântările politice și solidaritatea națională, rolul unor personalități, puternicul ecosu internațional, au analizat îndeosebi conținutul Memorandului și procesul acestuia, aducând o seamă de date inedite, care permit considerații mai largi, o vizionare mai cuprinzătoare asupra acestui moment de însemnatate istorică.

Cu același prilej, editura „Dacia” din Cluj a publicat luerarea semnată de Șerban Polverejan și Nicolae Cordoș, intitulată *Mișcarea memorandistă în documente, 1885—1897* (368 p.).

Alte lucrări sunt în curs de elaborare sau de apariție.

O serie de acțiuni de popularizare au contribuit ca opinia publică din țara noastră să-și îndrepte atenția asupra acestei aniversări: conferințe la Universitatea populară (București, 14 mai, V. Netea; Aleșd, 7 iunie Al. Porțeanu și-a.), la radio (14 mai, Al. Porțeanu), expoziții în întreprinderi și instituții (IMF București, Al. Porțeanu), în diferite localități (Arad, Sibiu) etc.

Dintre articolele din presă consacrate împlinirii celor opt decenii de la procesul Memorandului, menționăm pe cele publicate în „România liberă” (18 mai, semnat de Dumitru Sultan), „Sfântea” (4 iunie, Alexandru Matei; *Un moment de seamă în lupta poporului român pentru independență și unitate națională — 80 de ani de la procesul Memorandului*), „Neuer Weg” (31 mai, Al. Porțeanu), precum și în unele organe ale presei locale.

O seamă de materiale au dedicat acestei aniversări și revistele de cultură: „Tribuna” de la Cluj (23 mai, Al. Matei), „Familia” de la Oradea (nr. 5/1974, V. Faur), „Vatra” de la Tîrgu Mureș și „Transilvania” de la Sibiu, precum și săptămînalul cultural maghiar „A Hét” (Săptămîna) — *Emlékek a Memorandum — perröl* (Amintiri despre procesul Memorandului) de Al. Porțeanu (nr. 22, din 31 mai), la care se adaugă revistele pentru străinătate în limbile: rusă (Rumânia, nr. 5, V. Netea), franceză (Roumanie d'aujourd'hui), engleză, spaniolă, germană (nr. 5, Al. Porțeanu).

Toate aceste manifestări dovedesc interesul larg, al specialiștilor și al publicului iubitor de cultură, pentru cultivarea celor mai de seamă tradiții progresiste, pentru valorificarea învățămîntelor istorice, pentru cunoașterea și înțelegerea unui moment esențial din istoria poporului român, care prevăzdea realizarea „Unirii celei mari”.

Alexandru Porțeanu

SESIUNEA ANUALĂ DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE A DIRECȚIEI MONUMENTELOR ISTORICE ȘI DE ARTĂ

În zilele de 14, 15 și 16 mai 1974 la București a avut loc sesiunea anuală de comunicări a Direcției monumentelor istorice și de artă din Consiliul culturii și educației socialiste. Mate-

rialele prezentate cu acest prilej au abordat o largă arie tematică, vizând aspecte dintre cele mai diverse ale muncii de cercetare, datare și restaurare a monumentelor istorice.

În cele trei zile ale sesiunii au fost susținute comunicările: *Constatări arheologice și considerații asupra necropolei din interiorul bisericii mănăstirii Putna de Nicolae Pușcașu*; *Biserica lui Ștefan cel Mare de la Războieni – monument comemorativ de Gh. Cantacuzino*; *Elemente de arhitectură apărute în urma cercetării de la casa domnească din incinta mănăstirii fortificate Slătina* de Virgil Polizu; *Ceramica monumentală moldovenească – o nouă ipoteză de Vasile Drăguț*; *Studiu privind protejarea picturii bisericii Voroneț împotriva ploii și zăpezii* de Dumitru Pirșcoveanu; *Observații și propuneri cu privire la cercetarea picturilor murale de Matei Lăzărescu*; *Datarea și semnificația picturilor murale de la Pârhăuți de Bogdana Irimia*; *Problema arheologiei rotundelor de pe teritoriul României* de Radu Heitel; *Turnuri-locuință în Sibiul medieval de Herman Fabini*; *Elemente noi apărute în arhitectura bisericii din Strei de Olga Băzu*; *Orașele medievale Rodna și Bistrița în veacurile XIII – XVI* de Alexandru Bogdan; *Probleme preliminare ale restaurării ansamblului Sugășele din orașul Bistrița* de Emil Droc; *Biserica românească din Sandulești – aprecieri asupra datării și valorii artistice*. Discuții de Ioana Cristache-Panait și Marinel Daia; *Precizări arheologice relative la biserică din Densuș de Nicolae Pușcașu*; *Considerații asupra tipologiei bisericilor din Densuș, Gura-Sada și Peșteana* de Eugenia Greceanu; *Propuneri de reconstituire la biserică ortodoxă din Mănăstirea-Mica de Constanța Modoran*; *Probleme de restaurare la biserică din Vad de Marina Iliescu*; *Din activitatea zugravului Nicolae de la Lupșa Mare* de Ioana Cristache-Panait; *Considerații asupra unor elemente din structura citorva biserici de lemn din Maramureș și Lăpuș*. Discuții, de Virgil Antonescu; *Bisericile de lemn din județul Bistrița-Năsăud* de Ioana Cristache-Panait și Ion Scheletti; *Structura tipologică a bisericilor românești de lemn*, de Andrei Pănoiu; *Palate domnești și case boierești din Țara Românească în sec. XVII*. Puncte de vedere de Tereza Sinigalia; *Cîteva considerații asupra mortarelor folosite în restaurarea monumentelor istorice și de artă* de Tatiana Pogonat; *Tencuieți exterioare specifice la monumente*. Cauzele principale care le impun și tehnica lor, de execuție, de Alexandru Dobriceanu; *Din problematica decapărilor de pictură în ulei suprapusă pestefresei de Gheorghe Ciobanu*; *Rezultatele cercetării de laborator privind datarea bisericii din Hîrlești, jud. Argeș* de Maria Irina Cantacuzino; *Contribuții la datarea bisericii fostei mănăstiri Colmeana* de Lia Milencovici-Bătrina și Adrian Bătrina; *Biserici, hramuri, clitori în Țara Românească (sec. XIV – XV)* de Voica Maria Pușcașu; *Elemente deosebite de arhitectură la ansamblul Sf. Vineri – Tîrgoviște* de Rodica Mânciulescu; *Cercetări arheologice la biserică Sf. Nicolae a curții din Brîncoveni*, de Mariana Beldie; *Cercetări de arhitectură la biserică Sf. Nicolae a curții din Brîncoveni* de Suzana Machedon; *Biserica fostei mănăstiri Gorgola de Cristian Moisescu*; *Cîteva detalii de arhitectură specifice arhitecturii mănăstirii regăsite la mănăstirea Antinoasa*, de Rodica Mânciulescu; *Cula de la Măldărești – probleme de restaurare* de Ștefan Balș; *Noi date privitoare la arhitectura palatului brîncovenesc de la Potlogi*, de Gheorghe Sion; *Trei izvoare din sec. al XIX-lea despre starea mănăstirii Văcărești*, de Monica Breazu și Liviu Rotman; *Cercetări de arhitectură și arheologie în zona căsuților mănăstirii Văcărești* de Liana Bilciurescu și Cristian Teio; *Pridvorul bisericii Răzvan din București* de Eugen Chefneux.

CONSTANTIN VLĂDUT, *Ion Câmpineanu*, Bucureşti, Edit. științifică, 1973, 264 p.

Înăbușită și întirziată timp îndelungat, din cauza viciștiudinilor istorici, lupta pentru redeșteptare și regenerare națională a românilor a fost inițiată cu multă pasiune și dragoste de neam de către cărturarii transilvăneni, în secolul al XVIII-lea, și continuată pe un plan superior de elementele înaintate ale burgheziei în formare, în secolul al XIX-lea.

Luptă deosebit de grea, plină de riscuri, datorită multiplei asupriți străine exercitate asupra românilor de pretutindeni. Dificultățile organizării politice, sporite de instaurarea protectoratului țarist asupra Principatelor române, n-au frinat decât în parte lupta de eliberare națională. Mareea boierime s-a scindat. Unii mari boieri, cei mai mulți, au trecut de partea puterii protectoare, căpătând înalte funcții, alții, aderînd la noua ideologie, s-au alăturat luptei pentru autonomie și reforme.

Printre cei mai de seamă militanți contra ingerințelor protectoratului țarist și pentru o largă autonomie internă a Principatelor a fost, fără îndoială, Ion Câmpineanu. Înflăcărat patriot, cu ascendență ilustră în cele mai vechi familii de boieri români, rămase nealterate, cu trecerea timpului, atât în componența lor, cât și în privința dragostei de țară și neam, Ion Câmpineanu a beneficiat încă din copilarie de o educație patriotică.

Cu pasiune și deosebită grijă pentru un stil atrăgător și concis, cu observarea atentă a metodologiei istorice, Constantin Vlăduț, în monografia sa despre Ion Câmpineanu, a reușit o valoroasă și amplă analiză despre viața și activitatea unuia dintre cei mai de seamă luptători pentru autonomie și demnitate națională, într-o perioadă de vădit regres al libertății poporului român.

Concepță pe baza unui bogat material documentar, între care numeroase documente inedite, folosite arareori sau în nici o lucrare de pînă acum, monografia despre Ion Câmpineanu se integrează istoriografiei contemporane ca o contribuție meritorie, atât sub aspectul interpretării, cât și sub cel al evidențierii unor noi date documentare, deosebit de utile progresului cercetării. Prezentată cu succes ca teză de doctorat, cu cîțiva ani în urmă, carteia lui Constantin

Vlăduț a fost supusă unui riguros control științific, înaintea publicării.

Încă de la început, autorul precizează scopul urmărit, anume de a prezenta viața și activitatea lui Ion Câmpineanu în cadrul general al luptei pentru redeșteptare națională: „Cunoașterea aprofundată a eforturilor și riscurilor prin care s-a păstrat autonomia și ființa țării, a împrejurărilor și dificultăților prin care s-a cristalizat națiunea română și s-a format statul român modern, precum și cunoașterea meritelor și vredniciei acelor oameni care s-au făcut exponenții ideilor și năzuințelor fundamentale ale poporului nostru constituie o problemă de larg interes. Ion Câmpineanu ocupă în această privință un loc de frunte . . .” (p.5.).

Personalitate cu influență și de prestigiu între contemporani, Ion Câmpineanu a strîns în jurul său „toate talentele și patriotii vremii oameni politici, scriitori, poeți, pictori, istorici”. Meritele lui sunt cu atât mai mari, căci activează într-o perioadă de început a luptei pentru emancipare națională, în condiții deosebit de grele. Autorul nu omite existența unor idei și acțiuni similare înaintea lui Câmpineanu. Spre deosebire de trecut, însă „aceste idei au căpătat o formulare teoretică clară, de unitate integrală, cu un program de acțiune ce trebuia realizat cu orice preț” (p.6).

În introducerea la primul capitol sunt expuse, cu convingere, uneori poate cu prea multă pasiune pentru subiect, unele aprecieri cu caracter general și unele judecății de valoare, care ar fi avut o mai bună așezare în finalul lucrării, ele fiind, de fapt, concluzii. În continuare, autorul insistă asupra principalelor categorii de izvoare. La prima categorie analizată, se menționează, în primul rînd, Ion Ghica, nepot de soră al lui Ion Câmpineanu, apoi I.C. Filitti, N. Iorga, P.P. Pana Itescu, Constantin C. Giurescu, Cornelia Bodea etc. S-ar fi cuvenit amintită și chiar analizată pe larg, lucrarea, în trei volume a lui Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, valoroasă contribuție la cunoașterea resorturilor intime ale ideologiei diferitelor grupări politice din secolul al XIX-lea.

O pondere aparte, mai ales de natură calitativă, au izvoarele inedite, existente la s>c>ia manuscrise a Bibliotecii Academiei R.S. România, Arhiva Iсторică Centrală, Biblioteca Centrală de Stat. Una dintre cele mai importante surse documentare este Arhiva Alexandru Dimitrie Ghica, folosită pe larg și în mod judicatos în lucrare. Sunt finalizate apoi izvoarele inedite, scările memorialistice și presa.

În capitolul al II-lea autorul insistă, în teori cu amănunte, asupra originii lui Ion Cămpineanu, profilului politic și moral al ascendenților săi pe linie paternă și maternă, analizând, argumentat condițiile optime de formare în spiritul dragostei de neam și patrie. După tată, descindea din vechile familiile de boieri români ale Cămpinenilor și Cantemireștilor, iar după mamă din boierii Candești și Vacărești. Constantin Vlăduț constată că boierii Cămpineni erau trecuți în marea cronică Brîncovenească alături de cele mai ilustre familii de boieri printre care: Cantacuzinii, Bălenii, Vacăreștii, Bălăcenii, Candeștii și.a.

Scarlat Cămpineanu, împreună cu fratele său Constantin, se integrase partidei naționale boierești care, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, se preocupă de viitorul țării. Deși nu se reușește, desigur din motive obiective, stabilirea certă a datei de naștere a lui Ion Cămpineanu se constată, prin comparație cu alții frați ai săi, că s-ar fi născut într-unul din ultimii ani ai secolului al XVIII-lea.

Pentru a evidenția mediul de formare a lui Ion Cămpineanu, autorul recurge la numeroase surse de informare edite, insistând îndelung asupra ultimelor domnii fanariote spre a putea determina în mod obiectiv, condițiile existente, în acel timp, în vederea instruirii și educării fiilor de boieri. În acest sens, poate că n-ar fi fost lipsită de interes consultarea și altor lucrări, referitoare la istoria învățământului, care analizează aspecte din cele mai diverse ale problemelor școlare din acel timp. Desigur, autorul a procedat judicatos, punând accentul pe analiza condițiilor politice și socio-economice. Unele date, însă, despre aspectele menționate, ar fi întregit armonios tabloul epocii, atât de bine realizat, de altfel, de către autor din punctele de vedere pe care și le-a propus.

Constantin Vlăduț, în analiza trăsăturilor definitorii ale regimului fanariot, se dovedește un bun analist, mergind pînă la sesizarea și evidențierea celor mai intime resorturi ale sale, consecințelor sale nefaste, pe plan general, fără a omite unele urmări cu caracter pozitiv.

Ion Cămpineanu și-a făcut studiile la „Academie grecească” din București, unde funcționau cunoscuți profesori ca: Neofit Duca, Constantin Vardalău, Veniamin din Lesbos. „Acești profesori renumiți au făcut

din catedrele lor adevătare tribune, de unde iradiau ideile luministe și rationaliste, opuse ideologiei feudale” (p.48). Acestea vor fi de altfel și ideile înșușite cu sîrguină și interes de către Ion Cămpineanu în timpul studiilor la școala grecească, pentru că de educare în spiritul național, patriotic nu putea fi vorba. Unii dintre fiii de boieri uitaseră de sentimentele patriotice, ceea ce nu se va întimpla cu Ioan Cămpineanu și alții, animați permanent de dragoste de patrie.

Anii formării intelectuale ale lui Ion Cămpineanu sunt cei ai pătrunderii mai intense a luminismului în țările române. Dacă despre acest curent se pot spune multe, și autorului nu i-au lipsit datele, despre Ion Cămpineanu, ca elev, informațiile documentare sunt mai puține și disparate. Din toate acestea, s-a reușit totuși desprinderă esențialului și anume, că viitorul om politic de mai tîrziu dirigitorul curajos al partidei naționale, în această perioadă reținuse tot ce era mai bun dintr-un sistem de învățămînt care îmbina „vechiul mod boieresc de tradiție bizantină, erudit și moralizant” cu „spiritul ideilor abstracte și rationaliste ale culturii franceze” (p.47).

Despre Ion Cămpineanu și dezvoltarea ideii naționale se insistă, pe larg, într-un al treilea capitol.

Din numeroasele surse documentare certe, Constantin Vlăduț reține date statistice deosebit de interesante pentru dezvoltarea economică și socială, realizând trăsăturile esențiale ale regimului politic regulamentar, precum și cadrul istoric sud-european în care evoluă economia Țării Românești. Cu toate vicisitudinile ocupăției armate și instaurării protectoratului, Principatele române „înregistrează progres vizibile în domeniile fundamentale” (p.51). Autorul desprinde cîteva date statistice semnificative, în sensul susținerii acestei concluzii, redîndu-le sistematic, într-o înlănuire logică. Ele atestă, pe deplin, evoluția, mai încăță comparativ cu alte popoare, dar în mod cert în direcția unui progres sensibil. Autorul constată că: „Industria Țării Românești... cunoaște unele realizări cu toate inconvenientele create de dubla subordonare a țării față de cele două mari puteri, ce perpetua abuzurile și nesiguranța averii sau persoanei” (p.54).

Concomitent, coinejul se încadra în circuitul economic european, îndeosebi după 1829. Cercalele devin prioritare ca marfă și competitivă pe piața Europei Occidentale.

Mai mult ca oricând, se constată o dezvoltare culturală cu urmări pozitive pe plan național. Studierea filologici și istorici, pentru aflarea și propagarea originii latine a poporului român și a drepturilor sale istorice asupra pămîntului pe care l-a locuit, muncit și apără,

neintrerupt, generație după generație, se dovedea preocuparea primordială a patrioților luminași din deceniile premergătoare revoluției de la 1818.

Printre cei dinții, în această operă grandioasă și plină de riscuri, atât de necesară făuririi conștiinței naționale și, drept urmare, a unei generații de luptători și revoluționari, va fi, așa precum constată Constantin Vlăduț, Ion Câmpineanu. Rolul lui, în această perioadă a fost dintre cele mai însemnate. Rămînind totuși de determinat cu mai multă certitudine poziția sa ideologică. A fost numai un boier liberal? A aderat cu toată convingerea la noua ideologie a burgheziei în formare? Sau a fost un element de tranziție între două curente politice și ideologice? Acestea sunt unele probleme asupra cărora s-ar fi putut insista mai mult. Altintreți, e greu de explicat atitudinea sa moderată, chiar conservatoare, în unele privințe, în timpul revoluției de la 1848 și după aceea, prin concursul dat puterii protecțoare pentru lichidarea urmărilor revoluției.

Autorul analizează pe larg, în cuprinsul capitolului menționat, consecințele nefaste, pe plan general, ale instituirii regimului regulamentar: „Regulamentul organic nu rezolvase nici una dintre mariile probleme ce se puneau societății din Principate la acea dată” (p.63).

Reușind să atragă în jurul său elementele cele mai înaintate ale vremii, Ion Câmpineanu devine, în deceniu al IV-lea, mentorul și dirigitorul curentului politic denumit partid națională, cu scopul săvădit de a lupta pentru realizarea idealurilor naționale: recistigarea drepturilor de autonomie a Principatelor prin înălțarea protectoratului, care stănjenea orice evoluție materială sau spirituală a poporului român.

În vederea atingerii acestui scop, Câmpineanu a pus la dispoziție totul: avere și influență sa, prestigiul de care se bucura între contemporani.

Ion Câmpineanu se afirmă în viața politică, îndeosebi începând cu anul 1833, ca deputat de Brăila în Obșteasca Adunare a Țării Românești. Până la 1836 nu se remarcă totuși prin acțiuni politice mai de seamă. Printre altele, a intrat în cadrele armatei naționale, reînființate, cu gradul de căpitan. Împreună cu Ioan Heliade Rădulescu înfințează, în 1833, Societatea filarmonică, căreia îl este dedicat în monografie un capitol special. Cu o durată scurtă, de numai 5 ani, această Societate a avut un rol cultural și politic de seamă.

Până la 1836 nu s-au produs incidente între Adunarea Obștească și domnitor. După această dată, colaborarea devine dificilă, sfîrșind într-un acut conflict. Autorul analizează, într-un capitol aparte, activitatea legală a lui

Câmpineanu într-o apărarea autonomiei față de ingerințele puterii protecțoare. Prieten din copilarie cu domnitorul Al. D. Ghica, ulterior relațiile cu acesta devin încordate. La începutul anului 1836, opozitia din Adunarea Obștească devine activă. Mai mulți deputați critică abuzurile administrației. Domnitorul reacționează prompt, intensificând controlul asupra Adunării. În continuare, Ion Câmpineanu devine tot mai activ în viață publică. Fapt semnificativ, în 1837 își eliberează robii, apoi, în mod săvădit, își face cunoscută public atitudinea sa patriotică, uneori într-un mod accentuat.

Activitatea legală a partidei naționale pentru autonomie duce, în final, la un conflict deschis cu domnitorul în privința articolului adițional la Regulamentul organic, împins de către puterea protecțoare. Aceasta leză grav dreptul la autonomie al Principatelor. În carte se insistă, cu amănunte, asupra inabilurilor acestui articol și asupra opozitiei îndrîjite la adoptarea lui. Întrucât infirma dreptul de legiferare al țării. Presiunile din afară asupra domnitorului determină acțiuni energice din partea sa împotriva opozitiei. Ion Câmpineanu protestează contra acestor presiuni. La 15 iulie 1835 Adunarea îl respinge printr-un raport-protest. Forțele potrivnice erau însă mai puternice. Ședințele Adunării sunt suspendate, reluindu-se abia la 9 mai 1838, cind s-a dat citire firmanului turcesc de condamnare a respingerii articolului adițional. Ion Câmpineanu a lipsit. Deputații partidei naționale se consultau cu consiliul Angliei și Franței. În cele din urmă, opozitia a cedat presiunilor, adoptându-se în Adunare „Înțeparea la Regulamentul Organic a articolului adițional și a celorlalte dispoziții” (p.124).

Autorul conchide, cu deplin temei, că în urma acestor manevre diplomatice și politice: „Rusia țaristă încălcă statutul legal de autonomie a Țării Românești și Moldovei. Din această perioadă... influența Rusiei țariste în Principate intră într-o gravă criză” (p.125). Pentru Ion Câmpineanu începe o nouă etapă de luptă, în vederea realizării idealurilor naționale, aceea a luptei ilegale, cu mai multe riscuri și privațiumi.

Activității ilegale î se rezervă în carte un capitol special. Constantin Vlăduț remarcă, pe bună dreptate, că încă de la început activitatea politică a lui I. Câmpineanu și celor lalți patrioți a avut caracter ilegal, sfidind existența unor măsuri legale contra mișcarilor menite a schimba vecină stare de lucruri. Dar, până la 1837, s-a pus mai mult accentul pe activitatea opozitionistă în Adunarea Obștească. Eșuarea acesteia, prin presiunile energice exercitate din afară, a determinat trecerea, mai accentuată, spre mijloacele ilegale de luptă, considerate mai eficiente,

În noile condiții create. Autorul consideră că nu există altă cale: „Cenzura neserisă, dar foarte aspră, pe care o impusese și domniile regulamentare, care nu permitea nici o reflecție publică pe marginea controlului extern, a corupciei administrației etc. făcea orice activitate legală, de acest gen, ineficientă” (p. 126).

De altfel, subliniază Constantin Vlăduț, peste tot, aproape, în Europa, se acționează în secret contra stărilor de lucruri existente. O astfel de societate politică secretă este înființată și condusă de Ion Câmpineanu în Tara Românească. Dintre membrii săi, nu lipseau Emanoil Băleanu, Ianeu Filipescu, Heliade Rădulescu, Grigore Cantacuzino, Ioan Rosetti, deși afirmații cu prilejul conflictului provocat de dezbaterea includerii în Regulamentul Organică a articolului adițional, precum și tinerii aderanți: Ion Voinescu II, Cezar Bolliac, Teodor Diamant, Grigore Alexandrescu.

Activitatea acestei societăți politice secrete se va concretiza în elaborarea a două documente deosebit de importante: *Act de unire și independență întocmit și semnat la 1/13 noiembrie 1838 și Osebitul act de numire a suveranilor românilor* din 5/17 noiembrie 1838. Ambele acte sunt analizate și comentate pe larg, fiind reproduse în întregime în anexă, la sfîrșitul cărții.

Primul document era, de fapt, o declarație de principii asupra idealurilor naționale din acel timp exprimate de către partida națională și reluate, mai tîrziu, spre a fi înfăptuite în alte condiții istorice și cu alte mijloace: unirea și independența românilor de pretutindeni, idee generoasă, care a aninat la luptă numeroși militanți din toate provințiile istorice românești. Abuzul săvîrșit în Adunare, al includerii forțate a articolului adițional în Regulamentul organică, era suficient pentru Ion Câmpineanu spre a se considera „dezlegat de orice aparență legală și îndreptățit la acte care contraveneau legilor contemporane ale țării” (p.129).

Semnatarii *Actului de unire și independență* au procedat la denunțarea legăturilor de vasalitate față de imperiul otoman, care și încălecase atribuțele de suzeranitate în repetate rînduri. Întrucât puterea otomană slăbise și nevroind că Tara Românească să aibă dintr-o dată împotriva sa două imperii puternice, se propunea răscumpărarea obligațiilor față de Turcia. Se concepeau apoi unele legi, menite să înlocui Regulamentul organic, apoi se preconiza alegerea unui domn cu drept de ereditate la tron. *Osebitul act de numire a suveranului român* constituia o completare, o dezvoltare parțială a primului document. Prerogativele domnitorului, prevăzute într-o constituție, îmbină concepții mai vechi, el și mai noi cu privire la rolul unui

monarh în diverse împrejurări. În fapt, erau redate sintetic concepțiile lui Ion Câmpineanu despre domnie, el însuși considerîndu-se un pretendent, pe temeiuri legitime, la tronul Țării Românești. Deși într-o oarecare măsură autorul o face, trebuia totuși insistat mai mult asupra acestui aspect subiectiv al mobilitelor conceperii prerogativelor domniei ereditare. Interesul personal al lui Ion Câmpineanu nu era nicidcum pe plan secund. Altitudinea sa moderată de mai tîrziu, cînd nu mai era atît de interesat în desfășurarea evenimentelor, fiind unorii în opozitie cu unele dintre acestea, explică cît de instabile erau convingerile sale politice. Oricum, concepind viitoarea sa domnie, Ion Câmpineanu se vedea un monarh înțelept și generos, iubitor de progres și dispus să accepte introducerea votului universal. În problema agrară, se prevedea împroprietărea comunităților sătești, care urmau să devină libere, cu pămîntul pe care-l posedau din cele mai vechi timpuri; deci emanciparea clăcașilor.

Revoluționar în conținut, programul conceput de I. Câmpineanu și adeptii săi nu prevedea totuși calea revoluționară pentru însăptuirea lui. În acest scop se preconiza o conjectură externă favorabilă și nu apelul la masile populare. Gruparea politică a lui Ion Câmpineanu nu punea temei nici pe diversele pături ale burgheziei „Ideile și programul înaintat al lui Ion Câmpineanu au avut astfel o îngustă bază socială, o slabă popularitate, și, de aici, sănse reduse de izbindă. Mișcările social-politice doritoare de progres, ce au urmat celei a lui Ion Câmpineanu, vor lîne seamă de acest neajuns” (p. 139).

Prin ideile sale generoase, îndeobști cele de unitate și independență națională, programul a avut ecou între toți români. Celealte imperii vecine se sesizează și cer măsuri immediate contra pătrunderii și mai ales urmărilor acestor idei, considerate periculoase.

O bună parte din activitatea sa, Ion Câmpineanu o dedică legitimitării pe plan european a drepturilor poporului român de a aspira și lupta pentru unitate și independență națională. Constatînd slăbirea treptată a puterii otomane în favoarea Rusiei țariste, Câmpineanu a recurs la bunăvoița puterilor apusene, spre a determina o supraveghere a drepturilor legitime ale Țărilor Române și o garanție a exercitării acestor drepturi, profund afectate de ingerințele puterii protecțioare. În acest scop, începea să bizui pe eforturile tuturor tinerilor plecați la studii sau așa și cu diverse misiuni în străinătate. Concomitent, neîntrunind adeziuni massive pentru a deveni domn, se încep și se duc tratative cu Mihail Sturdza în vederea Unirii Principatelor. Demersurile eșuează,

În condițiile intensificării crizei orientale, partida națională intră în relații cu revoluționarii polonezi. Ion Câmpineanu a avut numeroase contacte cu acestia. În februarie 1839 pleca spre Constantinopol, în secret, spre a face cunoscute puterii suzerane și diplomaților occidentali ingerințele repetate ale puterii protectoare.

Aflind de aceste demersuri, agenții țarului au determinat plecarea grabnică a lui Ion Câmpineanu. De la Constantinopol se îndreaptă spre Paris. Dar, nici acolo, nici la Londra nu va obține prea mult, din aceleși motive. Cu toate acestea: „Ideeia înlocuirii protectoratului în Principate, prin garanția colectivă a marilor puteri, hotărâtă de Congresul de pace de la Paris, în 1856, era un prim rezultat pozitiv pe drumul acțiunilor spre apusul Europei, început de Ion Câmpineanu” (p. 175).

După întoarcerea în țară, în toamna anului 1839, Ion Câmpineanu este arestat și închis. Privațiunile suportate în închisoare vor contribui la schimbare politică profundă. În martie 1841 era eliberat cu condiția de a nu mai participa la viața politică. Deprimat și de pierderea parțială a averii și de cea a funcției de deputat, se va abține temporar de la orice activitate politică. În revoluția de la 1848 a avut un rol de moderat, uneori

trecind de partea elementelor contrarevoluționare. După aceea, a acceptat să acorde concursul său puterii protectoare pentru lichidarea urmărilor revoluției. În acest timp, după cum subliniază autorul, într-unul din capitolele finale, comportarea lui Câmpineanu nu mai inspiră încredere revoluționarilor emigranți. După 1856, Ion Câmpineanu nu mai îndeplinește nici un rol politic. La decesul său, survenit în 1863, i-au fost evocate și elogiate meritele din trecut de către oameni politici ca: A. Panu și C. A. Rosetti.

Într-o manieră originală, pasionant și atractiv, Constantin Vlăduț a integrat istoriografia românești una din cele mai complexe și mai proeminente personalități ale istoriei moderne a României. Interesul acordat unei ample documentări rezultă cu prisosință din bogatul aparat critic al lucrării, organizat temeinic, cu respectarea riguroasă a criteriilor științifice. Astfel de criterii stau la baza întregii concepții a autorului, oferind cărții despre Ion Câmpineanu calități multiple, deja subliniate. În mod cert, este una dintre contribuțiile valoroase la cunoașterea trecutului istoric al poporului român, într-o din perioadele sale cele mai frâmintate.

Anastasie Iordache

ION VLĂDUTIU, *Etnografia românească. Istorico. Cultura material. obiceiuri*, București, Edit. științifică, 1973, 507 p.

Problematica din ce în ce mai diversă a cercetărilor privind fenomenele de cultură și civilizație populară, acumularea unui bogat fond de material faptic, ca și necesitatea dezvoltării unei perspective teoretice ample asupra fenomenelor studiate, impuneau cu acuitate apariția în literatura de specialitate a unei lucrări de sinteză asupra principalelor probleme ale etnografiei românești. Acest gol a fost suplinit prin carteia lui Ion Vlăduțiu, o lucrare unică în felul ei, intemeiată pe o vastă documentație, pe o întinsă bibliografie (peste 700 de titluri), pe folosirea rezultatelor de cercetare a diferitelor ramuri ale entografiei, obținute prin strădania a numerosi oameni de știință, din țara noastră, ca și pe folosirea proprietăilor sale investiții de teren, arhive și muzeu.

Era, de altfel și timpul ca, etnografia românească, depășind fază studiilor și monografilor speciale, să ajungă la treapta realizării de sinteze, moment care de obicei constituie confirmarea supremă a gradului de maturitate atins de un domeniu de cercetare al științei.

Ion Vlăduțiu își expune telul urmărit încă de la începutul lucrării sale, arătând în *Introducere*, că a urmărit „a înfățișa în măsură posibilului, evoluția cercetării etnografice a culturii populare românești și a modului de trai al poporului nostru, mișcarea de idei în domeniul etnografiei, drumul străbătut de etnonografia românească, pentru a ajunge la așezarea ei pe săgașul concepției materialist-dialectice” (p. 11).

O idee de asemenea valoroasă, urmărită de autor pe parcursul expunerii sale — și pe care mărturiile etnografice de tot felul o confirmă cu prisosință — este aceea a unității culturii populare românești, manifestată pe fondul specificității și particularismului local, a continuității permanente a culturii noastre populare.

Tot în *Introducere* autorul se preocupă de definirea noțiunii de etnografie, de precizarea a ceea ce cuprinde, ca sferă de cunoaștere, această știință.

Ni se înfățișază aici punctele de vedere divergente asupra obiectului etnografiei cu atât mai interesante, cu cît în prezent coexistă

termenii de *etnografie* și *etnologie*, care după părerea unor cercetători, definesc conținuturi cu totul diferite.

La acest capitol cunoscutul etnograf oferă o interesantă și — după părerea noastră destul de cuprinzătoare-definiție a acestui domeniu aparte al științelor sociale, precizând că consideră etnografia „ca știință care se ocupă cu studiul modului de viață, al culturii și civilizației popoarelor definindu-le trăsăturile caracteristice constante, obîrșia și cările de evoluție”. (p. 26).

În problema altă de dezbatută în prezent a raportului dintre etnografie și istorie, în lucrare se accentuează caracterul de știință istorică al etnografiei, care urmărește fenomenele culturii populare în evoluția lor istorică, în conexiunea și interdependența lor reciprocă.

Un subcapitol aparte este consacrat de autor izvoarelor de cercetare ale etnografiei românești. Dintre acestea autorul se oprește în primul rînd asupra patrimoniului muzeal, evidențiind numeroasele posibilități de valorificare științifică pe care aceasta le oferă.

În ceea ce privește izvoarele scrise sunt menționate două categorii de materiale: a) materiale științifice fixate în cursul investigațiilor efectuate de cercetători și devenite documente de arhivă; b) documente scrise, cu conținut etnografic datând din epociile feudala, modernă și contemporană.

La acest capitol dorim să semnalăm o lacună de ordin metodologică a autorului. Ni se dau, că drept, informații detaliate despre cea de a doua categorie de izvoare, în schimb nu aflăm nici o precizare despre conținutul primei categorii.

Dacă pentru specialiști este evident că aici se includ filmele etnografice, fotografii, fișe de obiect, fișe de teren, înregistrări pe benzi, pentru lectorul neavizat această omisiune creează confuzii de înțelegere, cu atât mai regretabile cu cit acest gen de materiale sunt foarte frecvente pentru cercetarea etnografică la teren.

Autorul și-a structurat lucrarea propriu-zisă în două mari compartiimente: I. *Istoricul cercetării etnografice* (p. 45—118); II. *Cultura materială. Obiceiuri* (p. 119—434).

Extrem de utilă ni se pare această primă diviziune a sintezei, referitoare la istoricul cercetării deoarece aici se întreprinde, pentru prima dată în literatura etnografică românească, o periodizare, făcută de pe poziții științifice, materialist-dialectice, a evoluției etnografiei românești.

În evoluția etnografiei românești, Ion Vlăduțin distinge mai multe etape ce se înălță din secolul XVII pînă în zilele noastre.

O primă perioadă, intitulată de autor *etapa premergătoare cercetării științifice* se întinde între sec. XVII și prima jumătate a veacului al XIX-lea.

Ea se caracterizează prin apariția timpurie la cronicarii și cărturarii români (Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir, Vasile Popp) a unor preocupări de interes etnografic. Un loc deosebit îl ocupă aici spătarul Nicolae Milescu prin descrierile sale de călătorie consacrate Chinei medievale și în special domnul și cărturarul moldovean Dimitrie Cantemir. Opera lui Cantemir, subliniază autorul, însușindu-și un punct de vedere anterior (A. Fochi), trebuie examinată în întregime fără a ne mărgini numai la *Descrierea Moldovei*, ca operă de interes etnografic major a acestuia.

Tot pentru această perioadă, de un real interes pentru cunoașterea modului de viață și a culturii populare românești, sunt mărturiile călătorilor străini care au vizitat țările române, mărturii ce constituie prețioase surse de informare pentru cercetătorul actual.

Un al doilea moment important în concepția autorului îl reprezintă *etapa de acumulare sistematică a materialelor etnografice și folclorice și de formare a etnografiei ca disciplină de sine stătătoare*. Ea ar fi cuprinsă între mijlocul secolului XIX și cel al secolului XX și s-ar subdivide în cîteva perioade.

Deja în deceniile 5—7 ale secolului trecut începe să ia avînt procesul de intensificare a cercetărilor de cultură populară, sporește interesul pentru folclor, pentru piesele de port popular care fac obiectul unor expoziții din străinătate.

În cadrul acestui capitol provoacă totuși surprindere modul parțial în care autorul a oglindit creșterea interesului pentru cunoașterea culturii populare românești la mijlocul secolului trecut. Ne referim la faptul că aici sunt menționate-deșul de cuprinzător, — relatăriile presei românești din acela perioadă despre etnografia altor popoare, dar în schimb sunt omise numeroasele știri și informații despre cultura noastră populară, care se găsesc din abundență în periodicele din a doua jumătate a secolului al XIX-lea¹.

În această perioadă — subliniază autorul — se impun prin activitatea lor rodnică și multilaterală o serie de personalități, al căror aport la dezvoltarea etnografiei românești a fost deosebit. Sunt astfel menționați Simion Florea Marian (1847—1907) și căruia cercetare

¹ Semnalăm aici numai cîteva titluri cu remarcă că exemplele sunt numai o palidă imagine a tabloului de ansamblu. Pentru port. popular: *Telegraful român*, 1891 nr. 39. Foale pentru minte înlimă și literatură. Brașov, 1848 nr. 11. Calendarul pentru poporul român. Brașov, 1860, nr. 9. Economia rurală. București, 1888, p. 449.

cuprinde în esență ei sfera vieții spirituale a poporului român, a relațiilor și datinilor de familie, Teodor Burada (1839–1923) ce a efectuat ample cercetări asupra datinilor și a obiceiurilor utilizând în studiile sale metoda comparativă, Tudor Pamfile (1883–1921), neobosit culegător al materialelor de etnografie și folclor.

O atenție aparte se acordă în lucrare perioadei de formare a etnografiei ca disciplină de sine stătătoare – perioadă ce cuprinde a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX.

Autorul consemnează aici meritul important al unora dintre promotorii marcanți ai cercetării etnografice românești: George Vilsan, care a contribuit în mod fundamental la punerea bazelor științifice ale etnografiei în țara noastră și a examinat cu minuțiozitate raporturile dintre etnografie și alte științe, Simion Mehedinți care în lucrările sale a examinat raportul antropogeografiei cu etnografia și istoria și a pledat pentru analiza fenomenelor etnografice atât în timp cît și în spațiu, Roinilus Vuia, care s-a ocupat cu studiul problemelor de teorie și metodă a științei etnografice și care, ca și G. Vilsan, a apreciat etnografia ca o disciplină științifică ce trebuie să devină autonomă de științele înrudite cu ea (istoria, geografia antropologia).

Avintul și interesul sporit pentru cunoașterea culturii populare românești, este evidentiat în perioada interbelică, printre altele și de crearea marilor muzei etnografice în aer liber: Muzeul etnografic al Transilvaniei, la Cluj (1922) și Muzeul Satului la București (1936).

Eliberarea țării de sub dominația fascistă (la 23 august 1914) și instaurarea orinduirii democrat-populare în patria noastră au marcat un moment de cotitură pentru etnografia românească contemporană.

Anii puterii populare reprezentă – în concepția autorului – etapa cercetării etnografice pe temeiul concepției marxist-leniniste.

În această etapă activitatea de cercetare etnografică s-a înfăptuit și se înfăptuiește în cadrul unor instituții de cercetare științifică, în cadrul muzeelor etnografice, precum și în cel al catedrelor universitare.

Privită în ansamblu, activitatea desfășurată în acești ani pe tărâmul etnografiei românești s-a desfășurat pe 3 direcții fundamentale: a) cercetare științifică a felului de trai al poporului român și naționalităților conlocuitoare; b) acumulare îmbogățire și păstrare a patrimoniului etnografic; c) valorificarea rezultatelor cercetării științifice.

Autorul subliniază avintul deosebit luat de publicistica în domeniul etnografiei: tratatul de artă populară, monografii pe

probleme văzute teritorial (arhitectură, port, meșteșuguri), seria atât de utilă a „Caietelor de artă populară”, reviste de specialitate, publicații muzeale, ce mărturisesc marele volum de muncă desfășurat de etnografii români în aceste ultime 3 decenii.

Toate elementele amintite anterior – opiniea Ion Vlăduțiu – vor crea astfel condițiile pentru „elaborarea, într-un timp nu prea îndepărtat a unui tratat de etnografie românească, etnografii aducindu-și în acest mod contribuția la înfăptuirea marilor sarcini trasate de cel de al X-lea Congres al P.C.R. și de Conferința Națională a Partidului privind dezvoltarea științei și culturii în patria noastră” (p. 117).

În partea a II-a a lucrării intitulată „*Cultura Materială. Obiceiuri*” autorul reușește să ne dea o imagine de ansamblu, atotcuprinzătoare asupra aspectelor esențiale ale modului de trai al poporului român și ale culturii populare tradiționale, asupra datinilor și obiceiurilor, precum și asupra unor probleme majore ale creației populare contemporane din țara noastră.

Considerăm că înainte de a trece la analiza capitolelor care compun partea a II-a a lucrării, este necesar să facem cîteva considerații despre metoda folosită de autor în tratarea fenomenelor de cultură și civilizație populară, despre concepția generală privind prezentarea lor, despre modul în care fenomenele studiate au fost încadrate în tabloul general al cercetării științifice. De fiecare dată cînd autorul ia în discuție un anumit aspect al culturii populare tradiționale, ne prezintă – pe de o parte – stadiul actual al cercetărilor, atât din țara noastră cît și din străinătate, privind domeniul respectiv, cît și rezultatele propriilor investigații de teren, opinile sale personale cu privire la problema studiată. Ion Vlăduțiu nu se mărginește doar la simpla descriere concretă a unor elemente de trai și cultură populară, ci, atunci cînd materialul faptic îi permite, analizează fenomenele în interdependență și intercondiționarea lor, avînd în vedere atât studierea determinărilor lor interne cît și conexiunile structurale ale fenomenelor, factorii cauzali în emergență și dezvoltarea lor – în scopul fixării trăsăturilor caracteristice, notelor particulare, proprii, unui element sau fenomen, a definirii și relevării originalității lor. Pentru fiecare domeniu cercetat, arată necesitatea de a se corobora datele etnografice cu cele ale istoriei, geografiei, lingvisticii, sociologiei, raportarea comparativă a concluziilor tuturor acestor științe fiind de cea mai mare importanță pentru rezolvarea unor probleme majore, cum ar fi aceea a continuității nefînterupte a poporului român pe întreg teritoriul pe care îl populează din cele mai vechi timpuri, a spe-

cificului național și contribuția sa la patrimoniul culturii și civilizației umane. Un merit deosebit al autorului este acela de a ne da în subsolul paginii, bibliografia la zi, atât cea românească cât și cea străină, pentru toate problemele dezbatute, ceea ce arată o informare susținută și o apreciere corespunzătoare a aportului tuturor înaintașilor, fără de care-asa cum însuși autorul remarcă – „apariția unei asemenea cărti nu ar fi fost nicidecum posibil”.

Un priu capitol al părții a II-a îl constituie „Așezările și gospodăriile tradiționale pe teritoriul României”.

Apariția și evoluția așezărilor și gospodăriilor din țara noastră – private ca un produs al culturii și civilizației – au fost determinate de o serie de factori: economici, demografici, social-istorici, geografici, care au acționat cu o intensitate și o pondere diferită, la epoci istorice diferite. În ceea ce privește criteriile care stau la baza tipologiei așezărilor rurale, autorul constată că nu s-a ajuns, pînă acum, la un consens unaniim, nici la noi și nici în țările vecine. În studiile de specialitate din țara noastră a fost adoptată și continuă să fie folosită clasificarea făcută de Romulus Vuia. Terminologia referitoare la așezări arată că s-au păstrat pînă în zilele noastre termeni străvechi, autohtonii, iar pe parcursul timpului, peste acest fond s-au suprapus și influențe slave, grecești, germane, turcești. Studierea terminologiei așezărilor este de cea mai mare importanță pentru cunoașterea vechimii și continuității culturii populare românești.

În lucrările lor din ultimul sfert de veac, cercetătorii au acordat gospodăriile țărănești o atenție deosebită fiind privită ca rezultatul interacțiunii unui șir întreg de factori care au acționat asupra evoluției ei într-o măsură diferită, de la o epocă istorică la alta. Autorul analizează: modul în care acest complex de factori (geografie, social-economic, etnic, ocupăriile, tradiția locală, materialele de construcție, nivelul de cunoștințe tehnice, etc.) au influențat structura și evoluția gospodării, elementele sale componente ca și tipurile de gospodării tradiționale. Gospodăria țărănească a cunoscut o lungă evoluție, dar păstrarea pînă în zilele noastre a elementelor sale esențiale constituie o dovedă de netăgăduit pentru continuitatea poporului român pe teritoriul pe care-l populează din cele mai îndepărtate timpuri.

Conviețuirea poporului român cu naționalitățile conlocuitoare, secole de-a rîndul, s-a răsfrînt și asupra gospodăriei, ea păstrînd trăsăturile specifice comunității respective, dar suferind în același timp și influență din partea naționalităților conlocuitoare din acea zonă. În zilele noastre gospodăria țărănească și-a schimbat mult infățișarea reflectînd

noile condiții de viață de la sate. Autorul constată existența a două tendințe care acționează în contemporaneitate asupra evoluției gospodăriei din mediul rural și anume: aceea de păstrare și adaptare a unor elemente tradiționale, adăugîndu-se totodată și elemente noi în funcție de posibilitățile materiale, de gradul de cunoaștere și civilizație, de gustul fiecărui membru al colectivității rurale; iar pe de altă parte, tendința transformării radicale a gospodăriei țărănești care-și schimbă structura în funcție de cerințele și condițiile noi de viață și muncă.

Studierea locuinței tradiționale formează obiectul unui alt capitol al lucrării. Ion Vlăduțiu arată aportul pe care l-a adus prin studiile lor consacrate acestui domeniu, cercetătorii români și străini. Pe baza materialelor etnografice ei au reușit să creioneze factorii care au influențat evoluția locuinței în diferite epoci istorice, interdependența dintre acești factori, evidențierind trăsăturile caracteristice, specifice ale locuinței, proprii fiecărui popor, dar și o serie de trăsături culturale, comune întregului spațiu sud-est european.

Bogatul material etnografic românesc a dat posibilitatea specialiștilor să stabilească tipologia casei tradiționale și evoluția ei din cele mai îndepărtate timpuri pînă în zilele noastre. Cercetarea locuinței tradiționale românești arată existența – pe lîngă fondul ei comun, unitar –, a unor aspecte cu caracter specific zonal. Asupra acestor particularități local-zonale se opresc pe larg autorul, ilustrîndu-le prin cele mai semnificative exemple. Alături de alte mărturii ale culturii materiale, locuința constituie un izvor documentar extrem de prețios care – așa cum arată autorul – vine să confirme odată mai mult continuitatea poporului român pe aceste meleaguri, unitatea și totodată varietatea formelor de manifestare a culturii și civilizației populare românești.

Interiorul locuinței tradiționale românești este văzut de autor ca o categorie istorică ce prezintă o mare unitate de structură dar și o serie de diferențieri zonale, datorate diversității ocupăriilor și ponderii lor, diferențierilor social-economice ale populației, modului diferit în care a evoluat tradiția locală de amenajare a interiorului. După prezentarea elementelor componente ale interiorului casei țărănești, autorul insistă asupra schimbărilor, modificărilor survenite în amenajarea interiorului, subliniind faptul că deși piesele vechi de mobilier au fost înlocuite cu altele de factură modernă, amenajarea lor păstrează în numeroase zone încă vechea structură specifică interiorului țărănesc tradițional.

Un capitol important căruia autorul îl acordă o atenție deosebită îl constituie cel intitulat „Caracteristici etnografice ale ocu-

pașilor poporului român". Autorul definește caracteristicile etnografice ale ocupațiilor tradiționale, cu scopul de a reliefa principalele elemente de cultură materială pe care ele le-au generat. Analiza principalelor ocupații tradiționale și a terminologiei legate de ele este făcută de autor pe larg, recurgindu-se la mărturiile arheologice, la datele lingvistice și etnografice, toate aceste categorii de izvoare dovedind vechimea și continuitatea ocupațiilor și deci și a populației care le-a practicat de-a lungul timpului. Schimbarea unor ocupații cu altele, ponderea lor diferită în anumite epoci istorice, s-a reflectat și asupra evoluției elementelor de cultură materială și spirituală, intensificând dezvoltarea lor sau din potrivă eliminându-le treptat, și înlocuindu-le cu alte elemente noi. Cercetarea ocupațiilor tradiționale aduce o prețioasă contribuție la cunoașterea specificului modului de trai al poporului român și a culturii populare tradiționale, a contribuției ei la patrimoniul culturii și civilizației umane.

Pe teritoriul țării noastre, agricultura și-a împărțit locul de ocupație tradițională de bază cu pastoritul, pădurăritul, meșteșugurile și industriile țărănești, fără a lipsi vreodată din economia familiilor din mediul rural. Aceeași atenție a acordat-o Ion Vlăduțiu și ocupațiilor tradiționale secundare: culesul din natură, pescuitul, vinătorea, albinăritul, care au avut o pondere mai mare în condițiile economiei naturale din epoca feudală.

Un alt capitol este consacrat „*Portului popular*” important element al culturii populare, ce a cunoscut o lungă evoluție legată de ocupațiile purtătorilor săi și a modului lor de viață. Costumul popular a format obiectul cercetării științifice, sub multiple aspecte: izvor etnografic și istoric menit să contribuie la elucidarea unor probleme de etnogeneză, la descifrarea specificului etnic, la cunoașterea conținutului culturii populare în dezvoltarea sa istorică. Sint analizați de autor factorii care au influențat evoluția portului popular (economic, social, evoluția tehnici, schimbarea materiilor prime etc.) ponderea pe care acești factori au avut-o în diferite perioade istorice. Mișcările de populație, contactul între diversele grupe de populație au favorizat circulația pieselor de port pe o vastă arie geografică. Acest aspect este ilustrat de autor prin numeroase exemple. Asupra costumului popular a acționat și acționează și în prezent producția satelor specializează în confectionarea de costume naționale. În epocile medie și modernă costumul a marcat pregnant diferențierile social-economice, o serie de piese de port fiind accesibile numai anumitor categorii sociale. Autorul analizează și căile pe care s-au făcut similităteni la sate influențate orășenești în domeniul

portului, categoriile sociale care le-au adoptat mai întâi. Deși variantele tipologice, local-zonale ale costumului popular românesc sunt numeroase, el prezintă o serie de trăsături comune, care-i conferă, o mare unitate. Ceea ce caracterizează costumul popular contemporan — aşa cum subliniază Ion Vlăduțiu — este tendința ca pe piesele de port, confectionate din materiale de fabrică, să fie cusute, ţesute sau alese în război motive ornamentale tradiționale, specifice zonei respective.

În Capitolul „*Arta populară*” autorul subliniază contribuția adusă în studierea fenomenelor de artă populară de către oamenii de știință din trecut și de astăzi. Prin tradiția ei străveche și prin varietatea formelor sale de expresie, arta populară constituie unul din cele mai complexe aspecte ale culturii românești. Autorul se oprește doar asupra anumitor genuri ale artei populare, cum ar fi domeniul cusăturilor, al broderiilor și al țesăturilor de casă, arta prelucrării lemnului, arhitectură, sculptură în lemn, ceramică, insistând asupra decorului și a legilor care-l guvernează.

În istoria culturii populare de pe întreg teritoriul României s-au înregistrat pînă în trecutul apropiat o serie de obiceiuri, credințe, legate de principalele momente din viața omului (naștere, nuntă, înmormîntare) precum și obiceiuri legate de sărbătorile de iarnă, primăvară și vară, autorul încercând în capitolul consacrat „*Obiceiurilor*” să desprindă semnificațiile și rolul lor în viața socială. Investigațiile de teren au arătat că în funcționalitatea și semnificația unora dintre aceste obiceiuri au avut loc mutații substanțiale în sensul renunțării treptate la ritualuri cu caracter magico-religios. Autorul se oprește asupra principalelor aspecte ale obiceiurilor pe care le ilustrează prin exemple semnificative, aducînd și o serie de materiale inedite. O importanță deosebită o acordă Ion Vlăduțiu cercetării aspectelor de viață socială din zilele noastre, deoarece în aceasta au loc transformări profunde, de o mare amplecare, necunoscute în etapele istorice precedente, care capătă cele mai variate forme concrete și care cu timpul pot deveni și ele tradiții.

Un ultim capitol al lucrării analizează „*Perspectivele de cercetare în etnografia românească*”. Sint jalonate cele trei direcții principale către care se îndreaptă în etapa actuală cercetările din domeniul etnografiei românești: 1) elaborarea teoriei și studierea problemelor metodologice a cercetării monografice; 2) cercetarea și alcătuirea patrimoniului culturii populare tradiționale; 3) cercetarea fenomenelor etnografice contemporane și valorificarea acestor rezultate. Autorul enunță problemele fundamentale care se do-

vedesc a fi prioritare pe planul cercetării culturii românești, arată necesitatea apariției unor lucrări de sinteză ca urmare a acumulării unui bogat material faptic ce reclamă noi mijloace de organizare și interpretare.

O bogată ilustrație în alb-negru și color, nenumărate desene, o hartă a țării noastre cu „tipuri tradiționale de case țărănești (sec. XVII începutul sec. XX)”, rezumate în limbile franceză, engleză, rusă și germană, ca și un bogat indice de materii, de nume de persoane și de localități, completează sumarul

cărții, întregind în modul cel mai competent sintezele teoretice. Desigur că o lucrare de sinteză nu poate adănci și cu atât mai puțin epuiza aspectele multiple pe care le ridică o problematică atât de vastă. Ea vine însă să suplimească lacunile existente în literatura de specialitate, oferind posibilitatea cunoașterii evoluției îndelungate din țara noastră, a înțelegerii în esență și a familiarizării cu aspecte fundamentale ale etnografiei românești.

Maria Constantin

TRÓCSÁNYI ZSOLT, *Erdélyi kormányhatósági levéltárák* (Arhivele organelor de guvernămînt ale Transilvaniei), Budapest, Akademiai Kiadó, 1973, 784 p.

Istoricul și arhivistul Trócsányi Zsolt este bine cunoscut specialiștilor din țara noastră care se ocupă cu istoria Transilvaniei secolelor XVII – XIX. O serie de lucrări, monografii și studii semnate de specialistul din Ungaria au avut un ecou favorabil în literatura de specialitate din România. Istoria social-economică, miscările țărănești din Transilvania au fost subiectele principale, care, abordate pe baza unui vast material arhivistic, rețineau interesul specialistului. Mai puțin era cunoscut la noi Trócsányi Zsolt ca arhivist, desă întrreaga lui activitate științifică este strins legată de funcția pe care o îndeplinește la Arhiva națională maghiară din Budapesta. Ampla monografie pe care încercăm să o înfățișăm pe scurt în cele ce urmează dovedește din plin că Trócsányi este tot atât de versat în domeniul arhivistici precum ne-a demonstrat că este în branșa cercetării istorice propriu-zise.

Trócsányi Zsolt a realizat un instrument de lucru util și absolut necesar pentru toți istoricii care se ocupă de istoria Transilvaniei pînă la primul război mondial. Este vorba de descrierea, mai precis, folosind terminologia de arhivistică, de inventarul celor mai importante două secții privitoare la istoria Transilvaniei din secolele XIII – XIX care se păstrează în Ungaria la Arhiva națională maghiară (Magyar Országos Levéltár) din Budapesta: Arhiva Cancelariei Transilvaniei (Secția B) și Arhivele organelor de guvernămînt ale Transilvaniei (Secția F.).

Înainte de a intra în prezentarea fondurilor din cele două secții Trócsányi Zsolt prezintă istoricul instituțiilor care au creat, prin activitatea lor, materialul arhivistic. Astfel, introducerea la volum cuprinde un amplu capitol despre guvernarea Transilvaniei între 1526 și 1872. Într-un alt capitol

autorul descrie istoricul celor două secții formate din fonduri diferite de arhivă.

Arhiva cancelariei Transilvaniei a început să se formeze odată cu crearea acestui organism de guvernămînt. Ea a preluat arhivel-conventului mănăstirii de la Cluj Mănăstur și a Capitulului de la Alba Iulia. Materialul arhivistic al acestor două locuri de adverere este cel mai vechi din tot ceea ce s-a păstrat în arhivele din Ungaria despre istoria Transilvaniei. După secularizarea averilor bisericii catolice și a mănăstirilor la 1557, cele două arhive sunt preluate pe seama curții principiere și mai ales arhiva Capitulului de la Alba Iulia se contopise în arhiva cancelariei principiere.

Arhiva Cancelariei Aulice a Transilvaniei constituie rezultatul activității acestui organ înființat în urma Diplomei Leopoldine din 1691. Ea se referă la perioada cuprinsă între sfîrșitul secolului al XVII-lea și 1848, cînd la 19 iunie, a fost desființată Cancelaria Aulică a Transilvaniei.

Pentru a înțelege mai bine natura fondurilor de arhivă ce s-au creat în urma activității acestui organ central Trócsányi descrie pe larg istoricul constituirii, specificul activității și competența Cancelariei Aulice a Transilvaniei care funcționa la Viena sub directa supraveghere și îndrumare a Curții, mai ales după ce, la mijlocul secolului al XVIII-lea, a fost precizat cercul de probleme care intrau în competență ei. Pe baza reformelor din deceniul al optulea al secolului al XVIII-lea Trócsányi precizează cercul de probleme de care se ocupa Cancelaria Aulică a Transilvaniei. Ea avea următoarele secții: Militaria, Cameralia, Commercialia, Iuridică, Contributionalia, Urbanalia, Commissariatica, Cassa Provincialis, Religiosa în genere, Publico-Politica generalia, Dicasteria, Publico-Ecclesiastica, Gratitalia, Curren-

tia precum și secții care se ocupă de controlul incasării veniturilor fiscale, de transport emigranți și colonizări, de școli, de fundații, de probleme sanitare, de organizarea liniștei interne. Pentru a oferi o imagine mai concretă cu ce se ocupau aceste secții vom enumera la cîteva dintre ele, problemele care intrau în sfera lor de preocupare. Astfel secția *Militaria* se ocupa de problemele generale legate de organizarea graniței militare, de regimenterile armatei regulate, de numirea și transferarea ofițerilor superiori, de recruti, de pedepsirea celor care căutau să se sustragă de la obligațiile militare și de controlul protocolelor comisiei militare. De secția *Cameralia* țineau următoarele probleme: transportul sării, administrarea veniturilor din dijme, vămile în general, și interdicțiile de export sau import, poșta și treburile personalului poștelui, extragerea metalelor prețioase și monetariile, transportul pe riu Someș, rezolvarea unor diferențe ce se iveau între Guberniu și Thesaurariat. Ea asigură, totodată, legătura dintre Camera imperială și Cancelaria Aulică a Transilvaniei, precum și de alte aspecte.

Este interesant și cercul de probleme ce intrau în competența secției *Commercialia*. Ea se ocupa de supravegherea protocolelor întocmite de Commissio in Commercialibus, a raportelor înaintate de Guberniu în privința manufacturilor, a meșteșugurilor și comerțului, de propunerile făcute de Guberniu, de alte organe sau de persoane particulare în privința ridicării producției agricole, a perfectionării procesului de producție și a dezvoltării exportului de produse agricole, de organizarea breslelor, de litigiile dintre negustori sau dintre negustorii din țară și persoane străine, de problema datornicilor, de rapoartele înaintate de Guberniu cu privire la clasarea negustorilor, limitarea numărului de meșteșugari, controlind, totodată, registrele și protocoalele comerciale, de sprijinirea manufacturilor noi înființate sau a celor existente, de îmbunătățirea activității economice în agricultură și industrie, precum și de alte probleme de ordin economic.

Din domeniul vieții culturale este demn de reținut în special activitatea secției de învățămînt care cuprindea următoarele domenii: rapoartele Guberniului sau ale episcopatului romano-catolic cu privire la sistemul de învățămînt, numirea cadrelor didactice și folosirea fondurilor destinate învățămîntului, problemele generale privind învățămîntul elementar, numirea învățătorilor și salarizarea lor, construirea și înzestrarea școlilor, bursele acordate celor care se pregăteau pentru activitatea din domeniul administrației publice, rezolvarea problemelor ce rezultau din instrucțiunile organelor superioare cu privire la învățămînt, întocmirea protoco-

lerelor comisiei de cenzură, măsuri pentru supravegherea respectării listei de cărți interzise (lista fiind primită de Cancelaria Aulică a Transilvaniei din partea Cancelariei Ceho-Austriece) și altele.

Am făcut această enumerare cu scopul de a atrage atenția cit de inmultilateral și cuprinsător poate fi materialul arhivistic creat de diferitele secții ale Cancelariei Aulice a Transilvaniei. Am oferit doar exemple din cele patru domenii de activitate (militar, fiscal, comercial și învățămînt), dar tot atât de bogată și diversificată era și activitatea secției *Urbaria* sau a celorlalte secții.

Pentru a ilustra modul în care Trócsányi descrie fondurile din Arhiva Cancelariei Aulice a Transilvaniei ne vom opri pe scurt asupra primului fond din această arhivă care cuprinde actele cu caracter general, copii după condiții generale, instrumente de lucru și registre ajutătoare. Se indică mai întîi denumirea fondului și cota sub care se păstrează el (*B. 2. Acta Generalia*), urmează apoi perioada la care se referă actele cuprinse în fond (în cazul de față (1000) 1694 – 1848) și în sfîrșit cantitatea materialului (3281 de pachete, 2 cutii și 206 volume). După aceste date generale, care figurează la toate fondurile, urmează o prezentare mai detaliată a părților componente ale fondului. Își aici mai întîi se indică cota (de exemplu 3275 3364) apoi denumirea materialului (Registre) perioada la care se referă (1791 – 1818) și, în sfîrșit, cantitatea materialului (90 de volume). Abia după aceste informații sumare se oferă cititorului trecerea în revistă a conținutului materialului de arhivă. În această carte Trócsányi se străduiește să ofere informații cît mai bogate. Să luăm, spre exemplu, pachetul aflat sub cota 3475 cu titlul *Ordinationes in rebus studiorum aulicæ* care se referă la perioada cuprinsă între 1738 și 1834. De la început Trócsányi precizează că este vorba de cartea de însemnări (rezumat) ale datelor generale din Arhiva Cancelariei Aulice a Transilvaniei. Actele acestea sunt: „rapoartele Guberniului Transilvaniei rescripte și decrete, dar se intîlnesc printre ele acte întocmite de alte foruri (bisericesti sau laice)”. În ce privește conținutul acestor rapoarte, Trócsányi arată că ele se referă la organizarea sistemului de școli (tipuri de școli sau unele instituții de învățămînt, înființarea așezămintelor de învățămînt, înzestrarea lor cu material didactic, numirea personalului didactic, salarizarea lui, pensiile etc.), la activitatea școlilor (programa învățămîntului sau instrucționile date personalului didactic, dări de seamă despre starea generală a școlilor, despre desfășurarea învățămîntului, la fundații și bresle, la controlul exercitat asupra întregului sistem de învățămînt, la situația școlilor protestante, la

măsurile luate după desființarea ordinului iezuiților). După o asemenea grupare Trócsányi pomenește și de unele acte mai importante care nu se încadrează în cercul problematicii amintit mai sus. În acest context amintește, de exemplu la prezentarea pachetului de față, acele care se referă la biblioteca universitară din Cluj, la grădina botanică de aici, la asigurarea bazei pentru pregătirea unor ingineri sau la activitatea tipografiei ori la organizarea sistemului sanitar. La încheierea fiecărui fond sau părți din diferitele fonduri Trócsányi indică instrumentele de arhivă (cataloge, inventare etc.) care stau la dispoziția cercetătorului (dacă ele există) și felul în care trebuie completat buletinul de cerere.

Amintim că Arhiva Cancelariei Aulice a Transilvaniei cuprinde 52 de fonduri, prezentarea cărora ocupă în carteia voluminoasă a lui Trócsányi circa 100 de pagini. De un interes aparte este fondul : B 46 *Protocolum super actis diacalibus*. Acest fond constă din 6 volume se referă la dietele dintre 1790 și 1792 și cuprinde o serie de materiale de arhivă de mare interes românesc. Printre acestea se cuvine să fie amintite actele referitoare la dezbatările din dietele de la 1790 – 1791 și 1792 legate de înaintarea actului politic românesc care a fost *Supplex Libellus Valachorum* sau cele care conțin informații de mare însemnatate despre relațiile dintre Transilvania și Principatul Dunărense la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Un material arhivistice deosebit de important pentru istoria poporului român conține și fondul intitulat : *Actele președintelui Cancelariei Aulice a Transilvaniei Teleki Sámu*. Acest fond, care se referă la perioada dintre 1791 și 1822, cuprinde izvoare de primă mină pentru misarea națională a românilor transilvăneni la sfârșitul secolului al XVIII-lea și evenimentele din Tara Românească în timpul ridicării norodoului sub conducerea lui Tudor Vladimirescu precum și ecoul acestia printre români din Transilvania.

Mult mai complexe și incomparabil mai bogate sunt arhivele organelor de guvernămînt din Transilvania. Ele cuprind mai multe arhive (Arhiva Capitulului de la Alba Iulia, Arhiva Conventului de la Cluj, Arhiva Guberniului Transilvaniei, Arhiva Comisariatului Suprem al Transilvaniei, Arhiva Exactoratului Suprem al Transilvaniei, Arhiva Fiscală a Transilvaniei, Arhiva organelor revoluționare maghiare din 1849, Arhiva organelor centrale transilvănenе dintre 1819 și 1879, Arhiva organelor de guvernămînt din perioada lui Iosif al II-lea) și prezentarea lor ocupă în carteia lui Trócsányi peste 600 de pagini. Este de amintit că în afară de materialele constituite în „arhive” există o serie de fonduri care nu sunt enscrise în arhi-

vele enumerate mai sus. Trócsányi prezintă și de data aceasta nu numai istoricul organelor care au creat fondurile de arhivă respective ci și soarta arhivelor, adică măsura în care materialul arhivistice creat s-a păstrat.

Toate aceste „arhive” și fonduri formează Secțiunea F a Arhivelor Naționale din Buda-pesta. În ordinea în care sunt prezentate în carteia lui Trócsányi, ele sunt următoarele :

Arhiva Capitulului de la Alba-Iulia cuprinde în total 14 fonduri și se referă la perioada dintre 1527 și 1881 (Actele anterioare anului 1527, care erau odinioară în această arhivă, au fost încadrăte în Arhiva de diplome (Diplomatikai Levéltár). Această arhivă conține materialul cel mai bogat cu privire la istoria Transilvaniei în secolele XVI – XVII.

Arhiva Conventului de la Cluj Mănăștur împărțită în 20 de fonduri se referă în esență la aceeași perioadă ca și cea a Capitulului de Alba-Iulia.

Arhiva Guberniului Transilvaniei se referă la perioada dintre 1690 și 1849, perioadă în care a funcționat acest organ de guvernămînt supus Viciei, care avea însă sediul în Transilvania. Cele peste 100 fonduri ale acestei arhive cuprind un material foarte bogat pentru istoria Transilvaniei din secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Arhiva Comisariatului Suprem al Transilvaniei are peste 80 de fonduri cu un imens material arhivistice, care se referă la aceeași perioadă ca și arhiva guberniului. În ce privește conținutul acestui material el cuprinde în cea mai mare parte informații statistice cu privire la dări, la întreținerea armatei etc.

Arhiva Exactoratului Suprem cu un total de 75 de fonduri arhivistice conține în realitate un material de aceeași natură ca și arhiva comisariatului, poate cu un aspect mai pronunțat în privința conserierilor de populație contribuabilă.

Arhiva Fiscală a Transilvaniei este una din arhivele cele mai bogate cu privire la istoria economică a Transilvaniei în secolele XVI – XIX. Pentru a ilustra afirmația sa de mai sus, amintim că numai fondul Arhivei Fiscale a Transilvaniei (F 234) însumează 832 de pachete, 93 de volume și 3 lăzi de material arhivistice de o deosebită valoare.

Arhiva organelor revoluționare maghiare din 1849 a fost creată de activitatea acestor organe, în special de activitatea împăternicărilor guvernamentali. Ea cuprinde un material foarte valoros pentru cea de a doua perioadă a revoluției burgozeo-democratice din Transilvania de la 1848 – 1849.

Arhiva organelor centrale transilvănenе dintr-1849 și 1867 este și ea foarte bogată nu numai pentru istoria politică a provin-

cici din perioada absolutistă și liberală, ci și pentru istoria economică și socială.

Arhiva organelor de guvernămînt ale Transilvaniei în perioada lui Iosif al II-lea a fost creată în cea mai mare parte de activitatea celor trei cercuri (Cluj, Sibiu și Făgăraș), create în timpul împăratului luminat și care erau chemate să înlocuiască vechea împărțire teritorial-administrativă a provinciei.

Un număr de 80 de fonduri nu sunt cuprinse în „arhivele” de mai sus, ele constituind fonduri separate cu un material de arhivă foarte variat, de la fondul de condiții în limba română, pînă la fondul de rapoarte ale jandarmeriei.

Chiar și această prezentare sumară și schematică a cărții lui Trócsányi, ne arată

că ne aflăm în fața unui instrument de lucru indispensabil pentru orice istoric care se ocupă de istoria Transilvaniei. În fond, fără a se deplasa în țara vecină, istoricul cercetător are posibilitatea de a se orienta asupra materialelor de arhivă cuprinse în fondurile descrise de Trócsányi Zsolt. Cercetarea este astfel mult înlesnită, cercetătorul știind încă dinainte în ce fonduri găsește materiale pentru tema cu care se ocupă.

Cartea lui Trócsányi este un model de prezentare și informare, un instrument de arhivă care va fi din ce în ce mai mult folosit.

Margareta Gáspár

MAURICE AGULHON, *1848 ou l'apprentissage de la République 1848 – 1852* Paris, Editions du Seuil, 1973, 353 p.

De mai bine de un secol anul 1848 a preocupat și preocupa încă pe istorici pentru a lămuri multiplele probleme ale revoluției care a cuprins unele popoare din Europa, revoluția pe care contemporanii acelor vremuri au numit-o cînd „primăvara popoarelor”, cînd „furtuna generală”; și eu atît mai mult cu cît evenimentele petrecute în Franța în acel an au pus bazele celei de-două republici din istoria acestei țări. De aceea nu a surprins pe nimeni că istoricul francez Maurice Agulhon, profesor la Universitatea din Paris I, a consacrat acestei probleme o monografie, care poate fi și sinteză în același timp, în cadrul unei colecții menită să atragă, prin volumele apărute pînă acum și prin cele anunțate că vor apărea, atenția specialiștilor interesați să cunoască dizeritele probleme ale istoriei Franței contemporane.

Dar pentru a aprecia la justă valoare volumul de față, pe care-l recenzăm, cititorul trebuie să fie avertizat asupra preocupărilor autorului și mai ales asupra principalelor sale lucrări. În acest sens menționăm că Maurice Agulhon a studiat mult timp unele probleme de istorie regională a Franței — și anume din Provence — în cadrul unor sinteze, monografii, culegeri de documente, atlase istorice; totodată istoricul francez a colaborat la unele sinteze privind epoca modernă și contemporană din istoria patriei sale. Cît privește contribuția de față la istoriografia anului revoluționar 1848 în Franță ea se inscrie printre incercările recente de a supune unei profunde analize acest important eveniment de valoare europeană totodală. Această contribuție reflectă de altfel chiar din titlul lucrării punctul de vedere nou al

autorului care privește și analizează evenimentele istorice din Franța petrecute mai bine de un secol. Pentru mulți istorici 1848 înseamnă revoluție, în Franță revoluție burgheză, în alte țări europene revoluție burghezo-democratică. Lui Maurice Agulhon 1848 îi sugerează nu numai atît, ci și schimarea de regim politic, trecerea de la monarhie la republiecă în noi condiții istorice cu totul deosebite de acelea din 1792. De altfel întreaga luerare este străbalută ca un fir roșu de felul cum ideea aceasta de republică a evoluat în mentalitatea contemporanilor acelor vremuri nu numai în anii 1848 — 1852, ci și din momentul proclamării primei republici în Franța pînă la 1848. De asemenea pe autor în preocupă modul cum burghezia liberală odată ajunsă la putere a luptat fățis, și cu înverșunare împotriva aspirațiilor maselor populare insuflate de dorința de a materializa prin reforme socialismul în propria lor țară.

Pentru mulți istorici care abordează o astfel de temă există o preocupare deosebită de a stabili cauzele diferențelor (imediate și îndepărtate) ale izbucnirii revoluției din 1848. Maurice Agulhon se deosebește de ei prin faptul că este interesat mai mult să cunoască imaginea despre statul republican care mai stăruia în amintirea generației pașoptiste (quarante — huitards) franceze și din ce motive aceasta consideră ca legitimă necesitatea instaurării republicii după abolirea monarhiei orleaniste. Aceasta este de fapt și conținutul primului capitol (din cele şapte cîte sint în total) al lucrării. Astfel pe baza materialelor publicate pînă acum, dar și de arhivă (deși multe din documentele epocii

au fost publicate) și a unor lucrări mai vechi aparținând lui J. Michelet, A. de Lamartine, Louis Blanc, A. Esquiros și mai noi (Ph. Vigier, L. Girard, J. Godechot, etc.) Maurice Agulhon reușește să transmită cititorului date suficiente din care rezultă că în ajunul anului 1848 societatea franceză a cunoscut o profundă criză industrial-comercială dar și agrară cu grave urmări asupra principalilor contribuabili ai țării, proletariatul și țărăniminea. Oricum guvernul lui Guizot trebuia să rezolve două mari probleme înainte ca monarhia să fie abolită, și anume problema muncitorească și problema țărănească.

Aceeași criză cu caracter multiplu avea să influențeze și gîndirea politică a burgheziei liberale din opoziție la care se constată tendință spre reforme menite să lărgească bazele puterii politice, prin acordarea mai întâi a votului universal, pe care conservatorismul lui Guizot îl condamnase la inexistență de mai multă vreme.

Autorul supune de asemenea analizei, situația grupărilor politice din acea vreme care încă nu formață partide în sensul modern al cuvintului, dar care existau fie în sinul membrilor Camerei deputaților, fie mai ales în rîndul intelectualilor entuziasmați de programul de reforme preconizat de redacția ziarelor „Le National” și „La Réforme”. Cât privește așa-zisele asociații politice legale sau secrete, ele încă nu se maturizaseră și deci nu puteau să atragă forțe sociale suficiente pentru a lupta sătîș și cu succes contra guvernelor lui Ludovic-Filip, dacă împrejurările istorice din februarie 1848 nu le-o ofereau.

Dar ceea ce se spune mai puțin în alte lucrări pe această temă astăzi în cea de față, și anume care era poziția țărănimii și a muncitorum franceze față de așa-zisa partidă republicană. La vremea respectivă în rîndul țărănimii erau prea puțini intelectuali care ar fi putut antrena această imensă forță socială în lupta politică, iar muncitorii se aflau încă la remorca burgheziei liberale în rîndul căreia ideile socialismului furierist făcuseră numeroși adepti. În ceea ce privește socialismul și adeptii lui la vremea respectivă avea în mentalitatea contemporanilor un alt conținut decât acela pe care îl atribuim în zilele noastre. Datorită acestor considerente care rezultă din analiza condițiilor interne (social-economice și politice) revoluția din februarie 1848 avea să izbucnească ca și cea din 1830 la Paris, unde se va da lovitura de grație guvernului monarhist al lui Guizot.

Analiza evenimentelor din Franța desfășurate între 24 februarie și 4 mai considerate de autor a fi nivelul cel mai înalt al luptei burgheziei liberale pentru drepturi politice în Franța și care de fapt coincide cu existența guvernului provizoriu, face obiectul unei

analize deosebite. În același timp, aşa cum afiră Maurice Agulhon, este perioada de existență propriu-zisă a celei de-a doua republiki (proclamată în mod oficial abia la 4 mai și nu la 24 februarie, ceea ce are o semnificație deosebită) deoarece ceea ce a urmat nu avea să ducă decât la restaurarea treptată a imperiului bonapartist.

În această parte a lucrării de față apare mai evident răspunsul la întrebarea: de ce lupta pe baricade de la Paris din februarie 1848 a dus la căderea monarhiei orleaniste tot atât de ușor ca și monarhia burbonilor din 1830; de ce în guvernul provizoriu cu caracter republican structura politică diversă era totuși favorabilă burgheziei liberale care luase sub tutela ei și țărăniminea și muncitorimea; de ce republica odată proclamată avea un caracter democratic (prin acordarea votului universal, prin abolirea sclavajului, a pedepsei cu moartea, prin acordarea dreptului la muncă și fixarea numărului de ore din ziua de muncă, prin acordarea libertății presei, etc.); de ce în restul Franței și în teritoriile de dincolo de mări (deci și în Algeria) schimbarea de regim politic s-a făcut aproape fără opoziție din partea susținătorilor monarhiei orleaniste și, în fine, de ce instaurarea regimului republican a fost considerată pre-destinată în Franță ca o soluție nouă și fericioasă pentru toate clasele și păturile sociale.

De un interes deosebit și se pare analiza componenței sociale și politice a guvernului provizoriu pe care o face Maurice Agulhon menită să se înțeleagă de la început minoritatea în care s-au aflat reprezentanții muncitorum (Louis Blanc și Albert, al doilea pe numele adevărat Alexandre Martin). Pentru același motiv cititorul înțelege mai ușor de ce în februarie 1848 în Franță n-a fost adoptat ca drapel național steagul roșu, sub faldurile căruia se luptase pe baricade, ci tricolorul născut în focul revoluției din 1789. Cât privește adăugarea la tricolor a unei rozete roșii avea să fie pentru scurtă durată numai ca o concesie acordată aspirațiilor maselor populare.

Cum era și de așteptat, în condițiile în care cucerise puterea politică burghezia liberală avea de făcut față unor grele probleme economice și sociale. Autorul analizează în acest sens măsurile luate de guvernul provizoriu pentru a ieși din criza economică fără însă a acorda prea multe drepturi muncitorum și țărănimii, în scopul vădit de a ocoli satisfacerea doleanțelor maselor populare, de a preîntîmpina o ascuțire a luptei de clasă. Astfel sunt surprinse aproape în întregime tergiversările din lucrările guvernului provizoriu care, dind ascultare mai ales partidei burgheze, pe parcurs sporită prin pactizarea burgheziei liberale cu marea burgie, a

ISTORIA ROMÂNEI

G. ZANE ELENA G. ZANE: *N. Bălcescu la Biblioteca poloneză din Paris*, Edit. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1973, 98 p.

Brosura publicată de cei doi autori este un studiu în care, pe lingă informațiile privind contactele lui N. Bălcescu cu Biblioteca polonă din Paris, sunt și unele considerații interesante.

N. Bălcescu, pentru iniția dată (dar M. Kogălniceanu?) în istoriografia românească a cercut nu numai „o nouă concepție despre istorie” ci și izvoare noi (p. 5). La Viena, la Paris, la Roma, la Genova a cercetat bibliotecile și arhivele. La Paris a frecventat și biblioteca polonă, pentru că aceasta „era în acea vreme un important centru politic al intelitoalității poloneze revoluționare stabilită la Paris” (p. 9).

Întemeiată în 1838, Biblioteca polonă din Paris era, cum scria în urma revoluției de la 1848 poetul și gânditorul Sigismund Krasinski, o „expresie a Poloniei” care să se vadă în depărtare (p. 10). Pentru intelitoalității poloni „ea a rămas cel mai important centru cultural polon din Occident și o mărturie incontestabilă a apartenenței Poloniei la civilizația occidentală” (p. 15).

La venirea sa la Paris, N. Bălcescu, ale cărui relații cu polonii sunt încă puțin cercetate, a fost atras de Biblioteca polonă, nu numai pentru fondurile ei de izvoare istorice ci (...) și de însemnatatea ei politică, de semnificația pe care o reprezenta lupta revoluționara polonă pentru toate popoarele subjugate, deci și pentru români” (p. 17). Probabil că, la înființarea în 1846 a Bibliotecii române din Paris, s-a luat ca model Biblioteca poloneză (ibidem). În Biblioteca polonă N. Bălcescu a căutat în special lucrări privind istoria lui Mihai Viteazul pe care voia să o scrie (p. 30). Autorii dau numeroase titluri ale unor lucrări utilizate aci de istoricul român. În ianuarie 1848 la Collège de France ar fi profesat, alături de Jules Michelet, și Edgar Quinet și Adam Mickiewicz, care, în realitate, fuseseră înălțători înainte de 1846. Se menționează că N. Bălcescu a donat două exemplare din studiu publicat cu numele lui H. Desprez, *La Moldovalachie et le mouvement roumain*, unul Bibliotecii polone și altul

directorului acestia. Autorii inclina să crede că „broșura lui Desprez a servit pentru a face cunoscute tendințele partidului tinerimii române înaintate” (p. 46). În legătură cu aceasta înclinare, atrag atenția că încă în 1965, în studiu *Un centre révolutionnaire roumain dans les années 1845-1848: La „Société des Etudiants Roumains de Paris” (în „Nouvelles Etudes d'histoire” IV, Editions de l'Academie de la République Socialistă de România, București, 1965, p. 29) am afirmat că studiul publicat cu numele lui H. Desprez era scris, sub inspirația lui N. Bălcescu. Recent, în volumul *De la Tudor Vladimirescu la rascoala din 1907* (Edit. Seriul românesc, Craiova, 1973, p. 70-71), am mers mai departe, arăând că *Ia Moldovalachie et le mouvement roumain*, indică pana revoluției românilor democrații români.”*

În broșura pe care o semnalăm mai sunt și alte date și aprecieri care merită atenția cititorilor.

Vasile Maciu

* * * *Documente privind istoria României. Colecția Eudoxiu Ilurmuzaki (Seria nouă). Rapoarte diplomatici ruse (1797-1806)*. Sub îngrijirea aad. Andrei Oțetea, București, Editura științifică, 1974, 681 p.

Apariția acestui nou volum, alcătuit de un grup de cercetatori științifici de la Institutul de istorie „N. Iorga”, al Academiei de științe sociale și politice a R.S.R., reprezintă un eveniment notabil în activitatea de editare de documente din țara noastră.

Lucrarea începe cu o scurtă dar foarte utilă prefată, însoțită de lista publicațiilor ce cuprind documente din care s-au extras rezumat și de un repertoriu al rezumatelor tuturor documentelor, de mare ajutor pentru cercetare. Reproșăm însă autorilor că nu au indicat în acest repertoriu și paginile la care se află documentele în volum.

În continuare sunt publicate un numar de 608 documente de bază și 111 anexe, în total 719 piese. Dintre acestea sunt redate în întregime 495 documente și 110 anexe, redactate în majoritate în limba rusa (331 doc-

mente de bază și 69 anexe) iar restul în limba franceză (164 documente și 41 anexe).

Toate documentele publicate provin din Arhiva Ministerului Afacerilor Străine din Moscova și aparțin următoarelor fonduri: Consiliul general al Rusiei din Iași (367 documente și 75 anexe), Cancelaria (70 documente și 8 anexe), Arhiva principală (52 documente și 25 anexe), Ambasada Rusiei la Constantinopol (4 documente și o anexă) și Relațiile Rusiei cu Turcia (1 document). Regretăm că autorii nu au putut preciza fondul din care provine documentul 366 de la p. 178 – 180. Documentele și anexele sunt precedate de seurte rezumate în limba română, care nu ne rezolvă mult cercetarea științifică.

În volum mai figurează, intercalate în ordine cronologică, 113 rezumate dezvoltate ale unor documente publicate anterior, care nu prezintă caracterul de acte inedite. Majoritatea lor se află în publicații ruse și sovietice (100 documente și o anexă)¹, iar restul (13 documente) în lucrări românești².

Intercalarea cronologică, printre documentele inedite, a rezumelor mai sus menționate, prezintă avantajul că asigură o economie de spațiu tipografic și de hîrtie și dă posibilitatea cercetătorului român să se informeze cu ușurință asupra conținutului lor și să apeleze, în caz de trebuință, la publicațiile rusești sau românești în care ele au fost editate.

Documentele din acest volum se întind pe o perioadă de 10 ani, 1797–1806, bogată în evenimente de importanță majoră atât pe plan european cât și în istoria patriei noastre. Redactate în majoritate covîrșitoare de agenți diplomatici ruși, ele sunt destinate să servească în primul rînd interesele politicii țărîste, într-o epocă în care Europa monarhică, amenințată în echilibrul

¹ Astfel, 69 dintre ele, adică cele mai multe, sunt incluse în *Vnesušaja politika Rossii XIX i načala XX vekov*. Dokumenty Rossijskogo ministerstva inostrannych del t.1-3, Moskva, Gospo Izdat, 1960–1965; 13 documente plus o anexă în V. Bogišić, *Razbor sočinenija N. A. Popova "Rossija i Serbija"*, sestavil V. Bogišić. S prilozheniem ne kotoroj dokumentov, počerpnymi prelunuscevvenno iz Arhiva Ministerstva inostrannych del v. S.-Peterburge S.-Peterburg. Tipografia Imperatorskoj Akademii nauk, 1872; 8 documente în A.N.Petrov, *Lopu Rossii i s Tureciyu 1806–1812 gg.* Gen-stabu polk. A Petrov, t. 1, 1806 1807, S.-Peterburg, Voennaia tipografia, 1885; 7 în *Sbornik Rossijskogo Istoricheskogo Obštchestva*, S.-Peterburg, t. 70, t. 77, 1801; t. 82, 1802; t. 88, 1803; 2 în S.M. Gorjanov, *Dogovor 11(23) sentyabrya 1803 g. mezin Rossij i Turcij*, „Izvestija Mihisterstva inostrannych del“ S.-Peterburg, 1912, kn. V, p. 233–249 și 1 în *Memuary Kniazja Adama I arturovskogo i ego perepiska s imperatorom Aleksandrom I*, t. 11, Moskva, 1913.

² În lucrarea lui I. P. Panaitescu, *Corespondența lui Constantin Ipsilanti cu guvernul rusesc (1806–1812)*, București, 1933, se află 7 asemenea documente iar restul de 6 au fost publicate de Al. Vianu, în *"Romanoslavica"*, București t. IX, 1963 și t. X, 1964. Tot lui A. Vianu se datează și publicarea în revista „*Studii*”, XIV 1961 nr. 4, p. 936–937, a documentului menționat în nota de la pagina 174 precum și al celui semnalat în nota de la pagina 244, apărut tot în „*Studii*”, XV (1962), nr. 4, p. 923–225.

ei tradițional și în structura sa socio-economică și politică de către succesoarele Revoluțiilor franceze, Directoratul, Consulatul și Imperiul napoleonian, căuta forme de cooperare militaro-politică pentru înfringerea acestui pericol și revenirea, pe cît mai era posibil, la situația anterioară. În acest context, problema orientală cade pe planul al doilea și rezolvarea ei este amînată. Imperiul otoman, măcinat de adinci contradicții interne, materializate în revoltele pașalelor din regiunile periferice și în încercările acestora de a-și crea adevărate state, dispunea astfel de răgazul necesar, dar nu și de forță și de mijloace, pentru a încerca o redresare.

Pe timpul domniei țarului Pavel I, pină în anul 1801, diplomația țaristă este preocupată mai ales de rivalitatea anglo-rusă, pentru că, sub Alexandru I, acesteia să-i ia locul rivalitatea franco-rusă. Printre cauzele principale care au generat cea de-a doua rivalitate, așa cum rezultă și din documentele acestui volum, se află opoziția de interes dintre Franța și Rusia în sud-estul Europei și în Imperiul otoman, fiecare din cele două mari puteri căutând să-și subordoneze această regiune. Numeroasele documente referitoare la mișcarea lui Pasvantoglu din Vidin, pe baza cărora s-ar putea întocmi o bună monografie a acestei revolte, cuprind bogate referințe la eforturile depuse de cele două diplomații rivale de a atrage pe acest rebel care,abil, duce tratative cu ambele tabere.

Provenind în majoritate din cancelaria Consiliului general al Rusiei din Iași, documentele volumului de față conțin numeroase informații asupra situației din Moldova și Țara Românească. Aflăm printre ele tabele privind schimburile economice ale țărilor române cu Rusia și Turcia, sau tranzitul comercial dintre cele două imperii vecini, prin țara noastră. Alte tabele sau rapoarte abundă în date despre veniturile și cheltuielile celor două principate precum și despre cererile abuzive ale Portii, în bani, produse și salahori pentru repararea cetăților turcești de pe Dunăre și Nistru. Întâlnim și știri referitoare la politica fiscală excesivă a domnilor fanarioși, care ruinează țărăniminea, silind-o să se opuna, uneori cu forță, avalanșei de dări, datorate nu numai cererilor abuzive ale puterii suzerane și dorinței de imbogățire a domnilor fanarioși și a dregătorilor lor, greci și autohtoni, ci și pretențiilor răzvrătitului Pasvantoglu. Tabloul este completat cu incursiunile de jaf, în nordul Dunării, ale cetelor de cirjali și cu expedițiile organizate de rebelul pașă din Vidin. Toate aceste abuzuri, ca și plata trupelor otomane, trimise să-i izgonească pe pasanganii din Țara Românească, sunt

suportate în întregime de țărânișine, boierii continuind să se bueure de scutire totală de plata dărilor și porteslind la orice nouă încercare a vreunui domn de a-i face și pe ei contribuabili. Astfel, cercetătorul interesat în cunoașterea situației social-economice a celor două țări românești și a raporturilor lor cu Poarta suzerană, în perioada 1797–1806, găsește în acest volum un bogat material înedit care-l completează pe cel cunoscut, ajutând la o mai bună înțelegere a acestei perioade.

Deosebit de importante sunt documentele privind geneza hătiserifului din 1802 și aplicarea lui până în anul 1806. Informațiile referitoare la invaziile pasvangilor, refugierea boierilor în Transilvania și la numeroasele plingeri adresate de refugiați, mai ales Curții de la Petersburg, confirmă și întăresc concluziile istoriografiei românești că la baza acestui act au stat cererile repeatate ale locuitorilor Țării Românești, care nu mai puteau suporta situația existentă³. Din volumul, de față, reiese însă, cu destulă claritate modul în care diplomația rusă a reușit să smulgă Portii acest hătiserif de privilegii, acordat Principatelor dinăunire, și să impună ca domn în Țara Românească pe Constantin Ipsilanti, credincios Curții de la Petersburg, cu toată opoziția Franței la această numire.

Perioada 1802–1806 este caracterizată prin lupta continuă dintre Rusia și Franța, pentru influență în țările române, Rusia având partizan la București pe Constantin Ipsilanti iar Franța simpatizant la Iași pe Al. Moruzi. Pe fondul acestei rivalități franco-ruse, Rusia opune Turciei clauzele hătiserifului din 1802, ori de câte ori Poarta sau domnitorii încearcă să fixeze obligații mai mari decât cele prevăzute în acest act, reușind să limiteze abuzurile. Si cind, în 1806, la insistențele diplomației franceze, Poarta a mazilat pe cei doi domni, considerați a fi favorabili Rusiei, încălcând astfel prevederile hătiserifului menționat, care stipula că noii domni, numiți pe 7 ani, nu vor putea fi îndepărtați din domnie, înaintea expirării acestui termen, fără acordul prealabil al curților suzerană și protectoare, diplomația țaristă, care pierdea prin această dublă detronare toată influența pe care o ciștigase în principate, a folosit această încălcare drept pretext pentru a începe războiul cu Turcia.

Seîntarea, chiar și sumară, numai a minoră din principalele probleme la care se referă documentele din acest volum, evidențiază cu deosebită pregnanță importanța lor pentru o cunoaștere mai aprofundată a realităților din Moldova și Țara Românească, în contextul situației europene din perioada 1797–1806.

La sfîrșitul volumului se află un indice care se reinarcă prin grija deosebită cu care a fost întocmit pentru a ușura și mai mult munca de cercetare. Alcătuit după criterii enciclopedice, acest indice identifică cu scrupulozitate fiecare nume de persoană sau denumire geografică, stabilind forma corectă, atunci cind în documente apare o formă coruptă, iar pentru persoane se dă, în măsura în care identificarea a fost posibilă, funcțiile pe care le ocupau în acel moment și în anii în care aceste funcții au fost ocupate. De punind eforturi îndelungate și susținute, autorii indicelui au reușit să ofere cercetătorului un instrument de lucru care îi ușurează folosirea documentelor și îl scutește de investigațiile unor noi identificări. Se evită totodată și erorile ce ar putea rezulta din asemenea identificări făcute în grabă. Rare se întâlnesc în literatura de specialitate un indice întocmit cu atită conștiință și care, folosit în paralel cu rezumatul documentelor de la începutul volumului, asigură o orientare rapidă și precisă în numeroasele acte cu un conținut atât de variat.

Documentele au fost depistate de conf. univ. Al. Vianu și prelucrate, într-o primă fază, de Eugenia Georgescu-Tistă și Marina Vlașiu. Ulterior, într-o doar fază, ele au fost verificate, confruntate cu originalele și completeate de Alvina Lazea, care a întocmit și regestele și repertoriul și a verificat documentele publicate intercalându-le rezumatul, cronologic, în acest volum. Verificarea documentelor în limba franceză s-a făcut de Paul Cernovodeanu care, împreună cu Alvina Lazea, a pregătit volumul pentru tipar, Cei doi, ajutanți de Lucia Taftă, au întocmit indicile.

Trebui să subliniem și efortul meritoriu al Editurii științifice pentru tipărire în condiții grafice ireproșabile, făcând inutilă întocmirea unei erate.

Prin eforturile lăudabile depuse de colectivul de cercetători științifici de la Institutul „N. Iorga” și de Editura științifică, literatura istorică din țara noastră se îmbogățește cu o nouă operă, remarcabilă prin valoarea și bogăția informațiilor pe care le cuprinde și prin excelenta prezentare grafică.

Tr. Ionescu

³ Asupra genezel și conținutului hătiserifului din 1802 vezi; Traian Ionescu, *Hătiserif din 1802 și începutul luptei pentru asigurarea pieții interne a Principatelor dinăunire*, în „Studi și articole de istorie”, București, 1956, p. 37–78.

HORIA I. URSU. *Moldova în contextul european (1517-1527)*, București, 1972, Edit. Academiei R.S.R., colecția „Istorie și civilizație”, 153 p.

Lucrarea lui Horia I. Ursu, *Moldova în...*, încearcă să pună la îndemnă cititorilor materialul necesar cunoașterii uneia din epoci deosebit de interesante ale istoriei românești, evocată de autor în cadrul istoriei europene din primul sfert al secolului al XVI-lea. Este perioada de culme a Renașterii, în care doctrina lui Luther dezvoltată în Germania trece granițele acestei țări; este epoca marilor descoperiri geografice importante din „lumea nouă”. Pe planul politicii europene dispare supremația papală, crescind puterea casei de Habsburg care prin Carol Quintul și fratele său Ferdinand stăpinea altă Spania, statele germane, Țările de Jos, Sicilia, părți din Italia, și și Austria, Boemia, Moravia și apoi o parte din Ungaria; Franța „gloriosă” de această expansiune teritorială, este nevoită să-si creeze în răsăritul Europei un front diplomatic dar și militar și pentru realizarea lui intră în contact nemijlocit cu, Imperiul otoman, Transilvania și Polonia, ceea ce va afecta în mod direct interesul Moldovei și Țării Românești.

În aceeași perioadă Imperiul otoman condus de Selim I și mai ales de Soliman a manifestat cu multă vigoare forța sa de expansiune politică și militară și spre Europa. Îar conflictul care se naște acum între casa de Habsburg și Imperiul otoman, a inclus în desfășurarea lui, pe mai multe secole și țările române.

Pe acest fundal, țările române trec prin pulernice frământări interne datorită în special încercării disperate a marilor boieri de a reveni la o stare de anarhie feudală. În Moldova, Ștefan cel Tânăr, a reușit pentru scurt timp să restabilească autoritatea puterii domnești cu ajutorul unor categorii sociale ce se afirmă acum pe plan economic și social.

Autorul subliniază importanța epocii relativ scurte (un deceniu), pe care a reprezentat-o domnia acestui nepot al lui Ștefan cel Mare atât pe plan intern prin întărirea puterii domnești, dar mai ales pe plan extern, unde în raporturile cu Soliman Magnificul, Ioan Zapolya voievodul Transilvaniei, Sigismund al Poloniei, sau Francisc I, Ștefan cel Tânăr a dat dovadă de multă abilitate și real simț politic.

Împărtită în nouă capitole, lucrarea lui Horia I. Ursu, prezintă evoluția domniei lui Ștefăniță, din timpul minoratului, pînă la moartea sa. Sunt subliniate cu precădere, atitudinea Moldovei în fața ofensivelor otomane, raporturile diplomatice cu Polonia, față de care domnul țării reușește să păstreze autonomia, poziția acestei țări față de noua

conjunctură politică europeană, etc.; toate elementele care pun în lumină personalitatea deosebită a acestuia, și-l axează în rîndul domitorilor de seamă a istoriei noastre.

În același timp ar fi de precizat unele elemente. Autorul arată la p. 46 că soția lui Sinan Celebi a pus în mare încurcătură pe Ștefan cel Tânăr care ar fi cerut sfatul acestuia dintre boieri care au trăit un asemenea impas și în vremea lui Ștefan cel Mare și că boierii „în acest moment doar” au fost împotriva participării țării alături de turci sătăindu-l pe domnitor să rămână în tabăra creștină. Ori la p. 23, se arată că în 1517 și mai apoi chiar, conducerea boierească încearcă o axare a politicii externe moldovenești pe interesul statelor vecine creștine și a acelor apusene. Existența unui curent procreștin în rîndul boierimii moldovene (ce s-a manifestat și în timpul domniei lui Petru Rareș și a altora de mai tîrziu), arată că nu „doar” în acel moment boierii au fost adeptii unei astfel de politici.

În legătură cu pregătirea unei cruciade antiotomane în anul 1517 și în eare țărilor române le era rezervat un loc bine definit, ar fi fost mai exact de arătat că împăratul Maximilian al Germaniei ce urma să conducă forțele creștine reunite, a încercat și nu a anunțat firește și pe Sigismund al Poloniei în coalitia creștină și aceasta pentru că, pe de o parte Polonia aflată în bune raporturi cu Poarta, încă de la sfîrșitul secolului al XV-lea decea o politică destul de ambiguă față de lumea creștină, iar pe de altă parte, datorită divergențelor politice și diplomatice direcțe între Maximilian și Sigismund care împiedicau o colaborare eficientă.

De asemenea în legătură cu rezultatele campaniei din 1526 contra Ungariei, nu se poate vorbi de totala înselare a țării Românești la Imperiul otoman, ci mai degrabă o înăsprire a regimului. Căci și după această dată se mențină o grupare boierească filo-creștină și de asemenea se cunosc încercări ale unor domni: (ca Moise Vodă, Vlad Vîntilă sau Radu Paisie), care deși nu sunt numiți în domnie direct de turci au căutat să mențină și să dezvolte relațiile cu lumea Europeană central-apusene.

În sfîrșit, importanța dezvoltării culturale din vremea lui Ștefan cel Tânăr merită un capitol special și nu doar două pagini adăugate cam fără rost la sfîrșitul unui capitol de probleme politice.

Însoțită de un bogat material bibliografic, cartea prezentată se citește cu plăcere (ca fiind de fapt o lucrare de popularizare a istoriei) și este de menționat efortul autorului de a schița un tablon cît mai complex asupra personalității și domniei lui Ștefan cel Tânăr.

Ștefana Simionescu

ISTORIA UNIVERSALA

V. I. DAŠIČEV, *Bankrotno strategii german-skogo fašizma*, t. I II, Moscova, 1973, 766 p. + 664 p.

Cercetătorii istoriei celui de-al doilea război mondial vor găsi în cele două volume editate prin grija lui Vsevolod Dašičev o excelentă selecție operată în izvoarele privind antecedentele, principalele faze ale agresiunii naziste și prăbușirea celui de-al treilea Reich. Stăpîn perfect al vastei literaturi consacrate războiului din anii 1939 – 1945, istoricul sovietic a făcut o alegere judicioasă din marile colecții, volume de documente sau anexe documentare la lucrări, de obicei monografice, periodice etc. cărora le-a adăugat un sir de documente inedite din Arhiva militară de la Potsdam, pentru a pune la dispoziția specialistilor și a marilor public textele cele mai semnificative pentru elaborarea și punerea în practică a strategiei hitleriste precum și a împrejurărilor în care ea a falimentat.

Primul volum, subintitulat *Pregătirea și desfășurarea agresiunii naziste în Europa*, îmbrățișează anii 1933 – 1941 în cuprinsul a patru mari părți privind concepția nazistă a celui de-al doilea război mondial, fascismul german pe calea spre război (elaborarea celor dinti planuri strategice agresive, Anschluss-ul măsurile militare care au precedat și succedat acordul de la München), efortul militar al Reichului nazist pentru a-și instaura hegemonia pe continent (agresiunea împotriva Poloniei, Danemarcei, Norvegiei, campania din Vest, agresiunea în Peninsula balcanică, strategia mediteraneană a comandamentului german). Fiecare parte se subîmparte în capitoile precedate de substanțiale comentarii destinate să fixeze contextul istoric în care se plasează sursele publicate și însemnatatea lor în desfășurarea evenimentelor. În fruntea acestui prim volum se află un foarte folositor studiu bibliografic despre izvoarele documentare ale istoriei strategice naziste.

În cuprinsul acestui tom se întâlnesc documente de interes deosebit, fie pentru istoria și istoria celui de-al doilea război mondial, fie pentru cercetătorul istoriei sud-est europene și deci a României. Astfel, sunt de semnalat memorandumul lui Clodius din 30 mai 1940 privind organizarea economică a lumii postbelice cu un paragraf despre Europa sud-estică (doc. 12), memorandumul lui Hitler din august 1936 despre pregătirea economică a războiului (doc. 84), documentele în legătură cu elaborarea și aplicarea operațiilor „Weiss”, „Weserübung”, „Gelb.”, și „Rot”. O subliniere deosebită se cuvine

noiei introducitive consacrate „miracolului” de la Dunkerque, în a căruia elucidare autorul face dovada unui remarcabil simț critic. Concluzia, să, intemeiată pe o minuțioasă examinare, a surselor este că „niciun fel de „miracol” nu a avut loc la Dunkerque” (vol. I, p. 592). Factorii care au stat la baza emiterii cunoștinței „Haltbefehl” din 24 mai 1940 au fost multiplii și de caracter divers: acoperirea spatei în vederea agresiunii împotriva U.R.S.S., convingerea că grupul de armate B împreună cu corpurile de armată ale Armatei a 4-a vor fi în măsură să lichideze forțele adverse, aprecierea exagerată a posibilităților aviației germane, condițiile de teren nefavorabil acțiunii blindatelor, teina de un contraatac al adversarului urmărind restabilirea cu gruparea încercuită. Foarte intențioane sunt observațiile autorului privind cauzele insuccesului înregistrat de Luftwaffe în încercarea de a împiedica evacuarea trupelor din perimetrul Dunkerque.

Cel de-al doilea volum, având drept subtitlu *Agresiunea împotriva U.R.S.S. Căderea celui de-al „treilea Reich”* cuprinde documente din anii 1941 – 1945, repartizate în cuprinsul a două părți: eșecul strategiei ofensive a Wehrmacht-ului (până la bătălia de la Kursk, inclusiv), eșecul strategiei defensive și prăbușirea Reichului nazist.

Din abundantul și valorosul material documentar, semnalăm raportul lui A. Jodl prezentat la 7 noiembrie 1943 reichsleiterilor și gauleiterilor privind situația strategică la începutul celui de-al cincilea an de razboi (doc. 145) și conversația din noaptea de 31 iulie – 1 august 1944 dintre Hitler și A. Jodl (doc. 153), ambele cu informații de cel mai mare interes pentru cunoașterea locului pe care spațiul sud-est european ca surse de materii prime strategice îl ocupa în planurile comandamentului hitlerist.

Lucrarea se încheie cu o serie de anexe de cea mai mare utilitate dintre care amintim Organizarea înaltului Comandament al Wehrmachtului (O.K.W.), organele superioare de comandă ale Wehrmacht-ului la 21 iunie 1941 și lista celor mai importante denumiri codificate folosite de O.K.W.

Alaturarea unui indice de locuri, cehii existente de nume ar fi fost binevenită.

Culegerea de documente a lui V. Dašičev este rodul unei investigații erudite dublate de o analiză patrunzătoare; textele introducitive alcătuiesc o micro-istorie a celui de-al doilea război mondial, nouă și valoroasă.

Ft. Constantinu

NEHRING KARL. *Angaben zu einer unveröffentlichten Kopie eines Registers aus der Kanlei von Matthias Corvinus, in „Epitatri Kolemények“, XLIII, 1972, p. 85-96.*

Cât de mult mai are de asteptat și de căști at medievistica în general și cea românească în special de pe urma cercetării răbdătoare a arhivelor și bibliotecilor europene se vede și din re-întâlnirea semnalare de către înțărul istoric münch-nez Karl Nehring, a copiei inedite a unui registru de documente care provin de la cancelaria regelui Matei Corvin. Registrul, păstrat în biblioteca Universității din Brno, aduce o masă de documente noi referitoare la relațiile externe ale Ungariei în timpul domniei fiului lui Ioan de Hunedoara; ele se adaugă la materialele ieșite la îveală în anii din urmă datorită istoricilor J. Garbacik, E. Weise și însuși autorului semnalării pe care o prezentăm aici, și vor întregi, atunci cînd vor fi publicate, substanțial cunoașterea politiciei externe a Ungariei în a doua jumătate a secolului XV. După cum constată istoricul german, care a întreprins investigații sistematice în arhivele germane, austriece, italiene și ungare la edițiile, remarcabile la data apariției lor, ale lui Fráknói, se pot adăuga astăzi peste 250 scrisori ale regelui Ungariei și cercetările noi permit însemnante corecturi la textele dinainte cunoscute.

Codicile recent cercetat de Karl Nehring cuprind 125 copii de documente referitoare la politica externă a lui Matei Corvin, din perioada cuprinsă între 12 iulie 1478 și 13 octombrie 1482, la care se adaugă un tabel de formule de adresare către principali corespondenți europeni ai lui Corvin. Analiza atentă a registrului î-a îngăduit autorului să constate o însemnată reformă în activitatea cancelariei regatului ungar în decembrie 1470-1480, anurile separarea în evidențele cancelariei a actelor referitoare la politica externă de cele privitoare la politica internă: „existența unui registru separat pentru corespondența externă precum și însinuirea formulelor de adresare ne permit să conchidem că în anii săptezeci a precumpană în cancelaria regală o severă separare administrativă între „politica internă” și „politica externă”, în vreme ce încă codicele Héderváry nu făcea nici o distincție în această privință.

Analiza erorilor din text, care denotă un copist străin, necunoscător al limbii ungar, îl îndreptățește pe autor să tragă concluzia că proveniența copistului era italiană, probabil venețiană.

Din cele 125 scrisori pe care le cuprinde registrul, 50 au fost editate de Fráknói în cele două culegeri ale sale din corespondență

a regelui Ungariei, nu însă fără erori, la îndreptarea cărora slujește lista stabilită de autor (sunt indicate foile din registru, locul emisiunii actelor, data și destinatarul). Pentru însemnatatea deosebită a registrului va fi suficient să semnalăm că printre numeroși destinatari ai corespondenței lui Matei Corvin se află sultanul Mehmed II, regele Casimir al Poloniei, dogele Venetiei Giovanni Mocenigo, diverse personalități ale vieții politice italiene și germane, suveranii spanioli, Stefan cel Mare al Moldovei dar scrisorile adresate lui nu sunt inedite etc. Publicarea acestor documente de primă însemnatate pe care ne-o vestește autorul va constitui aşadar un adevărat eveniment pentru toți cei care se ocupă de istoria relațiilor internaționale din Europa răsăriteană și sud-estică în veacul al XV-lea.

În încheierea articolelui, autorul reproduce din registrul semnalat, o listă a episcopatelor și comitatelor regatului Ungariei care va fi utilă și istoricilor noștri.

Serban Papacostea

I. E. KARAYANNOPOULOS. Πηγαὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἰστορίας (Izvoarele istoriei Bizanțului), ed. a II-a, Centrul de Studii Bizantine, Thessaloniki, 1971, 555 p.

Cercetătorii istoriei Bizanțului stăruie în prezent mai cu seamă asupra izvoarelor. Se caută izvoarele în ediții critice. Cu metode noi se identifică inscripțiile, monedele și sigiliile. Generalizările devin mai prudente, iar portretizarea personalităților bizantine apare mai critică. Se contestă multe din aprecierile exprimate de vechii bizantinologi cu privire la caracterul exotic al lumii bizantine în raport cu lumea occidentală. Fărind imaginația, studiul izvoarelor obligă pe cercetători să verifice tezele de largă circulație acceptate în istoriografie sub girul marilor bizantinologi din generațiile anterioare.

În acest spirit nou al atenției stricte față de izvoare, cercetătorii istoriei Bizanțului au acum la îndemână valoroasa lucrare publicată de profesorul I. E. Karayannopoulos, titularul catedrei de istorie bizantină la Universitatea din Thessaloniki. Autorul este un specialist și un animator al studiilor bizantine. S-a impus ca atare atenției istoricilor medievisti prin lucrarea sa *Die Entstehung der byzantinischen Themenordnung*, München, 1959, pe care am prezentat-o cititorilor acestei reviste prin recenzia noastră (*Studii*, XII, 1959, 6, p. 240-241). Conduce Centrul de studii bizantine din Thessaloniki și editează revista *Byzantina*, în care se publică rezultatele cercetărilor bazate pe izvoarele originale ale istoriei

Bizanțului. Acordă o atenție deosebită studiilor de paleografie, de codicologie și de diplomatică, pe care le consideră absolut necesare pentru corecta investigare a izvoarelor. Karayannopoulos a deschis publicația sa periodică și istoricilor români, precum an arătat în recenzie din *Bulletin de l'Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen*, XI, 1973, 1–2 p. 186–192.

Volumul intitulat *Izvoarele istoriei Bizanțului*, apărut după doi ani într-o nouă ediție, este deopotrivă un repertoriu, o lucrare de bibliografie și o prezentare critică referitoare la istoria milenară a Imperiului bizantin. Prin conținutul său acest volum depășește lucrările de același gen, cunoscute și apreciate ca esențiale pentru studiul istoricii bizantine. În lucrarea considerată clasică, intitulată „Byzantinische Litteraturgeschichte” München, 1897, Karl Krumbacher a publicat prețioase însemnări privitoare la culegerile de texte bizantine, dar a stăruit numai asupra izvoarelor literare. G. Moravesik în lucrarea sa *Byzantinoturcica*, ed. a 2-a, Berlin 1958, a identificat numai izvoarele bizantine care se referă la popoarele de origine turcă. Cartea lui E. E. Colonna, *Gli istorici bizantini dal IV al XV secolo*, Napoli, 1956, se bazează în mare măsură pe prima ediție a lucrării lui G. Moravesik și indică numai izvoarele profane.

Lucrarea lui Karayannopoulos cuprinde o bibliografie inițială selectivă (p. 15–17), lămuriri privind semnificațiile termenului „izvorare” (p. 21–25), o introducere (p. 27–80), repertoriul izvoarelor (p. 83–413), un supliment al repertoriului (p. 417–440), un indice alfabetice al izvoarelor (p. 441–476), un indice al numelor de persoane și de lucruri (p. 477–555). Cite o bibliografie specială însoțește fiecare din subdiviziunile de prezentare analitică privind: limba, muzica, arta, izvoarele narative, epistolele, textele de drept, de medicină, de zoologie, de botanică, de matematică, de astronomie, de strategie, precum și cele referitoare la papirusuri, monede și sigiliu.

Numele scriitorilor bizantini și titlurile operelor anonime figurează în acest repertoriu cu numerotarea în ordine cronologică. După cele 606 nume și titluri care au figurat în prima ediție a lucrării sale, autorul publică încă 39 titluri, indicând și pentru acestea datele cronologice. Pentru fiecare nume de autor sau titlu de operă, autorul menționează edițiile, precum și lucrările de referință, apoi caracterizează valoarea documentară a izvoarelor respectiv. Autorul relevă cu dreptate faptul că unele izvoare bizantine nu oferă știri obiective, prezentarea faptelor fiind întunecată cîteodată de sentimentele sau resentimentele autorilor (p. 53).

Pentru cercetătorii istoriei poporului român, această lucrare este de un real folos. Istoricii noștri pot să afle, cu deplină inerție în exactitatea referințelor autorului, care sunt edițiile și studiile privitoare la izvoarele bizantine ce cuprind știri despre poporul nostru și despre relațiile lui cu celealte popoare. Figurează în aceasta lucrare mențiuni corecte referitoare la contribuția istoricilor români pentru cercetarea sau chiar și editarea unor izvoare bizantine. Sunt citați astfel: N. Băncescu, V. Greco, C. A. Spulber, H. Mihăescu, B. Mitrea, I. Barnea, O. Taftală. Este o lucrare consistentă, de strică nevoie pentru cercetătorii care pregețesc studii de istorie bizantină pe baza izvoarelor originale. Cu prețuirea noastră pentru această erudită lucrare a autorului, formulăm observațiile ce urmează, pe care le considerăm utile și autorului lucrării și cătătorilor revistei.

Cu privire la valoarea termenilor cu semnificații politice și sociale, autorul relevă importanța documentară, ca izvor istoric, a limbilor latină și greacă (p. 29–31). Având valoare documentară, deși de o importanță redusă, ar trebui menționate și limbile semnite, slave și arabe, precum și limbile altor popoare din evul mediu. Cu toată baza ei etnică greco-aceasă, lumea bizantină a fost o lume multi-națională. Aceasta trebuie să fi fost și concepția autorului, deși neexprimată, de vreme ce în unele din indicațiile sale bibliografice figurează și cîteva titluri de lucrări privitoare la influențele reciproce dintre limbile popoarelor din cuprinsul Imperiului bizantin (p. 31–36). Pentru identificarea clementelor grecești în limba română, în afară de studiul lui H. Mihăescu menționat în p. 35, mai pot fi utilizate: lucrarea lui G. Murnu, *Studiu asupra elementului grec antefanario în limba română*, Buc., 1894, și studiul lui Al. Elian, *Elemente de paleografie greco-română*, publicat în *Documente privind istoria României*. Introducere, I, Buc., 1956, p. 359–381.

Din colecția *Scriptores Byzantini*, care apare în fața noastră, se menționează trei ediții de cronică publicate de V. Greco, precum și ediția lui Il. Mihăescu privind *Astra militară a lui Mauricius* (p. 61). Dupa apariția lucrării lui Karayannopoulos, s-a mai publicat în această colecție de catre Il. Mihăescu, *Historia Arcana a lui Procopius din Caesarea*, Buc., 1972.

Cu privire la izvoarele numismatice, autorul indică o amplă bibliografie (p. 77–78). Menționăm și articolel Ilenei Bancilă, *Note asupra unor tezaure de monede bizantine*, publicat în *Studii și cercetări de numismatice*, 1 (1957), p. 425–438. Dintre sigiliile bizantine, pentru

care autorul dă multe indicații bibliografice p. 79 – 80), unele au fost identificate și studiate de istoricii români, între care amintim pe N. Baneseu pentru articolele publicate în : *Byzantion*, 7(1932), 1, p. 321 – 331; 8(1933), 1, p. 277 – 308; *Echos d'Orient* 35 (1936), p. 405 – 408; 39 (1940), p. 157 – 160; *Analele Academiei, Mem. Secr. șt. 3*, tomul 20, nr. 5 (1938), p. 115 – 126; *Buletin de la Secția Istorică Academiei Române*, 27 (1916) p. 42 – 56. Cîteva sigiliu bizantine au fost identificate și de către I. Barnea, care a publicat rezultatele investigațiilor sale în revista *Iacută*, 2 (1958), p. 173 – 178; 8 (1964), p. 239 – 217, precum și în *Studii și cercetări de istorie veche*, 17 (1966), 2, p. 277 – 298.

Pentru *Novellele lui Leon al V-lea Înțeleptul*, autorul menționează numai două ediții : a lui I. Zepos și Pan. I. Zepos din 1931 și a lui P. Noailles și A. Dain din 1944 (p. 230), fără altă bibliografie. Numeroasele ediții grecete și latinești, care s-au tipărit în Occident, începând din secolul al XVI-lea, învederează circulația largă a acestei culegeri de novedi, dintre care unele au fost utilizate ca dispoziții normative și în țările române, precum am arătat în articolul *Les Novelles de Léon le Sage dans les Pays Roumains*, publicat în *Revue Roumaine d'histoire*, 7 (1967), p. 717 – 720.

Cu privire la *Toparhul Gotic*, autorul indică numai fragmentele editate de F. Westberg în 1901 și de B. Hase în 1828 (p. 290). Aceste fragmente au fost însă supuse cercetărilor critice și au format obiectul unor discuții contradictorii în istoriografie. Noi am găsit întrimeată interpretarea propusă de M. V. Levcenko în studiul său *Nota Toparhului Grec*, publicat în „Vizantiiskii Vremennik”, (IV, 1951, p. 42 – 72) și am relevat, în recenzie din *Studii*, VI (1953), 2, p. 223 – 229, valoarea știrilor din acest izvor bizantin cu privire la existența așezărilor rurale în regiunile dunărene și la eforturile Bizanțului de a-și menține autoritatea la Dunărea de Jos în secolul al X-lea.

Pentru Nomocanonul lui Malaxos, din 1561, autorul menționează doar fragmentele editate

în revista *Themis*, fără altă bibliografie. Zographae von Lingenthal, X.A. Sideris și K. Dyonisiotis au editat și ei unele texte din acest nomocanon. În 1962, Vasile Greco și noi am editat în întregime textul grec al acestui nomocanon pe baza manuscrisului nr. 307 din Biblioteca Academiei. Ediția noastră este insotită și de traducerea românească a textului și s-a tipărit în *Indreptarea legii*, 1652, (Buc., 1962, p. 635 – 929).

Ediția Memoriilor lui Syropoulos, pe care V. Laurent o avea în pregătire, precum noileaza Karayannopoulos (p. 392), a apărut chiar în anul lăpărării lucrării acestuia și se intitulează *Les Mémoires du Grand Ecclésiarque de l'Eglise de Constantinopole Sylvestre Syropoulos sur le Concile de Florence (1438 – 1449)*, Paris, 1971. Pentru istoria poporului român, aceste memori din ultimele două decenii ale Imperiului bizantin cuprind știri de valoare referitoare la participarea unei delegații românești împreună cu bizantinii la Sinodul unionist de la Florența.

Unele izvoare bizantine se referă deci și la trecutul poporului român. Se înțelege astfel interesul științific al istoricilor noștri pentru cercetările de genul celor care preocupă pe bizantinistul grec Karayannopoulos. Se pregătesc și în țara noastră ediții de texte bizantine, dintre cele identificate ca izvoare ale istoriei poporului nostru. O asemenea culegere de texte privind secolele IV – X, a fost pregătită în Institutul de Studii sud-est europene de către Gh. Ștefan, Vl. Iliescu și H. Mihăilescu, O altă culegere cuprinzând texte din secolele XI – XV a fost pregătită de Institutul de Istorie „N. Iorga” de către N. Bănescu, Al. Elian, și N. Ș. Tanașoca.

Apreciem rezultatele cercetătorilor cuprinse în lucrarea *Izvoarele istoriei Bizanțului* care prezintă o muncă de eruditie, călăuzită de largul orizont istoric al autorului mărturilor trecutului.

Gheorghe Cronj

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- * * * A. D. Xenopol, *Studii privitoare la viața și opera sa*, 1972, 445 p. 26 lei.
- * * * Bibliografia istorică a României. II. Secolul XIX, t. I, volum îngrijit de Cornelia Bodea, 1972, 512 p. 47 lei.
- L. BOICU, *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii 1853 — 1856*, „Biblioteca istorică”, XXXIII, 1972, 478 p. 29 lei.
- ADOLF ARMBRUSTER, *Romanitatea românilor: istoria unei idei*, „Biblioteca istorică”, XXXV, 1972, 283 p. 20,50 lei.
- ELIZA CAMPUS, *Înțelegerea Balcanieă*, „Biblioteca istorică”, XXXVI, 1972, 394 p. 27 lei.
- M. M. ALEXANDRESCU DERSCA-BULGARU, N. Iorga — a Romanian historian of the Otoman-Empire, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 40, 1972, 190 p. 10 lei.
- PAUL CERNOVODEANU, *Englands trade policy in the Levant and her exchange of goods with the Romanian countries under the latter Stuarts (1660 — 1714)*, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 41 (2), 1972, 157 p., 8,25 lei.
- L. BANYAI, *Destin comun, traditions fraternelles*, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 42, 1972, 209 p., 8 lei.
- VLAD MATEI, *Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (sec. XV—XVIII)*, „Biblioteca istorică”, XXXVII, 1973, 186 p., 11,5 lei.
- BARBU CÂMPINA, *Studii istorice*, I, „Biblioteca istorică”, XXXVIII, 1973, 364 p., 23,50 lei.
- * * * Studii și materiale de istorie medie, vol. VI, 1973, 446 p., 25 lei.
- PAUL CERNOVODEANU, *Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV — XVIII)*, „Istorie și civilizație” 6, 1973, 273 p., 15 lei.
- VLADIMIR DICULESCU, *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830—1848)*, „Biblioteca istorică”, X, 1973, 220 p. 19 lei.
- * * * Studii și materiale de istorie modernă, vol. IV, 1973, 466 p. 26 lei.
- IOSIF PATAKI, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea* 1973, 350 p. 28 lei.
- DAN BERINDEI *L'année révolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains*, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 46, 1973, 246 p., 10 lei.
- LIGIA BARZU, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV—V (Cimitirul 1 de la Bratei)*, 1973, 308 p. + XXXV planșe, 32 lei.

RM ISSN 0039—3878

I. P. „INFORMATIA” c. 1534

www.dacoreomanica.ro

Lei 20.—